

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ENDÜLÜS EMEVÎ DEVLETİ'NDE ÂMİRÎ HÜKÜMRANLIĞI
(366-389/976-1008)

Ramazan DAĞLI

21936013

Danışman

Doç. Dr. Abdulkerim ÖNER

Diyarbakır 2024

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı
İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ENDÜLÜS EMEVÎ DEVLETİ'NDE ÂMİRÎ HÜKÜMRANLIĞI
(366-389/976-1008)

Ramazan DAĞLI
21936013

Danışman
Doç. Dr. Abdulkerim ÖNER

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Endülüs Emevî Devleti’nde Âmirî Hükümrânlığı (366-389/976-1008)**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

20/11/2024

Ramazan DAĞLI

ÖN SÖZ

Orta Çağ İslâm dünyasının gözde devletleri arasında yer alan Endülüs Emevî devleti, Avrupa’da geniş bir medeniyet yelpazesine sahip olmuştur. Yüzyıllarca varlığını sürdürmüş, hilafet döneminde zirve noktasına ulaşmıştır.

Birçok devlette bulunan ve Endülüs Emevî devleti’nin önemli kurumlarından biri haline gelen hâciblik kurumu, hilafet döneminde yoğun bir şekilde etkisini göstermiştir. Devlete hizmet eden birçok hâcib arasında en önemlilerinden biri İbn Ebû Âmir el-Mansûrdur. İbn Ebû Âmir, Endülüs Emevî Devleti’nin gidişatını belirleyen önemli adımlar atmıştır. Kendisinden sonra gelen oğulları ve Mülûkü’t-Tavaif dönemindeki ailesinin uzantısı olan Âmirîler’in Endülüs Emevî Devleti’ndeki süreçlerini bir hayli önemlidir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Konuyu sınırlandırmak için İbn Ebû Âmir ve oğullarının hâciblik yönetimini (366-389/976-1008) kapsayan yılları inceledik. Konunun bütünlüğü açısından giriş kısmında Endülüs Emevî Devleti’nin siyasi tarihine ve hâcib’lik kurumuna kısaca yer verdik.

İlk bölüm çalışmamızın asıl konusu olan Âmirî ailesinin atası olan İbn Ebû Âmir’in siyasi yükselişine, hâciblik makamına ulaştığı döneme değindik. İbn Ebû Âmir’in hâcib olduktan sonra Endülüs Emevî devleti’nde yapmış olduğu hizmetleri, çıktığı seferleri ve siyasi politikalarına yer verdik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise İbn Ebû Âmir’in vefatı sonrası Âmirîler’in Endülüs’teki konumunu tespit etmeye çalıştık. Hâciblik makamına gelen İbn Ebû Âmir’in oğulları Abdülmelik b. Mansûr ve Abdurrahman b. Mansûr hizmetleri ve siyasi yaşantıları hakkında bilgilere yer verdik. İkinci bölümün devamında Endülüs’te İbn Ebû Âmir’in oğullarının yönetimlerinde sonra çıkan krizler ve Mülûkü’t-Tavaif dönemine giden süreci işledik. Mülûkü’t-Tavaif dönemindeki Âmirî’ler hakkında bilgilere yer vermeye çalıştık.

Çalışmamızın başından itibaren bize destek olan, fikirleriyle yol gösteren, değerli hocam Doç. Dr. Abdulkerim ÖNER’e teşekkürü borç bilirim. Çalışmamızda kıymetli öneri ve tavsiyelerini esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Abdurrahman DEMİRCİ ve

Doç. Dr. Mutlu SAYLIK'a şükranlarımı arz ederim. Ayrıca tezimizi proje kapsamında destekleyen ve araştırmalar yapmamız için maddi destek sağlayan Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne (DÜBAP) teşekkür ederim.

Ramazan DAĞLI
Diyarbakır 2024

ÖZET

Müslümanlar 8. asırdan 15. asra kadar İber Yarımadası'nda varlığını sürdürmüştür. (976-1008) ve (1021-1094) yılları arasında varlığını sürdüren Âmirîler, birçok alanda belirleyici etkileri olmuştur. İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un hâcib olmasıyla Âmirî otoritesi Endülüs Emevî Devleti'nde etkisini göstermiştir. İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un II. Hakem'in vefatından sonra yerine geçen II. Hişâm'ın çocuk oluşundan faydalanıp devlet'in en yetkili idarecisi olmuştur. O kendisine rakip olabilecek Ca'fer b. Osman el-Mushafî ve Gâlib b. Abdurrahman gibi güçlü siyasi rakiplerini bertaraf etmiştir. İbn Ebû Âmir, hacibliği döneminde iç siyasi tehlikeleri ortadan kaldırarak otoritesini güçlendirmiştir. İbn Ebû Âmir, Endülüs Emevî Devleti'nde kurumsal olarak ıslahatlar yapmıştır. O kendi yönetim merkezini mevcut Medînetüzzehrâ sarayından çekerek inşaa ettirdiği Medînetüzzâhire sarayına taşımıştır. Yine ordu içinde Arap ve Berberî unsurların yapısında değişikliğe gitmiştir. Orduda istikrar sağladıktan sonra Hristiyan İspanyol krallıklara başarılı seferler düzenleyerek dış siyasettede hâkimiyetini göstermiştir. İbn Ebû Âmir'in vefatından sonra yerine geçen ilk oğlu Abdülmelik b. Mansûr, hacibliği döneminde babasının izinden gitmiştir. Kısa süre içinde vefat eden Abdülmelik'in yerine gelen Abdurrahman b. Mansûr, hacibliği süresince başarısız bir yönetim sürmüştür. Onun benimsediği yanlış siyasi yönetim Endülüs Emevî Devleti'ni yıkıma götürmüştür. Devlet'in yıkılışıyla beraber Âmirî ailesi Mülûkü't-tavaif döneminde varlığını çeşitli bölgelerde dağınık şekilde sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler

İslâm Tarihi, Endülüs Emevî Devleti, Âmirîler, Hâcib, İbn Ebû Âmir.

ABSTRACT

Muslims maintained their presence in the Iberian Peninsula from the 8th to the 15th century. The Amirid dynasty, which was active between (976–1008) and (1021–1094), had significant influence in various fields. With the appointment of Ibn Abu Amir al-Mansur as hajib, Amirid authority began to assert itself in the Andalusian Umayyad State. After the death of Caliph al-Hakam II, Ibn Abu Amir took advantage of the young age of Hisham II, who succeeded to the throne, to become the most powerful administrator in the state. He eliminated strong political rivals such as Ja'far b. Uthman al-Mushafi and Ghalib b. Abd al-Rahman, consolidating his power. During his tenure as hajib, Ibn Abu Amir eradicated internal political threats and strengthened his authority. He introduced institutional reforms in the Andalusian Umayyad State, relocating the administrative center from the existing Madinat al-Zahra palace to the newly constructed Madinat al-Zahira. He also restructured the military by altering the composition of Arab and Berber elements within it. After ensuring stability within the army, he demonstrated his dominance in foreign affairs by successfully leading campaigns against the Christian Spanish kingdoms. Following Ibn Abu Amir's death, his eldest son, Abd al-Malik b. al-Mansur, succeeded him as hajib and followed his father's policies. However, after the early death of Abd al-Malik, his brother Abd al-Rahman b. al-Mansur assumed the position. Unlike his predecessors, Abd al-Rahman's tenure as hajib was marked by political failures, and his mismanagement led to the collapse of The Andalusian Umayyad State. With the fall of the state, the Amirid family maintained its existence in a fragmented manner during the Muluk al-Tawa'if (Party Kings) period, influencing various regions sporadically.

Keywords

Islamic History, The Andalusian Umayyad State, Amirids, Hajib, Ibn Abu Amir.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
I. İÇERİK VE YÖNTEM.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI	1
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	2
II. ÂMİRÎLER ÖNCESİ ENDÜLÜS'ÜN GENEL DURUMU	3
A. VALİLER DÖNEMİ (96-139/714-756)	5
B. EMİRLİK VE HİLÂFET DÖNEMİ (139-422/756-1031)	8
C. ENDÜLÜS'TE HÂCİBLİK KURUMU VE NİTELİKLERİ.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN KİŞİLİĞİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ.....	15
1.1. İbn Ebû Âmir El-Mansûr'un Hayatı ve Şahsiyeti	15
1.2. Askeri ve Siyasi Faaliyetleri	16
1.2.1. II. Hakem'in Vefatından Sonra Endülüs'ün Durumu (350-366/961-976)	16
1.2.2. İbn Ebû Âmir'in Askeri Yönü.....	19
1.2.3. İbn Ebû Âmir'in Hâcib Mushafî İle İlişkileri ve Hâciblik Makamına Yükselişi.....	20

1.3. İbn Ebû Âmir El-Mansûr'un Endülüs Hâcibliği (372-392/982-1002).....	24
1.3.1. İbn Ebû Âmir'in İç Siyasi Faaliyetleri ve İstılah Hareketleri	24
1.3.1.1. Medînetüzzâhire'nin Yapılışı.....	26
1.3.1.2. Orduda Arap Nüfuzu'nun Azaltılması ve Berberîlerin İstihdamı	28
1.3.1.3. Ordu Birliklerinin Değişimi ve Sayımı	31
1.3.1.4. Gâlib b. Abdurrahman Krizi ve Şentvecent (San Vicente) Savaşı....	32
1.3.1.5. Cafer b. Hamdûn ve Tücebî Liderlerin Ortadan Kaldırılması	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN DIŞ FAALİYETLERİ VE VEFATI SONRASI	
AMÎRÎLER.....	36
2.1. İbn Ebû Âmir'in Hristiyan İspanya Krallıklarıyla Mücadelesi	36
2.1.1. Hısnü'l-Hâme Seferi (367/977).....	37
2.1.2. Molâ Seferi (367/977)	37
2.1.3. Liyûn Seferi (371/981).....	38
2.1.4. İkinci Liyûn Seferi (372/982).....	39
2.1.5. İkinci Sammûre Seferi (374/984).....	39
2.1.6. Berşelûne Seferi (375/985).....	40
2.1.7. Büyük Liyûn Seferi (377-378/987-988).....	40
2.1.8. Kaştâle Seferi (379/989).....	41
2.1.9. Şent Ya'kup Seferi (387/997)	42
2.1.10. İkinci Kaştâle Seferi (393/1002)	43
2.2. Kuzey Afrika Siyaseti ve Fatımîlerle İlişkiler.....	44
2.3. İbn Ebû Âmir El-Mansûr'un Vefatı ve Mirası.....	48
2.3.1. Abdülmelik b. Mansûr'un Hâcibliği	49

2.3.2. Abdurrahman b. Mansûr'un Hâcibliği ve Yönetim Krizi	51
2.4. Endülüs'te İç Karışıklık ve Parçalanma	53
2.5. Endülüs Emevî Devleti'nin Yıkılışında Âmirîler'in Rolü	53
2.5.1. Adalet'in Tesis Edilememesi	54
2.5.2. Ordu'nun Sorunları	54
2.6. Endülüs'te Mülûkü't-Tavâif Dönemine Giden Süreç	55
2.7. Mülûkü't-Tavâif Döneminde Âmirîler.....	56
SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA	64
EKLER.....	70
EK 1. Heykel	71
EK 2. Haritalar	72
EK 3. Saraylar	74

KISALTMALAR

b.	Bin, İbn (oğlu)
bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
ed.	Editör
Hz.	Hazreti
MÖ.	Milâttan önce
MS.	Milâttan sonra
nşr.	Neşreden
öl.	Ölüm Tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
s.a.v.	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
thk.	Tahkik eden
ts.	Tarihsiz
vb.	ve benzeri
yy.	Yüzyıl
y.y.	Yayıncı Yok

GİRİŞ

I. İÇERİK VE YÖNTEM

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI

Endülüs Emevî Devleti'nde Âmirî Hükümranlığı (366-389/976-1008) ismini verdiğimiz bu tezimizin konusu Endülüs tarihinde önemli bir yer bir tutan Âmirîler dönemi ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Çalışmanın başında hâciblik kurumunun Endülüs'te çıkış sürecine değinilmiştir. Daha sonra konu'nun bağlamından yola çıkarak Endülüs Emevîleri'nin siyasi tarihine kısaca yer verilmiştir. Âmirî'lerin serüvenini başlatan İbn Ebû Âmir'in hayatı, Endülüs'teki hacibliğı, çıktığı seferleri ve Endülüs Emevî Devleti'nde yapmış olduğu faaliyetlerin önemi ve yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. İbn Ebû Âmir'den sonra Endülüs'ün durumu, kendisinden sonra gelen iki oğlunun faaliyetleri incelenmiştir. Endülüs'ün Mülûkü't-Tavaif dönemine giden sürecini ve sonrasında Âmirî'lerin bu dönem içindeki genel konumu hakkında bilgilere yer verilerek çalışma neticelendirilmiştir.

Endülüs Emevî Devleti'nde önemli bir yer edinen Amirîler hakkında müstakil bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu hususta Amirîler'le ilgili Lütfî Şeyban'ın kaleme aldığı "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâcib'lerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir" isimli makalesinden başka Âmirîler'i konu edinen bir tez çalışması mevcut değildir. Çalışmamızın mevcut makaleden farkı Âmirîler öncesi Endülüs'ün siyasi atmosferine değinilmiştir. Âmirîler'in kurucusu İbn Ebû Âmir'in şahsiyeti ve Endülüs'teki iç siyasi otoritesi yoğun işlenilmiştir. Özellikle İbn Ebû Âmir'in devlet kurumlarında ve orduda yaptığı ıslahatlar kronolojik olarak ele alınmıştır. Yine çalışmamızda İbn Ebû Âmir'in vefatından sonra Âmirîler'in Endülüs Emevî Devleti'deki sürecine yer verilmiştir. Çalışmamız İbn Ebû Âmir ve Âmirîler'in Endülüs Emevî Devleti'nde önemli bir yer teşkil ettiğini ve Endülüs siyasi tarihini yönlendirdiklerini kanıtlamak için bu çalışma hazırlanmıştır.

Amacımız Endülüs Emevî Devleti'nin hilafet döneminde varlığını sürdüren Âmirîler incelenerek devlet içerisindeki otoritelerinin ve yetkilerinin daha iyi tespit

edilmesine ve Endülüs tarihinin kaderine yön veren gelişmelerde söz sahibi olduklarının anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmanın konusu kapsamında genellikle klasik eserlerden istifade edilerek araştırmayla ilgili yerler tespit edildi. Tarihi kaynaklardan kronolojik sıra esas alınarak araştırmalar yapıldı. Zaman zaman modern kaynaklardan da yararlanıldı.

Araştırmamızın yönteminde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlgili rivayetler taranarak tespit edilmiştir. Daha sonra bu rivayetler incelenip analiz edilmiş ve olaylar sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Başlangıçta İbnü'l-Kûtiyye'ye (öl. 367/977) ait *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*¹ eserinden konuyla irtibatlı genel bilgilere ulaştık. Endülüslü tarihçi İbn Bessâm'ın (öl. 542/1147) *ez-Zahire*² kitabı Âmirî hâcib'lerin hayatları ve faaliyetlerine dair bilgilere ulaştığımız kaynaklar arasındadır. İbnü'l-Esîr'in (öl. 630/1233) *el-Kâmil Fi't-Târih*³ isimli eseri ve Merrâkûşî'nin (öl. XIII. yy ortaları), *el-Mûcib*⁴ yine dönemle ilgili malumat içeren kaynaklardandır.

İbnü'l-Ebbar'ın (öl. 658/1260) *Kitâbü'l-Hulleti's-Siyerâ*⁵ adlı eseri İbn İzârî'nin (öl. 712/1312) *el-Beyânü'l-Muğrib fi ahbari'l-Endelüs ve'l-Mağrib*⁶ isimli eseri çalışmamıza yön veren ve en çok bilgi edindiğimiz kaynaklar arasında yer almaktadırlar. Nüveyrî'nin (öl. 733/1333) *Nihâyetü'l-Ereb*⁷ ve el-Makkârî'nin (öl. 1632) *Nefhu't-tüb*⁸ isimli eserlerin Endülüs siyasetine dair ve diğer konularda detaylı bilgiler içerdiğinden

¹ Ebû Bekir Muhammed b. Ömer İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs* (Kahire: Dâru'l-Kitâb'l-Misriyye, 1989).

² Ebü'l-Hasen Alî b. Bessâm eş-Şenterînî İbn Bessâm, *ez-Zâhire fi mehâsini ehli'l-Cezîre* (Libya: Dâru'l-Arabiyyetü'l-Küttâb, 1979).

³ İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih* thk. İhsan Abbas (Beyrut: Darûl Kitâb'l-Arabiyye, 1999).

⁴ Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mucib fi telhîsi ahbâri'l-Mağrib* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2010).

⁵ Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh el-Kudâî İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1985).

⁶ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2009).

⁷ Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 2003).

⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-Makkârî, *Nefhu't-tüb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratib* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1997).

çalışmamızda çoğunlukla başvurduğumuz kaynaklar arasındadır. Ayrıca İbn Haldun'un (öl. 808/1406), Kitâbü'l-İber'e yazmış olduğu *Mukaddime*⁹ isimli eseri çalışmamızda başvurduğumuz önemli kaynaklardandır.

Çalışmamızda klasik eserlerin yanında muasır Arapça kaynaklardan da faydalanılmıştır. İlk olarak Abdullah İnân'ın Endülüs tarihiyle ilgili kaleme almış olduğu dört ciltlik *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*¹⁰ isimli kitabından Âmirî hâciblere dair pek çok malumat'a ulaşılmıştır. Yine muasır eserlerden olan Na'naî'nin *Târîhu'd-devleti'l-Ümeviyye fi Endelüs*¹¹, Sâlim Abdullah el-Halef'in *Nazmü Hükmi'l-Ümeviyyîn ve Rusûmihim fi'l Endelüs*¹² isimli eserler çalışmamızın ana fikri için başvurulan kaynaklardandır.

Ülkemizde konuyla ilgili yayınlanmış olan birçok araştırmadan faydalanılmıştır. Siyer yayınları tarafından basılmış olan *İslâm Tarihi ve Medeniyeti* adlı eserin dördüncü cildi¹³ Endülüs Emevî Devletini konu edinmiştir. Ayrıca Mehmet Özdemir'in *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*¹⁴, *Endülüs Müslümanları: Kültür ve Medeniyet*¹⁵ Nizâmettin Parlak'ın *Endülüs'ün Doğuşu* adlı eserlerden de istifade edilmiştir.¹⁶

Çalışmamızla alakalı bazı ansiklopedi maddelerinden de yararlanılmıştır. Bunların arasında son olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı İslâm Ansiklopedisi isimli eser bunlardan bazılarıdır.

II. ÂMİRÎLER ÖNCESİ ENDÜLÜS'ÜN GENEL DURUMU

Müslümanların (92/711) senesinde Avrupa'nın güneybatısındaki İber Yarımadasına yönelik başlattıkları fetih hareketleri, kısa zamanda sonuç vermiş ve

⁹ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime* (Dımaşk: Dâr'u Ya'rûb, 2004).

¹⁰ Muhammed Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997).

¹¹ Abdülmecîd en-Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fi Endelüs* (Dârü'n-Nahdati'l- Arabiye, 1986).

¹² Sâlim Abdullah el-Halef, *Nazmü hükmi'l Emeviyyîn ve rusûmihim fi'l-Endelüs* (Medînetü'l-Münevvire: el-Câmiatü'l-İslamiyye, 1994).

¹³ Birsâl Küçüksipahioğlu, "Endülüs Emevileri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Endülüs*, ed. Mehmet Özdemir, 15 Cilt (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018).

¹⁴ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih* (Ankara: TDV yayınları, 2017).

¹⁵ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet* (Ankara: TDV yayınları, 2017).

¹⁶ Nizâmettin Parlak, *Endülüs'ün Doğuşu-Endülüs'ün Fethi ve Endülüs Emevileri'nin Kuruluşu* (Hikmetevi Yayınları, 2021).

Müslümanlar yaklaşık sekiz asır boyunca bölgeye hâkim olmuştur. Bu hâkimiyetin tamamen ortadan kalktığı (897/1492) yılına kadar Endülüs belirli dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler İspanya'nın fethi (711-714), Valiler dönemi (714-756), Endülüs Emevî dönemi (756-1031), Mülûkü't-Tavâif (1031-1090), Murâbıtlar (1090-1147), Muvahhidler (1147-1229), Gırnata Benî Ahmer Emîrliği (1238-1492) şeklinde tasnif edilmiştir.¹⁷

Müslümanlar (21/642) Mısır'ı¹⁸ fethettikten sonra Libya'dan başlayarak İfrîkiyye¹⁹ Bölgesi'nden Kuzey Afrika'nın batı ucu Mağrib'e²⁰ kadar olan bölgeyi (91/710) tarihine kadar ele geçirdiler. Kuzey Afrika bölgesinin tamamına hâkim olan Müslümanlar, yönünü Endülüs'e çevirdiler. Stratejik olarak son derece önemli olan bu bölge, yeni fetih alanı olarak belirlendi.

Müslümanlar buraya gelmeden önce İspanya'da iç karışıklıklar devam ediyordu. Vizigotlar döneminde İber yarımadasında sınıfsal farklılaşma arttığından, orta ve alt tabaka çoğu zaman eziliyordu. Devlet tecrübesi olmayan bu topluluk sınıfsal farklılaşmadan kaynaklı karışıklığı engellemek için Heretik Arian Mezhebi'nden ayrılıp Katolik mezhebinin benimsiyorlardı. Katolik Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle Yahudiler ilticaya ve din değiştirmeye zorlanıyordu. Bu sorunlara ilaveten ülkede taht kavgaları baş gösteriyordu.²¹ Endülüs'teki Yahudi cemaati ve taht kavgasıyla uğraşan bazı Vizigot yöneticileri Müslümanları kurtarıcı olarak görüyordu.

Emevîlerin Kuzey Afrika valisi Mûsâ b. Nusayr (öl. 98/717),²² Halife Velîd b. Abdülmelik'in (öl. 96/715)²³ emriyle (92/711) senesinde Endülüs'ün fethine başladı.

¹⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 31-33.

¹⁸ Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm* (Beyrut: Dârü'l-cîl, ts.), 2/36-44; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, 23/285-318; Cengiz Tomar, “Mısır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ocak 2024).

¹⁹ Ebû Amr b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî Halife b. Hayyât, *et-Târih* (Dımaşk, 1968), 1/164-166; Ahmed B. Yahya Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda (Siyer Yayınları, 2013), 324-335; Nadir Özkuyumcu, “İfrîkiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Temmuz 2023).

²⁰ İbrahim Harekât - Engin Beksac, “Mağrib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Temmuz 2023).

²¹ Roger Collins, *Visigothic Spain 409 - 711* (Malden, Mass., 2006), 409-711; W. Montgomery Watt - Pierre Cachia, *Endülüs Tarihi*, çev. Qiyas Şükürov - Cumhuriyet Ersin Adıgüzel (Küre Yayınları, 2018), 17-18; Parlak, *Endülüslün Doğuşu-Endülüslün Fethi ve Endülüs Emevîleri'nin Kuruluşu*, 24-32.

²² Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân* (Beyrut: Dârü's Sadr, 1972), 370; Câsim el-Ubûdî, “Mûsâ b. Nusayr” (Erişim 15 Temmuz 2023).

²³ Mevlüt Koyuncu, “Velîd I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Temmuz 2023).

Târik b. Ziyâd (öl.102/720)²⁴ komutasında çoğunluğu Berberîlerden oluşan 7000 kişilik bir ordu, Cebeli Târik boğazını geçerek Endülüs'ün fethine başladı.²⁵ Bir yıl içinde gerçekleşen fetih harekâtı (93/712) senesinde Mûsâ b. Nusayr'ın ordusuyla bölgeye gitmesiyle fetih harekâtlarına devam etti. İşbiliye, Karmûne, Leble ve Mâride gibi yerler fethedildi. Daha sonra Mûsâ b. Nusayr, Târik b. Ziyad ile bir araya gelerek fetih hârekatına iki yönden devam etti. Liyûn, Cillîkiye, Lâride, Berşelûne ve Sarakusta Müslümanların hâkimiyetine girdi.²⁶

Kısa zaman diliminde tamamlanan fetihler Müslümanları durdurmamıştır ve ilerlemeye devam etmişlerdir. Mûsâ'nın Pirene dağlarını geçtiği Frank topraklarına ilerlediği kaynaklarda aktarılmıştır. Fakat Mûsâ ve Târik, Halife Velîd b. Abdülmelik emriyle Şam'a çağırılmıştır.²⁷ Kazanmış oldukları ganimetlerle Şam'a dönen komutanlar, arkalarında Müslümanların hâkimiyetine girmiş yeni bir bölge bırakmışlardır.²⁸

A. VALİLER DÖNEMİ (96-139/714-756)

Asru'l-vülât (Valiler Dönemi) olarak'da isimlendirilen Abdülazîz b. Mûsâ (öl. Recep 97/Şubat-Mart 716) ile başlayan bu dönemde Endülüs'te 21 vali görev yapmıştır.²⁹ Endülüs Şam'a bağlı bir eyalet statüsünde yönetilirken Kurtuba eyaletin baş şehri yapılmıştır.³⁰ Valiler döneminde Müslümanların Endülüs coğrafyasının içinde bulunduğu ve Güney Avrupa sınırlarını kapsayan Benblûne (Pamplona), Tarrakûne (Tarragona), Cüründe (Gerona), Arbûne (Narbona), Barselona (Berşelune), Mâleka (Malaga) ve İlbire'nin fethi ile genişlemiştir. Bugünkü Güney Portekiz topraklarının kontrolü ele

²⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 320-323, 328-329,370; İsmail Hakkı Atçeken, "Târik B. Ziyâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Temmuz 2023).

²⁵ Belâzuri, *Fütûhu'l Büldân*, 264-269.

²⁶ Müellifi Meçhul, *Zikru bilâdi'l-Endelüs*, ed. Louis Molina (Madrid: Consejo Superior Investigaciones Científicas, 1983), 99-100.

²⁷ Müellifi Meçhul, *Zikru bilâdi'l-Endelüs*, 99-100; Mehmet Özdemir, "Batı Emevîleri (Endülüs)", *İslam Tarihi El Kitabı*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 399-400.

²⁸ İsmail Hakkı Atçeken, *Endülüs'ün Fethi ve Musa B. Nusayr* (Araştırma Yayınları, 2002), 89-93.

²⁹ Lütfi Şeyban, *Reconquista* (İz Yayıncılık, 2016), 48; Parlak, *Endülüsün Doğuşu-Endülüs'ün Fethi ve Endülüs Emevîleri'nin Kuruluşu*, 84.

³⁰ Hugh Kennedy, *Endülüs Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyasi Tarihi*, çev. Ayşenur Demir (Dergâh Yayınları, 2019), 32.

geçirilmiştir.³¹ Müslümanlar bu dönemde Pirene dağlarını geçerek Paris'e 125 km uzaklıktaki Sens şehrine ulaşmıştır. Fakat Müslümanların Kuzey Avrupa'ya ilerleyişi Franklar arasında başlayan (114/732) *Balâtu's-Şüheda* (Şehitler Düzlüğü) Batılı kaynaklarda Tours Savaşı, Poitiers Savaşı olarak da isimlendirilen mağlubiyet sonrasında durmuştur.³²

Endülüs toplumunun temelleri valiler döneminde atıldı. İspanya'ya fetih için gelen savaşçıların iskân edilmesiyle Müslüman tebâada fetihten önce Katolik Hristiyan ve Yahudi cemaatinin bulunduğu ortama katıldı. Buradaki Müslüman tebâa Berberîler ve Araplardan oluşuyordu. Bu iki farklı topluluk *Belediyyûn* ya da *Beledliler* olarak biliniyordu.³³ İspanya topraklarında İslâm dini hızla yayılırken, yerli İspanya halkından İslâmiyet'i benimseyenler oldu ve bu kitle zamanla çoğaldı. Bu topluluk *Müvelledûn* olarak isimlendirildi.³⁴

Araplar ve Berberîler Endülüs topraklarına kabile anlayışıyla iskân ettirilmişti. Bu yerleşim anlayışı iki grup arasında veya kabileler arası asabiyet rolünün etkisi ile bazı isyanlara zemin hazırlamıştı.³⁵ Valiler döneminde cereyan eden bu iç problemler neticesinde kuzeydeki dağlık bölgelere sığınan Katolik Hristiyan gruplar zamanla bazı isyanlar başlatıp faaliyet alanlarını genişletmeye çalışmıştır. Bununla da sınırlı kalmayan

³¹ Mahmoud Makki, "The Political History of Al-Andalus (92/711-897/1492)", *The Legacy of Muslim Spain* (Brill, 1992), 10-11.

³² David James, "A history of early Al-Andalus The Akhbâr majmû'a", (2012), 58-59; Stanley Lane Poole - Arthur Gilman, *Endülüs Arapların İspanya'yı Fethi ve Sonrası*, çev. Ekin Duru (Say Yayınları, 2021), 37-38; Makki, "The Political History of Al-Andalus (92/711-897/1492)", 16; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 72-73.

³³ Mehmet Özdemir, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVI* (1997), 233-234.

³⁴ Mehmet Özdemir, "Müvelledûn'un Endülüs Emevîleri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXIV* (1993), 175-208; Mehmet Özdemir, "Müvelledûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Aralık 2023).

³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târik* thk. İhsan Abbas, 5/39-43; Âdem Apak, *Erken Dönem İslam Tarihinde Asabiyet* (Ensar Neşriyat, 2022), 39-40, 295-297; Özdemir, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", 233-254.

Katolik Hristiyan gruplar devlet kurabilmek için Müslümanlara karşı çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar ve Reconquista'ya³⁶ giden ilk hareketin öncülüğünü yapmışlardır.³⁷

Valiler Döneminde Endülüs topraklarında çeşitli problemler devam ederken Doğu İslâm coğrafyasında Irak ve Şam bölgelerinde Endülüs'ün kaderini tayin edecek olaylar vuku buldu. Abbâsiler (132/750) senesinde Hz. Peygamber'in amcasının soyuna ithafen isimlendirilen hanedan, Dımaşk'î merkez olarak yöneten Emevî hanedanına ihtilâl gerçekleştirerek hilafet'in yeni hâkimi olmuşlardı.³⁸ Abbâsiler'in Emevî ailesine karşı başlatmış olduğu katliamdan kurtulmayı planlayan Halife Hişâm b. Abdülmelik (105-125/724-743) Muaviye'den olma torunu Abdurrahman ed-Dâhil (öl. 172/788)'i kurtarmayı başardı. Abdurrahman ed-Dâhil çeşitli güzergâhlarla Suriye, Filistin, Mısır, İfrîkiyye'den geçerek destekçileri olan Yemen asıllı kabilelerin yardımıyla 1 Rebîülevvel 138/14 Ağustos 755 tarihinde Endülüs topraklarına ulaştı.³⁹ Zilhicce ayının on veya on dördünde Cuma günü (138/756) yılı Endülüs'ün mevcut valisi olan Yusuf el-Fihri (öl.138/756)'ye karşı zafer elde eden Abdurrahman ed-Dâhil Kurtuba'ya girmeyi başardı. Abdurrahman ed-Dâhil Kurtuba Ulu Camii'nde irat ettiği hutbede emîrliğini ilan etti.⁴⁰ Bunun neticesinde Abdurrahman ed-Dâhil Doğudaki Abbâsî hanedanından bağımsız Endülüs topraklarını emîrlikle yönetmeye başladı.

³⁶ Hristiyan İspanyol ve Portekizliler'in diğer Avrupa'daki Hristiyan krallıklarla birlikte Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma harekâtı.

³⁷ Merve Çiftçi, *Endülüs Emevî Halifeliği Yönetim Merkezi Olarak İki Saray: Medînetüzzehrâ ve Medînetüzzâhire* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 15-17.

³⁸ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ocak 2024); Nahide Bozkurt, *Abbasiler* (Ankara: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021), 34-38.

³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih* thk. İhsan Abbas, 5/74; James, "A history of early Al-Andalus The Akhbâr majmû'a", 87; Hakkı Dursun Yıldız, "Abdurrahman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ocak 2024).

⁴⁰ İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, 34-36; Makki, "The Political History of Al-Andalus (92/711-897/1492)", 19.

B. EMİRLİK VE HİLÂFET DÖNEMİ (139-422/756-1031)

Endülüs Emevîleri'nin başlangıcını iki dönem altında tasnif edip inceleyebiliriz. Birincisi (138-316/756-929) yıllarını kapsayan Emîrlik dönemi, ikincisi ise (316-422/929-1031) yılları arasında ki Hilâfet dönemidir.

Endülüs Emîrlik dönemi Abdurrahman ed-Dâhil'in Endülüs'e intikal etmesi ve burada bağımsız bir devlet kurma planını gerçekleştirmesiyle başlamıştır. Devletin kuruluşuyla beraber I. Abdurrahman'ın müdahale ettiği ilk problem, Endülüs topraklarındaki iç karışıklıklar olmuştur. Daha önce de Endülüs'te vali olan Yusuf el-Fihri, I. Abdurrahman'ın otoritesine karşı gelerek isyanda bulunmuştur.⁴¹ Diğer taraftan Yemenliler ve Berberîler I. Abdurrahman'ın Endülüs'e geçmesine yardım ettikleri için bunun karşılığını almak istemişler. Bu süreç içerisinde I. Abdurrahman bu tür problemlerle uğraşmıştır. I. Abdurrahman otoritesini ve hâkimiyetini korumak için askeri ve siyasi önlemler almıştır. Emîr, ilk olarak ordunun temellerini atmak için asker ihtiyacını Kuzey Afrika'dan getirttiği Berberî kabile mensubu askerlerden ve tutsaklardan gidermiştir.⁴² I. Abdurrahman, ordusunu kurduktan sonra önce iç problemleri çözmüş ardından da dış problemlerle ilgilenmiştir. İlk olarak İspanya'nın kuzeydoğusunda bulunan Frankların Sarakusta'ya ilerlemelerini durdurmak için onlarla mücadeleye girişmiştir.⁴³ Franklar ülkelerinde çıkan problemlerden dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır. I. Abdurrahman, Hristiyanların hâkimiyeti altında olan bir kaç şehri tekrar geri almak istemişse de başarılı olamamıştır. Ancak vefatı sonrası oğlu I. Hişâm'a güçlü, ordusu düzenli ve kurumsallaşmış bir devlet bırakmıştır.⁴⁴

Dindar ve tevazu sahibi karakteriyle bilinen I. Hişâm, (172/788) yılında tahta geçmiştir.⁴⁵ Tahta geçtiği sıralarda kardeşlerinin muhalefetiyle karşılaşmışsa da bu

⁴¹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/47-49.

⁴² Na'naî, *Târihu'd-devleti'l-Emeviyye fî Endelüs*, 167.

⁴³ Müellifi Meçhul, *Zikru bilâdi'l-Endelüs*, 116-117.

⁴⁴ Müellifi Meçhul, *Zikru bilâdi'l-Endelüs*, 116-117.

⁴⁵ Ahmed b. Yahyâ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Kahire: Darû'l Kitabû'l Mısriyye, 1989), 33; Abdülvâhid el-Merrâküşi, *el-Mucib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*, 24.

sorunların üstesinden gelerek iç sorunları çözüme kavuşturmuştur. İç sorunlarını çözdükten sonra Hıristiyan krallıklarla uğraşmış ve onlarla mücadele etmiştir. I. Hişâm ordusuyla Pirene'yi geçerek Septimania'ya tekrar hâkimiyeti altına almayı başarmıştır.⁴⁶ Vefatıyla beraber tahta geçen I. Hakem ise iç isyanlara karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. I. Hakem bu isyanları bastırmayı başarmıştır.⁴⁷ I. Hakem'in iç isyanlarla mücadelesini fırsata dönüştüren Franklar Müslümanların hâkimiyetindeki şehirlerden biri olan Berşelûne'yi (Barcelona) ele geçirmiştir.⁴⁸

II. Abdurrahman'ın (207/822) yılında yönetime geçmesiyle emîrlik döneminin en parlak yılları başlamıştır. İç problemlerin az oluşu ve bunlara hemen müdahale edilebilmesi, iç huzurun sağlandığı bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu durumu fırsat bilen II. Abdurrahman, Endülüs Emevî Devleti'nin ekonomisini güçlendirmiştir.⁴⁹ Bu dönemde emîr, devletin idari mekanizmalarını da düzenleyerek disiplinli bir devlet hüviyeti oluşturmuştur. II. Abdurrahman bu dönemde sadece iç işlerini düzeltmemiştir. Ayrıca dış tehditlerle mücadeleye girişmiş ve Hıristiyan İspanya krallıklarını baskı altına almıştır. II. Abdurrahman, dış tehditlere karşı girdiği çoğu mücadeleden zaferle dönmüştür. Bu dönemde onun en büyük başarısı (230/844) yılında Normanların (Vikinglerin) saldırısını dağıtmasıdır.⁵⁰ Bu parlak dönem meşhur ismiyle bilinen *eyyâmü 'l-arûs* (düğün günleri) olarak anılmıştır.⁵¹

II. Abdurrahman'ın vefatından bir gün sonra yerine geçen oğlu Muhammed emîrliğinin başlarında iyi bir dönem geçirmiş, çıkan isyanları bertaraf etmiştir. Fakat onun son yıllarına doğru çıkan isyanlar devletin düzenini bozmuş ve bir iç mücadele meydana gelmiştir. Bu iç çekişmeler kendisinden sonra gelen Münzir (272-275/886-888) ve

⁴⁶ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/72-77.

⁴⁷ Abdülvâhid el-Merrâküşi, *el-Mucib fî telhîsi ahbâri 'l-Mağrib*, 25-26.

⁴⁸ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/74.

⁴⁹ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Mûsâ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî hule 'l-Mağrib* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1955), 1/45-46.

⁵⁰ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/95-96; Parlak, *Endülüsin Doğuşu-Endülüs'ün Fethi ve Endülüs Emevileri'nin Kuruluşu*, 157.

⁵¹ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî hule 'l-Mağrib*, 1/46.

Abdullah (275-299/888-912) dönemlerine de sirayet etmiştir. Kaynaklarda bu dönem *el-fitnetü 'l-kübrâ* yani büyük fitne olarak isimlendirilmiştir.⁵²

Endülüs Emevî Devletini eski ihtişamına ve gücüne kavuşturan ve büyük fitne döneminden kurtaran Emîr Abdullah'ın torunu III. Abdurrahman olmuştur. O, tahta geçmesinin (300/912) ardından isyancılara karşı zorlu bir mücadeleye girişmiştir. Bütünyle isyancı grupları hâkimiyeti altına alıncaya kadar mücadele eden III. Abdurrahman, sergilediği kararlı tutumuyla büyük bir başarı elde etmiş ve ülkesini dağılmaktan kurtarmıştır. Onun göstermiş olduğu bu büyük başarı halîfelik unvanını alarak devletin emîrlikten, hilâfete geçişini başlatmıştır. Böylelikle devlet Endülüs Emevî halîfeliğine geçmiştir.⁵³

Halife III. Abdurrahman, Endülüs'teki iç çekişmeleri bastırdıktan sonra daha önceki başarılı yöneticilerin politikasını sürdürerek dış tehditlere yönelerek onlara karşı mücadeleye girişmiştir. Bu mücadeleler neticesinde İspanyol krallıkları baskı altına alıp onları çeşitli antlaşmalar yapmaya zorlamıştır.⁵⁴ Halife bundan sonra Endülüs'e karşı büyük bir tehdit teşkil eden Kuzey Afrika'da kurulmuş olan Şî'î Fâtımîler'e karşı mücadele başlatmıştır. Fâtımîler'le sert bir şekilde mücadele eden halife, nüfuzunu Mağrib'in orta kesimine kadar yaymıştır. Kendisinden sonra gelecek oğluna güçlü bir devlet geleneği ve düzenli bir yönetim biçimi bırakan III. Abdurrahman, Endülüs Emevî Devleti'nin önde gelen hükümdarı olmuştur.⁵⁵

II. Hakem (350-365/961-976) devrinde babasından kalan istikrarlı yönetimi devam ettirmiştir. Döneminin en önemli gelişmeleri ilim ve sanat alanındaki ilerleyiştir. Bununla beraber başarılı askerî gelişmeler de olmuştur. Halifenin karakter olarak âlim bir kişiliğe

⁵² İnân, *Devletü 'l-İslâm fi 'l-Endelüs*, 1/289.

⁵³ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/166; Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm fî men bâyi'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/31.

⁵⁴ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/210.

⁵⁵ Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mucib fî telhîsi ahbâri 'l-Mağrib*, 20.

sahip olması, ilmî gelişmelere oldukça önem vermesine neden olmuştur.⁵⁶ Halîfenin vefatından sonra tahta geçen oğlu II. Hişâm henüz çocuk yaşta halîfe ilan edilmiştir. Yönetimin başına gelen halîfenin durumu bazı problemlere ve olaylara sebep olmuş, çocuk yaşta olmasından dolayı yönetimi daha çok hâciblerin kontrolünde geçmiştir.⁵⁷

Hâciblerin kontrolü altındaki yönetim Âmirîler dönemi olarak da anılmakta olup İbn Ebû Âmir ve oğulları Abdülmelik ile Abdurrahman'ın hâcib olarak görev yaptıkları yılları kapsamaktaydı.⁵⁸ Endülüs Emevî Devleti'nin istikrarı İbn Ebû Âmir ve oğlu Abdülmelik döneminde devam etti. Abdurrahman'ın yönetime geçmesiyle bu istikrar sekteye uğradı. Abdurrahman'ın hilâfet makamına göz dikerek hırslı bir tutum sergilemesi tepkilere yol açtı. Kendisine karşı çıkan isyanda görevden alınan Hâcib Abdurrahman, katledildi ve devletin istikrarını bozacak bir karışıklık dönemi başladı.⁵⁹

Endülüs Emevîleri ve Âmirî hâciblerin yönetiminden sonra Mülûkû't-Tavâif, Murâbitlar, Muvahhidler, Gırnata Benî Ahmer Emirliği (Nasrîler) dönemi de Endülüs tarihini devam ettirmiştir.

C. ENDÜLÜS'TE HÂCİBLİK KURUMU VE NİTELİKLERİ

Hâcib, halifeyi korumakla görevli, rütbelerine ve halifeyle konuşacakları konunun ehemmiyetine binaen insanları halifenin huzuruna çıkaran önemli devlet görevlisine verilen isimdi. Devlet idarelerinde önemli yer tutan bu kuruma Hicâbe (Hâciblik) denilmekteydi.⁶⁰

Hâciblik makamının Emevîler döneminde kurumsallaşması ihtiyaç dâhilinde olmuştu. Daha önce üç halife Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali asiler tarafından öldürülmüştü. Haricî tehlikesinin hala Emevîler üzerinde tehlike arz etmesi de tebâa ve halifeler arasında bir aracının varlığını zorunlu kılmıştı. Bu makamın kurumsal hale

⁵⁶ Abdülvâhid el-Merrâküşi, *el-Mucib fî telhîsi ahhârî'l-Mağrib*, 20; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm f'i men bûyi 'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/42.

⁵⁷ Abdülvâhid el-Merrâküşi, *el-Mucib fî telhîsi ahhârî'l-Mağrib*, 30.

⁵⁸ Müellifi Meçhul, *Zikru bilâdi 'l-Endelüs*, 175.

⁵⁹ Müellifi Meçhul, *Zikru bilâdi 'l-Endelüs*, 195.

⁶⁰ İbrahim Sarıçam - İrfan Aycan, *Emevîler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 102; İbrahim Sarıçam - Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 96.

gelmesinin bir diğ er nedeni de Emev ilerin saray yönetimine ge emesiydi. Emevîler de saray yönetimi ve hâciblik makamında Bizans ve S as an i yönetimlerinden etkilenmişti.⁶¹

Hâciblik kurumu Endülüs Emevî Devleti'nde (139/756) Abdurrahman b. Mu aviye döneminde vardı. Endülüs emirlik döneminde I. Abdurrahman ed-Dâhil'in kendi yönetimine hâcib tayin etmiş olup em rliğı süresince h acibleri mevcuttu.⁶² Ancak Endülüs'te hâciblik makamının kurumsal olarak ortaya çıkması II. Abdurrahman döneminde olmuştu. Hâcib, II. Abdurrahman'dan önce protokol memurluğı yapan devlet görevlisiydi. Hâcib, Emevî ve Abb s i yönetimlerinde de bu şekilde görevliydi. Hükümdarın huzuruna çıkarılacak kişiye öncesinde eşlik edip onu hükümdara takdim eden protokol memuru şeklinde vazifelendirilmi ti. II. Abdurrahman döneminde bu mevki protokol memurluğunun üstüne çıkararak Abb s i yönetiminde yer alan vezirlik pozisyonuna e değ er hale getirilmişti.⁶³

Endülüs'te hâciblik vazifesi, Doğu İslâm dünyasında hüküm s urm   Emevî ve Abb s i yönetimlerindeki vezirlik kurumundan farklıla mı tı.⁶⁴ Mertebe olarak hal feden sonra en yüksek mevkiye sahip olan hâcib halîfenin idari görevlerini yerine getirmekle sorumluydu. Bununla beraber merkezi idarenin, bölgesel yönetimlerin ve askeri yönetimin de ba kanıydı. II. Abdurrahman'ın yaptığı düzenlemeler neticesinde her bir göreve bir vezir tayin edilmiş, vezirlerin başına da bir hâcib g revlendirilmi ti. Endülüs Emevî Devleti'nde yapılan bu düzenlemeler neticesinde hâciblik kurumu önemli bir konum teşkil etmişti.⁶⁵ Te kil ettiğı konum itibariyle hâciblik vazifesi daha sonraları siyasi rekabet ortamının oluşmasına neden olmuştu.

⁶¹ Sarıçam - Aycan, *Emevîler*, 102; Sarıçam - Er ahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 96; Aydın Taneri, "Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Eylül 2024).

⁶² İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib f  a b ari mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/51; Eb 'l-Abbâs  ih b dd n Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kure  i Makkârî, *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain*,  ev. Pascual de Gayangos (London: W. Hughes Allen and Company, 1840), 2/91.

⁶³  zdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, 125.

⁶⁴ Ahmed Muhtar el-Abbadi, *F  T ri  'l M ğrib ve'l Endelüs* (Beyrut: Dâru'l Nehdat 'l Arabiyye, 2008), 96.

⁶⁵ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime* (D ma k: Dar'  Ya'r b , 2004), 1/480; el-Makkârî, *Nef u't-t b min ġusni'l-Endelüsi'r-ratîb* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1997), 1/216.

II. Abdurrahman'ın yapmış olduğu düzenlemeler sonucunda hâciblik makamının kıymeti artmış vezirler arasında hâcib seçilebilmek için bir rekabet ortamı oluşmuştur. II. Abdurrahman döneminde hâcibinin vefatı üzerine bu mevki bir süre boş kalmış vezirler arasında bu mevkiyi elde edebilmek için bir yarış başlamıştır. Bunun farkına varan II. Abdurrahman bir süre bu makama kimseyi tayin etmemiştir.⁶⁶ Hâciblik makamı Endülüs devlet idaresinde önemli bir konumda olmuştur. Bu makama gelecek şahısların ihtiraslarını gerçekleştirmesini engellemek için gerektiğinde kimse tayin edilmemiştir.

Hâciblik makamının bazen halifelerin tasarrufuna bağılı kalarak uzun bir müddet boş bırakıldığı zamanlar da olmuştur. Fakat hâciblik makamı daha sonraları yine önem kazanmaya başlamıştır. Yönetime geçen halifenin ehil olmadığı zamanlarda hâcib'in gücü belirleyici olmuştur. Nitekim İbn Ebû Âmir ve ailesinin durumu bu konuda verilebilecek en güzel örnektir. Çocuk yaşta halife ilan edilen II. Hişâm'ın durumundan istifade eden İbn Ebû Âmir nüfuzunu arttırmıştır. Bir halife gibi davranan Hâcib İbn Ebû Âmir, halifenin yetki ve gücüne sahip olmuştur. Hâciblik makamına gelen İbn Ebû Âmir'in oğulları da kendisinden sonra bu şekilde devleti idare ettirmiştir.⁶⁷ Abdurrahman b. Mansûr'un (399/1008) görevden alınmasıyla yine hâciblik makamı eski haline kavuşmuştur. Bu tarihten (422/1031) geçen süre içerisinde devlet siyasi bakımdan çalkantılı bir süreç içine girmiştir. Yönetim değişikliği nedeniyle hâcibler de payına düşeni almıştır. Bu süreçte birçok hâcib görevinden azledilmiş yerlerine yenileri göreve başlamıştır.⁶⁸ Neticede I. Abdurrahman döneminden itibaren Endülüs'te hâciblik mevcut olup kurumsal bir yapıya ise II. Abdurrahman döneminde kavuşmuştur.

Endülüs'teki hâciblik görevi, Abbâsîler'deki tevîz vezirliği ile benzer statüdedir. Endülüs'te hâcib, günümüzün başbakan statüsünde bir görev kabul edilirken Abbâsîlerde tevîz vezirliği de yine aynı şekilde başbakan statüsünde kabul edilmiştir.⁶⁹ Endülüs'teki

⁶⁶ İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi 'l-Endelüs*, 78; Sâlim Abdullah el-Halef, *Nazmü hükmi'l Emeviyyîn ve rusûmihim fî 'l-Endelüs*, 1994, 1/142; Kennedy, *Endülüs Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyasi Tarihi*, 61.

⁶⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, 126.

⁶⁸ Sema Taş, *Endülüs Emevî Devletinde Hâciblik (756-1031)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 43-44.

⁶⁹ Ahmet Güzel, *Hulefa-i Raşidin Döneminde İdari Yapı Dört Halife'nin Devlet Yönetimi* (Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2011), 66.

hâciblerin görev ve yetki tanımını yapmak için tevfiz vezirlerinin görev ve yetkilerine değinmemiz yerinde olacaktır. Endülüs'te idarî kurumların düzenlenmesinde Abbâsîler örnek alınmıştır. Bundan idarî kurumlarda yer alan vazifelerin görev alanlarının benzerlik göstermesi doğal bir sonuçtur.

Tevfiz vezirleri en yetkili vezir olup halîfeden sonraki en önemli rütbeye sahip olmuştur. Bu vezirler, nâib olarak halîfe tarafından yetkilendirilmiştir. Halîfe ile idareciler arasında bir aracı olan tevfiz vezirinin yetkileri geniş olup kısaca görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- İdareci tayin etmek ve azletmek
- Mezâlim mahkemelerine başkanlık yapmak
- Ordunun başında sefere çıkmak veya komutan tayin etmek vs.⁷⁰

Abbâsîler'de tevfiz vezirliğine tek bir memur görevlendirilmişti.⁷¹

Fransız Şarkiyatçı Levi Provençal bu iki vazifenin birbiri ile benzer nitelikler taşıdığına dair tespitler yapmıştır. Endülüs'teki hâcib ile Abbâsîler'deki tevfiz vezirinin görev açısından birebir benzer olduğunu, özellikle bunun 206/822 yılından sonra bu şekle geldiğini vurgulamıştır. Ona göre bu iki vazifeli, emîr ya da halîfenin yokluğunda hükümet işlerini idare ederek merkezî yönetimi ve orduyu doğrudan denetleme yetkisine sahip olmuştur. Abbâsî yönetiminde hiyerarşik olarak vezir nasıl halifeden sonra en yetkin kişi ise hâcib de Endülüs'te aynı konumda olmuştur.⁷²

Endülüs'te hâciblerin görevleri konjonktür'e bağlı değişiklik göstermiştir. Örneğin I. Abdurrahman hâciblerini daha çok komutan olarak tayin etmiştir. İbn Ebû Âmir ise halifenin bizzat yerine hareket ettiğinden tüm yetkileri kullanmıştır. Endülüs'te hâciblerin görevleri farklılık gösterebilir Endülüs Emevî Devleti'nde hâciblerin görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Halîfenin Huzuruna İzinsiz Girilmesini Engellemek

⁷⁰ Taş, *Endülüs Emevî Devletinde Hâciblik (756-1031)*, 46.

⁷¹ M. Ziyauddin Rayyis, *İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. İbrahim Sarmış (Yeni Zamanlar Sahaf, 1995), 245-248.

⁷² E. Lévi Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, ed. Maisonneuve (Paris, 1953), 3/19.

- Halîfe ile Vezirlerin Arasında İletişimi Sağlamak
- Divanda Vezirlere Önderlik Etmek
- Heyetleri ve Yabancı Elçileri Kabul Etmek
- Halîfe'nin Nâibliğini Yapmak
- Diğer Görevlilere İkazda Bulunmak
- Ordunun Başında Komutanlık Yapmak.⁷³ Sıraladığımız bu maddelerden yola çıkarak Endülüs Emevî Devleti'ndeki haciblik vazifesinin diğer İslam Devletleri'deki hâciblik vazifesinden farklılaştığını bize göstermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN KİŞİLİĞİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1.1. İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

İslâm tarihinde Mansûr ismiyle meşhur olmuş Hristiyan tarihçiler tarafından Almanzor olarak bilinen hâcib'in tam ismi Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Âmir b. Ebî Âmir b. Velid b. Yezîd b. Abdûlmelik el- Meâfirî'dir.⁷⁴ (327/939) yılında dünyaya gelen İbn Ebû Âmir'in neseb'i Yemen'e dayanmaktadır. Yemen'in Meâfir kabilesine mensup olup Arap bir aileden gelen Hâcib İbn Ebû Âmir'in ailesi genelde ilim ile hemhal olmuşlardır. Ailenin atası konumunda olan Abdûlmelik b. Âmir, İspanya'nın fethi için Târik b. Ziyâd'ın ordusuna katılarak onunla birlikte Endülüs'e gitmiştir. Kendisi Fetihten sonra ailesi ile beraber Turruş'a⁷⁵ bölgesine yerleşmiştir.⁷⁶

⁷³ Taş, *Endülüs Emevî Devletinde Hâciblik (756-1031)*, 47-51.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fî ahhâri Gırnâta* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/57; E. Lévi Provençal, "Mansur", *İA* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 7/302.

⁷⁵ Cezîretü'l-Hadrâ'nın kuzeydoğusunda yer alan Vâdiâne bölgesindedir.

⁷⁶ İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*, 1/272-275; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fî ahhâri Gırnâta*, 2/57-58.

İbn Ebû Âmir'in ailesinden çoğu şahsiyetler Endülüs'te devletin çeşitli kademelerinde görevlendirilmişti. Dedesi İşbiliyye'de kadı olarak görev yapmıştı. Aileden bazı kişiler ise sarayda kâtiplik görevi yapmıştı. İbn Ebû Âmir'in babası da önde gelen bir hukukçuydu. Zengin bir ilmî çevrede dünyaya gelen İbn Ebû Âmir, çok iyi bir tahsil görmüştü. İbn Ebû Âmir, Ebû'l Alî el-Kâlî (öl. 356/967) ve Ebû Bekr İbnü'l-Kûtiyye (öl. 367/977) gibi dönemin önde gelen pek çok hocasından ilim tahsil etmişti. İbn Ebû Âmir, daha sonraki hayatında babasından esinlenerek onun gibi hukukçu olarak mesleğe başlamak istemişti. İbn Ebû Âmir, Kurtuba kadısının yanında mahkemelerde kâtib olarak göreve başlamıştı.⁷⁷

İbn Ebû Âmir, keskin zekâsıyla süratle yükselmiş ve Kurtuba sarayına girmeyi başaramıştı. İbn Ebû Âmir, II. Hakem tarafından Reyne'ye kadı olarak tayin edilmiş, bununla beraber halîfe'nin vârisi olan oğlu Hişâm'ın annesi Subh'un hizmetkârlığını ve vekil harçlığı vazifesine getirilmişti.⁷⁸ Ardından halîfenin oğlu Abdurrahman'ın mallarını yönetmekle görevlendirilmişti. Bu görevler dışında (356/967) yılında darphane sorumlusu ve hazinenin idari görevini, (358/969) yılında miras kadılığı görevini, (359/970) yılında Abdurrahman'ın vefatı ile II. Hakem'in diğer oğlu Hişâm'a vekillik etme görevini ve (361/972)'de Sâhibü's-Şurta vazifesini yapmıştı.⁷⁹

1.2. ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1.2.1. II. Hakem'in Vefatından Sonra Endülüs'ün Durumu (350-366/961-976)

Halife II. Hakem'in (366/976) yılında vefat etmesinin ardından veliaht oğlu Hişâm (366-399/976-1009) el-Müeyyed Billâh sıfatıyla Endülüs Emevî Devleti'nin onuncu vârisi ve üçüncü halifesi olarak, Kurtuba'da 12 yaşındayken tahta geçmişti. Onun tahta

⁷⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/247; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/236-237; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 2/57-58.

⁷⁸ İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/60; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/256; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, 2/57-58.

⁷⁹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/248.

çıkışı Hâcib Mushafî ve Vezir ibn Ebû Âmir'in yardımıyla olmuştu. Halifenin vefatının ardından onun halife olmasını istemeyenler de vardı.⁸⁰

Sarayın Slav kökenli muhafızları sakâlîbe⁸¹ idi. Liderleri Faik ve Cevzer, II. Hakem'in önem verdiği komutanlardı. Son nefesini onların kollarında vermişti. Faik ve Cevzer, halifenin vefatını ilan etmeden önce kendi konumlarını garanti etmek için plan yapmışlardı. Kendileri önde gelen, nüfuz sahibi kişilerdi. Emirleri altında çok sayıda köle ve silahlı muhafızlar bulunuyordu. Bu güçleri sayesinde önemli konumdaydılar. Nüfuzlarını halifenin taşkınlıklarına göz yumması sayesinde kazanmışlardı. Böylelikle yeni halife seçiminin ellerinde olduklarını düşünüyorlardı. Komutanların düşüncesine göre çocuk yaşta olan Hişâm tahta geçtiğinde, halifenin vesayeti rakipleri olan ve sevmedikleri Mushafî'ye devredilecek, yönetim tamamen Mushafî ve ortaklarıyla beraber halifenin annesi Subh'un himayesinde olacak ve nüfuzlarını kaybedeceklerdi. Yine düşüncelerine göre Endülüs halkı, Hişâm'a istemeden biat edecek ve veraset usulüyle tahta çıkışı istemeyeceklerdi. Şayet Hişâm halife seçilirse annesi ve diğer idareciler yönetimde baskın olacaktı. Bu nedenle Hişâm'ın halifeliği sembolik olmaktan öteye geçmeyecekti. Endülüs'teki tabâa'nın bu durumu kabul etmesi zor olacaktı. Bunun aksine, halkın genel isteği dikkate alınarak Hişâm'ın 27 yaşındaki amcası Muğire b. Abdurrahman'ı halife ilan ettiklerinde halk tarafından itibar kazanacakları ve halife ilan edecekleri Muğire b. Abdurrahman sayesinde nüfuzlarını ve ayrıcalıklarını koruyacaklardı.⁸²

⁸⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, 23/409; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 43; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/253,262; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emevîyye fî Endelüs*, 419.

⁸¹ Orta Çağ İslâm dünyasına çoğunluğu Avrupa asıllı kölenin getirilmesi sonucunda sakâlîbe ismi genelde Slavlar, özellikle de orduda ve farklı görevlerde kullanılan Slav kökenli köleler için kullanılmıştır. Bkz. Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru'l-Sadr, 1993), 3/416; Ahmet Taşağıl, "Sakâlîbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2024).

⁸² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Naktu'l-arûs fî tevarihi'l-Hulefa 'bi'l-Endelüs* thk. İhsan Abbas (Beyrut: y.y. 1987), 74; İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/59; Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevî's-sultâni'l-ekber* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001), 4/185-186; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/259; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/60-61.

Sakâlîbe, planlarını icra etme yolunda hata yaparak düşüncelerini, kendilerine zarar vermeyeceğine inandıkları Mushafî'ye açmışlardı. Bu düşüncelerini sakıncalı gören Mushafî, güç ve nüfuz sahibi olduklarını bildiğinden tedbirli davranarak başta onlara destek verdi. Mushafî, İbn Ebû Âmir, Ziyad b. Eflâh ve Kâzım b. Muhammed gibi önde gelen yöneticilerle bir araya gelip durumu değerlendirdi. Muğire'yi öldürmeyi ve sakâlîbe'nin planını bozmaya karar verdi. Mushafî ve önde gelen yönetici grubuna göre, Hişâm tahta geçtiğinde Endülüs idaresini istekleri doğrultusunda yöneteceklerdi. Fakat Muğire tahta geçtiği takdirde, konumlarını kaybederek hayatları tehlikeye girecekti. Verdikleri karara göre Muğire'yi öldürme görevini, sarayla irtibatı iyi olan ve saraydaki önde gelen kişilerin güvenini kazanmasıyla bu görevi İbn Ebû Âmir yerine getirdi ve Muğire'yi boğdurtarak öldürdü.⁸³

Sakâlîb'i komutanların planları bozulmuştu, Mushafî ve İbn Ebû Âmir'in istekleri neticesinde Hişâm tahta geçti kendisine halife olarak biat edildi. Bu çekişmede Hişâm amcası Muğire'ye karşı avantajlı idi. Zira babası II. Hakem daha hayattayken veliaht tayin edilmişti. Diğer önemli husus ise II. Hakem'in önde gelen yöneticilerinden Mushafî ve İbn Ebû Âmir'in desteklerini kazanmıştı.⁸⁴

Hişâm'a biat edildikten sonra Endülüs halkını etkileyip gönlünü kazanmak isteyen İbn Ebû Âmir'in tavsiyesiyle Mushafî, bazı vergileri kaldırdı. Bunun yanında halkın halifeye olan bağlılıklarını canlı tutabilmek için de askeri bir merasim yaparak yeni halifeyi halka takdim etti. Merasim günü Mushafî hâcib ve sâhibü's-şurta⁸⁵ olarak, İbn Ebû Âmir ise halifenin annesi Subh'un isteği üzerine vezir olarak görevlendirildi.

⁸³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, 23/402-405; Lütfî Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", *İslami Araştırmalar Dergisi* 11/3-4 (1998), 253.

⁸⁴ David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain, 1002-1086* (Princeton, N.J: Princeton University Press, 1985), 39.

⁸⁵ İslâm ülkelerinde devletin asayiş ve güvenliği ile ilgilenmesi üzerine kurulan teşkilata Şurta denilmektedir. Endülüs Emevî Devleti'nde bu teşkilat eş-şurtatü'l-kübrâ ve eş-şurtatü's-suğrâ olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birincisi önemli devlet adamları ve yakınlarının güvenliklerinden sorumluydu. Diğeri ise avamın emniyet ve asayiş ile sorumluydu. 317/929 yılında eş-şurtatü'l-vüstâ isimli birim kurulmuştur. Bu birim tüccar, sanayici, doktor, müderris, alt kademe kamu görevlilerinin emniyet ve asayişinden sorumludur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Metin Yılmaz, "Şurta, Hares, Ases / İç Güvenlik", *İslâm Kurumları Tarihi*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 185-191.

Hişâm'ın halife olmasıyla devlet idaresi Hâcib Mushafî ve Subh'un destek verdiği İbn Ebû Âmir'in eline geçti.⁸⁶

1.2.2. İbn Ebû Âmir'in Askeri Yönü

II. Hakem'in hastalığında küçük yaşta olan birinin tahta vâris olmasını değerlendiren Hristiyanların, Müslüman sınırlarına saldırı girişimleri İbn Ebû Âmir'in yükselişini hızlandırmıştı. Halifenin Hristiyanlara karşı savunmasız davranması, onların ilerlemesine Kurtuba kapılarına dayanmalarına ve huzursuzluk çıkmasına neden olmuştu. Hâcib Mushafî, Hristiyanların bu saldırılarını önlemek için askeri ve iktisadi gücü kullanamamıştı. Ayrıca savaş stratejilerini de bilmediğinden, savunma yapmak için de tedbirler alamamıştı. Halife'nin annesi Subh, Hristiyanların ilerleyişi ve buna bağlı olarak Endülüs'te ortaya çıkan kargaşaya karşı tedbir almayan Hâcib Mushafî'ye kızgındı. Subh bu endişesini İbn Ebû Âmir'e iletti. Bu fırsatı değerlendiren İbn Ebû Âmir kendisine ordu komutanlığı ve gerekli ölçüde askeri teçhizat verildiği takdirde Hristiyan saldırılarını püskürteceğine söz verdi. İbn Ebû Âmir, Hâcib Mushafî ile görüşerek, tedbir almanın hem görevi hem de çıkarları gereği olduğuna ikna etti. Hâcib Mushafî, onun bu tavsiyelerini isabetli buldu. Ardından vezirleri toplayarak Hristiyanlara karşı sefer kararı verdi. Orduya sefer başında komuta etme görevini yerine getiren vezir çıkmadı. Bunun üzerine İbn Ebû Âmir, askeri gurupları seçme yetkisi ve yüz bin altın para verilmesi takdirde ordunun başına geçebileceğini söyledi. Bu miktar fazla bulunmuştu fakat başka gönüllü vezir çıkmayınca istekleri yerine getirildi.⁸⁷

İbn Ebû Âmir, (366/977) yılında seçmiş olduğu askeri birliklerden oluşturduğu orduyla Kurtuba'dan çıktı. Kâştale'de⁸⁸ (Castilla) bulunan Talemenska⁸⁹ (Talamanca) bölgesinde ki Husnü'l-Hâme kalesini kuşattı ve bunun sonucunda birçok ganimetler

⁸⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/402-403; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/60; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/254-259; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratib*, 2/396.

⁸⁷ İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*, 1/258-269; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/264; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain* (London: Chatto&Windus, 1913), 476-477.

⁸⁸ İber yarımadasının orta kesiminde, batıdan doğuya doğru uzanan Sierra de Gredos ve Sierra de Guadarrama dağlarının birbirinden ayırdığı iki iç platodan oluşmuştur.

⁸⁹ İspanya, İbizada bulunan bir bölgedir.

kazanarak Kurtuba'ya geri döndü. Endülüs ordusu'nun bu karşı taarruzu Hristiyanlar üzerinde etkili oldu ve uzun süre Müslümanlarla uğraşamadılar. Zaferle seferden dönen İbn Ebû Âmir, halkı memnun etmiş, seferden kalan paraları ordunun ihtiyaçlarına harcayarak nezaketini, cömertliğini göstermişti. İlk defa ordudaki askerlerle doğrudan temas kurmuş gönüllerini kazanmış ve onları nüfuzu altına almıştı. İbn Ebû Âmir, kazanmış olduğu bu zafer sayesinde sivil idaredeki yükselişinden sonra aynı zamanda ordu komutanı olarak halifeye ve Endülüs halkına başarısını ispat etmişti.⁹⁰

1.2.3. İbn Ebû Âmir'in Hâcib Mushafî İle İlişkileri ve Hâciblik Makamına Yükselişi

Ca'fer b. Osman el-Mushafî, III. Abdurrahman ve oğlu II. Hakem dönemlerinde devlet kademelerinde çeşitli hizmetler yürüttü. II. Hakem halifeliğinin sonlarında felç geçirdi. Devlet işlerini yürütmek için vezir Mushafî'yi görevlendirdi. Mushafî halifeye vekillik etmiş onun yetkilerini kullanarak idarede söz sahibi olmuş, önemli kararlar almaktan çekinmemişti.⁹¹

Köken olarak Berberî olan Hâcib Mushafî, İbn Ebû Âmir'e kıyasla farklı bir mizaca sahipti. İnsanlarla dostluk kurmakta sorun yaşıyordu. Mizacı gereği sonradan her şeyi kazanmasıyla Kurtuba ileri gelenlerinin gözünde kibirli, tahammülsüz ve küstah biriydi. Soylu bir aileye mensup olmadığı için de dışlanmıştı. Hâcib Mushafî, hazineden zimmetine para geçirdi ve devletin önemli kademelerine akrabalarını konumlandırı. İmtiyaz ve iltimas sağlama ithamlarından ve sadakatinden ciddi derecede endişe edilmişti. Hâcib olarak atandığında kusurlarını düzeltmek istedi. Devletin önde gelen bir yöneticisinin sahip olduğu vasıflardan yoksun olması ve kararsız tutumu buna engel oldu.

⁹⁰ İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*, 1/269; İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehasini ehli'l-Cezîre*, 7/62; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahabâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/264; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/60.

⁹¹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahabâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/254; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/402-403; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/510; Hakkı Dursun Yıldız (ed.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1988), 4/391-393.

Ciddi kararların alınmasında kurnaz, keskin zekâlı ve atik olan İbn Ebû Âmir'e kıyasla geri planda kaldı ve karar mercii genelde İbn Ebû Âmirdi.⁹²

İbn Ebû Âmir, Hâcib Mushafî'ye görünürde saygı duyuyor fakat ardından gizli planlarla onu engelliyordu. Kararsız kişiliğinden yararlanarak her fırsatı kendi lehine çevirdiği için bütün vezirler İbn Ebû Âmir'e güveniyordu. Hâcib Mushafî ise İbn Ebû Âmir'i iyi bir dost olarak biliyordu. Hâcib Mushafî'yi endişelendiren, Galib b. Abdurrahman en-Nâsiri (öl.371/981) idi. O büyük nüfuz sahibi ordunun süvari birliği komutanı ve Medînetüssâlim⁹³ (Medinecali) valisi olarak Hristiyan İspanya sınırında Müslümanların komutanlığını yapıyordu.⁹⁴

Gâlib, Hâcib Mushafî'den hoşlanmıyor onu her fırsatta eleştiriyordu. Kazanmış olduğu çoğu seferde şöhretiyle böbürlenlen Gâlib, savaşta hiç kılıç çekmemiş olan birinin hâcib olmasına kızıyor ve bu önemli makamın kendi hakkı olduğunu dile getiriyordu. Hâcib Mushafî ise II. Hakem'in vefatından sonra Gâlib'in Endülüs'ü savunmada hatalı ve gevşek davranmakla suçluyordu. Endülüs'ün önde gelen komutanı Gâlib'in bu düşünceleri bir isyana teşebbüs etme ve hâcibi devirme ihtimali doğuruyordu. Hâcib Mushafî'nin Gâlib'e karşı durması imkânsızdı. Bu tehdidin farkına varan Hâcib Mushafî, vezirlerine özellikle İbn Ebû Âmir'le istişare etti. Onlardan aldığı tavsiye Gâlib ile dostluk kurmaya ikna oldu ve İbn Ebû Âmir'in teklif ettiği arabuluculuğu da uygun buldu. İbn Ebû Âmir, bu gergin ortamda ikinci seferine çıktı. O, zirveye ulaşmak için üstlendiği arabuluculukla rakipleri olan bu iki önemli kişiyi uzlaştırmak yerine zekice düşünerek aralarını daha da bozmaya karar vermişti.⁹⁵

⁹² İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/62; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S Colin, 2/254; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/402-403.

⁹³ İspanya'nın Kastilya ve Leon bölgesindeki Soria ilinde bir belde. İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*, 4/185.

⁹⁴ el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/420; Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 478-487.

⁹⁵ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/265-266; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/265-266; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 255-256.

İbn Ebû Âmir, çıkarlarını koruyacağına dair Hâcib Mushafî'ye söz vererek onu kendisine inandırdı. Bundan sonra Gâlib'i ikna etme yollarına başvurdu. Bunun için ona zü'l-vizâreteyn makamını teklif ederek onu ikna etmeye karar verdi. İbn Ebû Âmir bu trklifi 367/977'de Hristiyanlara karşı çıktığı ikinci seferinde Mecrit⁹⁶'te (Madrid) Gâlib'e ilettili ve bu şekilde onu yanına çekmeyi başardı. Gâlib'e, Hâcib Mushafî hakkında bulunduğı makamı hak etmeyen biri olarak gördüğünü söyleyerek onunla güçlü bir dostluk kurdu. İbn Ebû Âmir, bu dostça ilişkilerle Hâcib Mushafî'yi beraber düşürmeye karar verdiler. Gâlib'le beraber Kâştale'deki Môla kalesini kuşatarak zafer kazandılar. Kurtuba'ya zaferle dönen İbn Ebû Âmir, Gâlib'in tavsiye ve etkisinde kalarak Kurtuba valisi olmak istedi. Hâcib Mushafî'nin oğlu Muhammed'in yerine geçerek Kurtub'a valisi oldu. Kazandığı bu zaferle sarayda ve Endülüs halkı nezdinde şöhreti ve itibarı çok arttı.⁹⁷

Vali Muhammed'in şehirde huzur ve güveni tesis edememesi nedeniyle evlerinde güvende olmayan Kurtuba halkına, bekledikleri güven ve huzuru İbn Ebû Âmir sağladı. Bu konuda aldığı sert önlemler etki gösterdi. Yeni vali suçlu kim olursa olsun imtiyaz göstermeyeceğı konusundaki hassasiyetini, suçlu olan oğlunu öldüresiye kırbaçlatarak ispat etti. Diğer yandan gelişen olaylar karşısında oldukça endişeli olan Hâcib Mushafî, konumunu korumak için tek çaresinin Gâlib'in tarafına geçmesini umuyordu. Bu durumda Gâlib'e mektup göndererek kendisine cazip tekliflerde bulundu ve kızı Esma'yı oğlu Osman'a istedi. Hâcib Mushafî'nin bu cazip teklifini samimi bulan Gâlib, ona karşı olan nefretini bırakarak teklifini kabul edip evliliğe rıza gösterdi. İbn Ebû Âmir, bu tekliflerin farkına vardı ve Gâlib'i caydırmak için ikna etti. Kendisiyle dostluk ittifakını ve Hâcib Mushafî ile aralarında ki nefreti hatırlattı. Kızı Esma'yı da soylu bir nesebe sahip olan kendisine vermesini ve izzetli bir evliliğe rıza göstermesini istedi. İbn Ebû Âmir'in bu düşüncelerini isabetli bulan Gâlib, hata yaptığını farkedip Hâcib Mushafî'nin teklifini reddetti. Gâlib, kızını İbn Ebû Âmir'e verdi ve görkemli bir düğünle evlilikleri gerçekleştirdi.⁹⁸

⁹⁶ İber yarımadasının ortasında Manzanares nehri kıyısında deniz seviyesinden yaklaşık 665 m. yükseklikte kurulmuştur. Bkz. Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem* (Beyrut: y.y, 1912), 69.

⁹⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/265-266; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/61.

⁹⁸ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/266-267.

İbn Ebû Âmir, kazandığı başka seferlerden sonra Endülüs'te şöhreti daha da arttı. Halife tarafından Gâlib'in konumuna denk zü'l-vizâreteyn ünvanı verildi ve aylık maaşı seksen dinara çıkarıldı. Kendini çaresiz gören Hâcib Mushafî, II. Hakem devrinde emri altında olan sakâlîbe'nin saraydaki nüfuzları azaldıktan sonra desteklerini kaybetti. Sarayda hiç etkinliği kalmamış olan Hâcib Mushafî, başına geleceklerden habersiz tevekkül içinde bekliyordu. Kısa zamanda halife İbn Ebû Âmir'i, Mushafî'ye ortak olarak hâciblik makamına getirdi. Daha sonra halifenin hışmına maruz kalan Hâcib Mushafî dâhil, oğulları ve diğer akrabaları konumlarını kaybettiler. İtham edildikleri suçlardan beraat edinceye kadar tutuklanarak mallarına el konuldu. Medînetüzzehrâ'daki⁹⁹ devlet hapisanesinde tutuklu bulunan Mushafî ve yakınları yargılanması devlet divanı önünde yargılandı. Süreç çok uzun sürdü. Çoğu olaylardan suçlu görülen sanıklar, uzun süreli yargılamalar ve yürüyerek gidip gelmelerden bitkin düşmüşlerdi. Yargılamalar sonunda Mushafî'nin canı bağışlandı. Mushafî'nin sonraki hayatı sefaletle geçti ve sonunda bilinmeyen bir nedenle vefat etti.¹⁰⁰

⁹⁹ Endülüs'te İslâm mimarisinin önemli bir sarayı ve bu saray çevresinde gelişen şehir. Bkz. İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*, 1/183; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/398; Corcî Zeydân, *İslam uygarlıkları tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 2/697-698.

¹⁰⁰ İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/62; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahabâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/256,267-272; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/61; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/402-403; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fî Endelüs*, 429.

Mushafî tutuklandıktan sonra hâciblik makamı, hudut komutanı Gâlib'in de desteğiyle İbn Ebû Âmir'e verildi. Sırasıyla pek çok önemli konum ve makama gelen İbn Ebû Âmir, Endülüs halkının sevgisini, Halife Hişâm'ın güvenini ve annesi Subh ile Gâlib'in desteğini kazandı. İbn Ebû Âmir, neticede halifeden sonra devletin ikinci en önemli makamı olan hâciblik konumuna erişti.¹⁰¹

1.3. İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN ENDÛLÛS HÂCİBLİĞİ (372-392/982-1002)

1.3.1. İbn Ebû Âmir'in İç Siyasi Faaliyetleri ve İstilah Hareketleri

İbn Ebû Âmir, devleti kayınpederi Gâlib ile yönetiyorlardı. Fakat ülkedeki iç hesaplaşmalar bitmiyordu. Çocuk yaşta halife olan Hişâm'ın yönetimde zayıf kalması ve diğer yöneticilerin vesayetinde olması, Kurtuba halkını huzursuz ediyordu. İbn Ebû Âmir ile halifenin annesi Subh'un ittifakından endişe duyan Kurtubalılar, bu tenkitlerini dışa vurarak isyana girişmek istediler. Buna karşın Halife II. Hişâm'ı devirmeye ve yerine III. Abdurrahman'ın torunu Abdurrahman b. Ubeydullah'ı getirmeyi amaçlayan suikast planı hazırlamak istediler. Planın başında daha önce II. Hişâm'ın halife olmasını engelleyen Cevzer bulunuyordu. Cevzer, Abdülmelik b. Münzir ile anlaşarak suikast planını hazırladı. Suikastı tertip edeceklerin içinde kadınlar, âlimler ve Remâdî gibi önemli edebiyatçılar da vardı. Makamından edilen ve daha sonra cezalandırılan eski Hâcib Mushafî'nin arkadaşı Remâdî, İbn Ebû Âmir'e karşı kin besliyordu. Arkadaşının intikamını almak isteyen Remâdî, İbn Ebû Âmir'i hicvedici şiirler yazmıştı. Suikastı tertip edenler Kurtuba valisi Ziyad b. Eflah'ın desteğiyle planın gerçekleşeceğinden emindi.¹⁰²

Suikastı, sarayda görevli olmayan ama halifeye yaklaşabilen Cevzer yapacaktı. Vali Ziyad, planlanan şekilde şehirde bulunan diğer evine gitmek için saraydan çıktı. Bunun ardından Cevzer, saraya girmek için kapıdaki muhafızlara yalvardı ve halifenin huzuruna çıkışı kabul edildi. II. Hişâm'ın kabul odasına girdiği esnada hançerlemek için

¹⁰¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/403-404; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/272-275; Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 478-487.

¹⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/403.

atıldı. Odada bulunan İbn Arûs, Cevzer'in üstüne atlayarak onu etkisiz hale getirdi ve amacına ulaşmasını engelledi. Planın başarısız olduğu haberini alan vali Ziyad, saraya geri döndü. İbn Arûs, vali Ziyad'ı ihmalkâr ve suikastçılarla işbirliği yapmakla suçladı. Vali Ziyad, bu durumdan habersiz olduğunu dile getirip ve bağışlanmak isteyip niyetini gizlemek istedi. Kendisi İbn Arûs tarafından yöneltilen suçlamaları dağıtmak için çaba gösterdi. Şüpheli olan herkesin tutuklanıp Cevzerle beraber Medînetüzzehra hapisanesine gönderilmesini emretti.¹⁰³

Suikastçılar ihanet suçundan yargılandı. Vali Ziyad'ın teklifiyle Abdurrahman b. Ubeydullah ve Cevzer idam edildi. İbn Ebû Âmir, şair Remâdî'yi affederek gözetimi altına aldı. İbn Ebû Âmir, suikastçıların arasında eski arkadaşlarının olduğunu biliyordu. Onlar İbn Ebû Âmir'in felsefi ilimlerle aşırı meşgul olduğunu ve Sünni çizgiden ayrıldığını yayıyorlardı. Endülüs'te felsefe Müslümanlar arasında hoş karşılanmıyordu. İbn Ebû Âmir, bu yayılan haberleri engellemek ve aleyhindeki bu kötü itibarı haksız çıkarmak istedi. Bunun ardından II. Hakem'in kurdurduğu kütüphaneyi ve Endülüs ulehasının sakıncalı gördüğü ilimleri içeren bütün kitapları yaktırdı. İbn Ebû Âmir, böyle davranarak fıkıh âlimlerini susturmuş, felsefenin karşısında ve dinin koruyucusu olduğunu ispat etmişti. Ayrıca o, dindarlığını yaymak için Kur'an nüshalarını da çoğaltıp gittiği her yerde beraberinde taşıdı. Bu şekilde dindarlığını yaymayı başardı.¹⁰⁴

İbn Ebû Âmir, yaşı ilerleyen ve idarede artık söz sahibi olmak isteyen Halife II. Hişâm'la uğraşmaya başladı. Onun idarede söz sahibi olmasını ve yaptığı işlere ortak olmasını istemiyordu. Halife Hişâm, gün gittikçe olgunlaşıyor, idare ve yönetimle ilgili malumat sahibi oluyordu. Yönetimde İbn Ebû Âmir'le birlikte söz sahibi olan halifenin annesi Subh da bu durumdan endişeliydi. Buna çare olarak Halife Hişâm'ı saraya kapatıp tek başına yaşamaya zorladı. Sarayın kapılarına muhafızlar koyarak her hareketi kontrol altında tutuldu. Halife'yi cariyelerle, mugannilerle eğlenceye yönelterek ahlakının bozulmasına, sağlıklı düşünmemesine ve yönetimi eline geçirme kabiliyetinin

¹⁰³ Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 488-490; Provençal, "Mansur", 7/303; E.Habib Mutlak, *el-Hareketü 'l-lugaviyye fi 'l-Endelüs* (Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 1967), 92.

¹⁰⁴ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fi ahhâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/288, 292-293; Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 490-491; Provençal, "Mansur", 7/303.

kaybolmasına sebep olmuşlardı.¹⁰⁵ İbn Ebû Âmir, halife Hişâm'a uyguladığı bu siyasetiyle yönetimde tek başına söz sahibi olmak istiyordu. Kendi siyasi ihtirası uğruna Emevî hanedan varislerini kontrol ve baskı altında tutmaktan çekinmiyordu.

1.3.1.1. Medînetüzzâhire'nin Yapılışı

Hâcib İbn Ebû Âmir, başta Halife Hişâm ve diğer yöneticilerin işlerine engel olmasını istemedi. İbn Ebû Âmir, yönetimdeki otoritesini pekiştirmek için Medînetüzzehrâ'dan bağımsız yeni bir yönetim merkezi düşündü. Medînetüzzehrâ sarayındaki devlet işlerini yürüten kurumları, hükümet merkezini kendine uygun yeni bir yere nakletti. Abdurrahman en-Nâsır'ın daha önce inşa ettiği yönetim merkezine benzer kendine özgü yapısı olan Vâdilkebîr¹⁰⁶ (Guadalquivir) nehri kenarını seçti ve Medînetüzzâhire¹⁰⁷ şehrini yaptırdı. İbn Ebû Âmir, emri altındaki vezirler ve diğer üst düzey devlet memurları için orada yeni bir idari merkez kurdu. (371/981) yılında Medînetüzzâhire'nin yapımı tamamlandığında ailesini ve nüfuzu altındaki insanları da taşıyıp burada ikamet etti.¹⁰⁸

Güvenliği için silahlar ve teçhizatlarını, erzak depolarını, mallarının hepsini orduyla beraber buraya nakletti. Medînetüzzehrâ'daki divanları ve devletin bütün idari birimlerini de aktardı. Bundan sonra Endülüs yönetimine bağlı il ve eyaletlere mektup yollayarak devlet adına toplanan vergilerin Medînetüzzâhire'ye aktarılmasını emretti.

¹⁰⁵ Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mucib fî telhîsi ahhâri 'l-Mağrib*, 74; İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahhâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/276; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm f'i men bûyi 'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/65-66; İbn Haldûn, *Kitâbü 'l-İber ve divânü 'l-mübtade 'i ve 'l-haber fî eyyâmi 'l- Arab ve 'l- Acem ve 'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi 's-sultâni 'l-ekber*, 4/185-186.

¹⁰⁶ Endülüs'ün güneyinde bir nehir. Bkz. Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbü 'l-Mesâlik ve 'l-memâlik* (Tunus, 1992), 1/239; İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahhâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/239; Cumhur Ersin Adıgüzel, "Vâdilkebîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Şubat 2024).

¹⁰⁷ Xavier Ballestín, "Centralization and Consolidation: The Cordoban Umayyads and the Amirids", *The Routledge Handbook of Muslim Iberia* (Routledge, 2020), 56.

¹⁰⁸ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahhâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/275-277; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm f'i men bûyi 'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/62.

Eyalet yöneticilerinin kendisiyle muhatap olmasını ve muhtaç insanların kendisine gelmesini duyurdu.¹⁰⁹

Endülüs Emevî Devleti'nin idari merkezi, İbn Ebû Âmir Medînetüzzâhire'yi inşa ettikten sonra değişti. Bu dönemde yine devletlerarası güç gösterileri vardı. Hristiyan krallıkları Endülüs'ün iç siyaseti hakkında bilgi almak için bir elçi gönderdi. İbn Ebû Âmir bunu duyduğunda harekete geçti. Medînetüzzâhire sarayında bulunan bahçenin havuzunun nilüferlerle doldurulmasını emretti ve havuza biraz altın ve gümüş döktürdü. Elçi gün doğumunda saraya kabul edildi ve saraya girdiğinde İbn Ebû Âmir'i havuz manzaralı ihtişamlı bir karşılama salonunda gün doğumunu izlerken gördü. İbn Ebû Âmir'in çevresinde altın gümüş işlemeli elbiseler giyen hizmetkârlar yer alırken altın ve gümüş tepsiler karşılama salonuna bırakıldı. Güneş ışıkları salona ve havuzun üzerine düştüğünde hizmetkârlar havuzun üzerindeki altın ve gümüş nilüferleri topladılar. Hizmetkârlar topladıkları altın ve gümüşleri tahtında oturan İbn Ebû Âmir'e sundular. Elçi, bu manzara karşısında hayrete düştü ve devletin zenginliğine ikna oldu.¹¹⁰

İbn Ebû Âmir'le yapılan en önemli elçi görüşmesi, İspanya'nın Navarra bölgesinde bulunan Pamplona kralı II. Sancho Garces'in (360-384/970-994) ziyaretiydi. Kral mağlup olduğu savaştan bağışlanmak için buraya geldi ve kızını İbn Ebû Âmir'le evlendirerek bağışlandı. Bu evlilikten Abdurrahman Sanchuelo (Küçük Sancho) dünyaya geldi. Kralın başka bir gelişinde Kurtuba'dan Medînetüzzâhire sarayına kadar askerler kenara dizilmiş öndekiler altından zırhlar ve çelikten bilekler giyinmişti. Arkalarında okçular bulunmaktaydı. II. Sancho saraya vardığında torununun ayağını öptü ve kabul salonunda İbn Ebû Âmir'in huzuruna çıktı. Kral II. Sancho gördüğü ilgi karşısında önce

¹⁰⁹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/275-277; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/62; Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, 3/222-223.

¹¹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fîinûni'l-edeb*, 23/236-238; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsü'r-ratîb*, 2/407-408; Çiftçi, *Endülüs Emevî Halifeliği Yönetim Merkezi Olarak İki Saray: Medînetüzzâhire ve Medînetüzzâhire*, 57-59.

yeri sonra İbn Ebû Âmir'in ayağını ve elbisesini öptü. Ardından İbn Ebû Âmir, kral II. Sancho'yu köşklere birine yerleştirdi.¹¹¹

Medînetüzzehrâ sarayı gibi Medînetüzzâhire sarayı da çok sayıda âlimi ve edibi ağırladı. Meşhur fıkıh âlimi, edebiyatçı ve Zâhiri fırkasının ikinci büyük temsilcisi Ebû Muhammed İbn Hazm (öl. 456/1064), İbn Ebû Âmir döneminde himaye gördü. Endülüs'ün önde gelen ailelerden olan İbn Hazm'ın babası, İbn Ebû Âmir ve oğlu Abdülmelik el-Muzaffer döneminde vezirlik yaptı.¹¹²

Kıraat âlimlerinden önde gelen Mekkî b. Ebû Tâlib (öl. 437/1045), İbn Ebû Âmir döneminde Medînetüzzâhire'ye yerleşti. Mekkî (355/966) senesinde Kayrevan'da doğup on üç yaşında Kahire'ye ilim tahsil etmek için gitti. Kur'an hafızı olup kıraat tahsili aldı. (387/997) senesinde Mekke'ye yerleşip oradan Endülüs'e gitti. Mekkî daha sonra Medînetüzzâhire Camii'nde dersler verdi.¹¹³

İbn Ebû Âmir'in önemli konularda istişare ettiği âlimlerden hadis hafızı ve müfessir İbn Futays el-Endelüsî (öl. 402/1012)'ydi. Abdülmelik el-Muzaffer döneminde vezirlik yaptı ve Endülüs'ün zengin kütüphanesine sahipti. Kitaplarını muhafaza edip kimseye de kitap ödünç vermezdi. Görüp beğendiği kitapları satın alırdı ve ardından kâtiplerine yazdırırdı.¹¹⁴

1.3.1.2. Orduda Arap Nüfuzu'nun Azaltılması ve Berberîlerin İstihdamı

İbn Ebû Âmir, orduda Arap askerlerin zayıf ve Berberî birliklerin önde olduğu bir siyaseti benimsedi. Gırnata Emirî Abdullah ez-Zîrî, günlüklerinde İbn Ebû Âmir'in

¹¹¹ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/72-74; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, 322; Çiftçi, *Endülüs Emevî Halifeliği Yönetim Merkezi Olarak İki Saray: Medînetüzzehrâ ve Medînetüzzâhire*, 57-59.

¹¹² E. Lévi Provençal, *el-Hadâratü'l-Arabiyye fî İsbânya*, çev. Tâhir Akmed Mekki (Kahire: Dâru'l-Mearif, 1985); Lütfi Şeyban, *Endülüs Âlimleri (Bilginin Toplumsal Rolü)* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2022), 78-79.

¹¹³ Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mes'ûd b. Mûsâ İbn Beşkuvâl, *Kitâbü's-Sıla fî târîhi e'immeti'l-Endelüs* (Tunus: Dâru'l Ğarb'il İslâmî, 2010), 2/631-633; Cumhuriyet Ersin Adıgüzel, *XI. Asırda Endülüs'te İlmi Hayat* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2016), 150.

¹¹⁴ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*, 1/216; Talat Sakallı, "İbn Futays", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Şubat 2024).

ordusunda Berberîlere önem verip onlara dayalı bir ordu oluşturmaya yönelik benimsediği bu siyaseti şöyle açıklamıştır:

*"Onun düşüncesi, ordunun içinde farklı ve dağınık kabilelere mensup askerlerin olması gerektiği. Şayet bu kabilelerden biri isyan ederse diğer kabilelere ters düşeceği için isyan eden kabileyi itaat altına alabilirdi. Ordusunu güçlendirmeye ve asker sayısını arttırmaya ihtiyacı vardı ki istediği zaman düşman şehirlerine saldırıp orayı parçalayıp zayıflatabilirdi. İbn Ebû Âmir orduya Berberîlerin reislerini, fedailerini, süvarilerini, güçlü ve güvendiği kişileri getirdi. Berberî halkı cihadı işitince herkes doğudan düşmanın üzerine gelirdi. Bunların Hristiyanlara karşı şöhretleri, baskıları, onurları ve kuvvetleri vardı. İbn Ebû Âmir gittiği seferlerde düşmanlarına karşı başarıyı onlar sayesinde elde ediyordu. Onlar ordunun çokluğunda ve savaş meydanında en güvenilir kişilerdi."*¹¹⁵

Endülüs'ün mevcut ordusu daha çok Araplardan oluşmaktaydı. Ordunun ekseriyetinin Araplardan olması çıkarlara ters düşüyordu. Sefere giderken sınır muhafızlarını çağırmak yanılttı ve yeterli sayıda değillerdi. Ordudaki Arapların yetersizliği ise onların rahat ve mevsimin etkisiyle gevşeyerek savaşçı özelliklerinden uzaklaştırmaktaydı. İbn Ebû Âmir, böyle bir orduyla muzaffer olamayacağını, amaçlarına ulaşabilmek için kendisine bağlı yeni bir ordu düzeni kurmaya karar verdi. Yeni ordu için el-Udve eyaletini seçti ve orada yeni bir siyaset güttü. Ordunun düzenine göre ihtiyaç olunca askerler Endülüs içinden temin ediliyordu. Sürekli paralı askerlerin sayısı çok değildi. İbn Ebû Âmir'in yeni paralı askerlere ihtiyacı vardı. Bu amaçla kuzey el-Udve'de ömrünün sonuna kadar gönüllü Berberî askerler topladı. İbn Ebû Âmir'in işini kolaylaştıran gelişmeler; başkadı ve genel müfettiş olarak Kuzey Afrika'da bulunduğu dönemde daha sonra vezirken yaptığı uygulamalar vardı. O zaman uzak ve çorak çöl bölgeleri Endülüs için bir yükü. Bu amaçla oradaki askerleri çekmiş, Kuzey Afrika'da bulunan Cebelitârik boğazının anahtarı olan Sebte'yi tam teçhizatlı bir garnizona dönüştürüp elinde tuttu. Geriye kalan diğer bölgelerin yönetimini sözde Kurtuba'nın

¹¹⁵ Abdullah b. Bulukkîn, *Kitâbü't-Tibyân* thk. Emin Tevfik Tîbî (Rabat: Mektebetü'l-Emân, 2011), 55.

hâkimiyetinde olan ufak mahalli beyliklere bıraktı. Bu mahalli beyliklerin yöneticilerine hediye vererek ve ihsanda bulunarak onları kendine bağladı.¹¹⁶

İbn Ebû Âmir'in bu siyaseti el-Udve için tehlike oluşturdu. Bölgenin savunmasız olarak terkedildiğini gören Abbâsîler'in Kuzey Afrika genel valisi Bullukin b. Zirî, el-Udveyi (369/979) yılında ele geçirdi. Endülüs Emevî yönetimine bağlı mahalli yöneticileri Sebte kalesine sıkıştırdı. İbn Zirî'nin bu işgali İbn Ebû Âmir'in amacına ulaşmasını sağladı. Sebte'ye sıkışan Berberîler, her şeylerini kaybettiklerinden ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldiler. Bu durum İbn Ebû Âmir'in lehine gelişti. Berberîlerden sürekli savaşa hazır süvari birliği oluşturabilirdi. Onlara, hizmetine girmeleri şartıyla ihtiyaçlarını karşılayacağını ve yüksek maaşlar vereceğini teklif etti. Berberîler bu teklifi kabul edip Endülüs'e geldiler. İbn Ebû Âmir her ihtiyaçlarını karşıladı ve onların sadakatini kazandı. Arapçayı iyi konuşmadıklarından uğradıkları hakaretlere karşı onları savundu.¹¹⁷

Berberîlerden oluşturulan paralı birliklerden başka İbn Ebû Âmir, Kuzey İspanya'daki Hristiyan Lîyunlular (Leon), Kaştâleliler ve Neberralılar'dan (Navarra) paralı birliklerdi. İbn Ebû Âmir'in yeni birliklerden oluşturduğu askerlere ihsanlarda bulunması ve adil davranması onların mutlak itaatkâr olmalarını sağladı. İspanya'daki feodal krallıklarda fakir ve zulüm altıdayken bu Hristiyan askerlerin İbn Ebû Âmir'e bağlanmaları kısa sürdü. Başta bu askerlerden oluşturacağı birlikler konusunda endişeleri vardı. Onları itaat altına alabilmek için bazı yenilikler yaptı. Dinlerine bakılmadan bütün askerler için Pazar gününü tatil ilan etti. Hristiyan ve Müslüman askerler arasında karışıklık çıktığında tercih hakkı Hristiyan askerlerin lehineydi. İbn Ebû Âmir'in müsamahakâr olarak geliştirdiği bu uygulamaları sayesinde Hristiyan paralı askerleri kendine tam sadık hale getirdi.¹¹⁸

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih thk. İhsan Abbas*, 5/32; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 257-258.

¹¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih thk. İhsan Abbas*, 5/32; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 257-258.

¹¹⁸ Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain, 1002-1086*, 41-42; Na'naî, *Târihu'd-devleti'l-Emeviyye fi Endelüs*, 426-427.

II. Hakem döneminde orduda nüfuzları olan Slavlar Hâcib Mushafî ve İbn Ebû Âmir tarafından bertaraf edildi. Slavlar'ın muhalif lideri Dürri'nin ölümünden sonra Faik ve Cevzer'de ortadan kaldırıldı. Berberîlerden Birzâlî¹¹⁹ kabilesine ihsanlarda bulunup onları da kendi safına çekti. İbn Ebû Âmir onlardan özel koruma birliği oluşturdu. Kurtubalılar, Slavlardan eziyet gördüğü için bu yeniliklere çok memnun kaldılar ve bu yenilikler İbn Ebû Âmir'e itibar kazandırdı.¹²⁰

1.3.1.3. Ordu Birliklerinin Değişimi ve Sayımı

İbn Ebû Âmir, orduyu istediği güçte şekillendirmek için istilâhlar yapmaya devam etti. Orduyu daha çok paralı Berberî ve Hıristiyan askerlerle büyütüp geliştirdi. Geleneksel olarak devam eden ama hâkimiyeti yabancı askerlere kaptıran Arap asıllı birliklerin teşkilatında düzenlemeler yaptı. Ordunun süvari ve piyade birlikleri geleneksel kabile düzenine göre hazırlanmıştı. İbn Ebû Âmir, bunu bozarak kabile düzeni gözetmeden Arap askerleri farklı birliklere dağıttı. Bu yeni düzene göre o, önde gelen kabile liderlerinin nüfuzuna son verdi.¹²¹

Orduyu istediği düzende şekillendiren İbn Ebû Âmir, sağlam ve güçlü birlikler oluşturdu. Böylece Hıristiyanlara karşı düzenlenen geleneksel seferleri tekrar etme imkânı oluşturdu. Orduda sayılı ve hazır bulunan süvari birlikleri 12.100 kişiydi. Bunlardan oluşan özel koruma süvarilerinin sayısı da 600 kişiden oluşmaktaydı. Piyadelerin sayısı ise 26.000 kişiydi. Orduda bulunan askerlerin mevcudu sefer zamanlarında artıyordu. İbn Ebû Âmir kendi döneminde büyük rakamlarla ifade edilebilecek oklar, kalkanlar, savaş çadırları bunların haricinde mancınık, kale kuşatma silahlarına da sahip tam teçhizatlı bir

¹¹⁹ R. le Tournau, “Birzâl”, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition* (Brill, 2012), 2/727-728.

¹²⁰ İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/60; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/262-264; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtade'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevî's-sultânî'l-ekber*, 4/185; el-Makkârî, *Neşhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/397.

¹²¹ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/62; Şeyban, “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 258.

ordu kurdu. Ordusuyla beraber yaklaşık 50 sefere çıkan İbn Ebû Âmir, çoğunlukla zaferler kazandı.¹²²

1.3.1.4. Gâlib b. Abdurrahman Krizi ve Şentvecent (San Vicente) Savaşı

Yönetimde İbn Ebû Âmir'in işlerine karışıp muhalefet eden kayınpederi Gâlib, artık bir engeldi. İbn Ebû Âmir onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Eski hâcib'in azledilmesinde ve devlette yükselişinde kendisine yardımcı olduysa da Gâlib, onun amaçlarına ters düştü. Gâlib, İbn Ebû Âmir'in icraatlarını onaylamıyor, Halife Hişâm'ın sarayda mahkûm edilmesine karşı geliyordu. Kendisi III. Abdurrahman tarafından yetiştirilen bir asker olduğu için Emevî hanedan taraftarıydı. Bundan halife Hişâm'ın sarayda tutsak gibi hapsedilmesinden öfkeliydi.¹²³

Gâlib, orduda yapılan değişikliklerin amacını anlamıştı. Bundan İbn Ebû Âmir'le ilişkisini bozmaya kararlıydı. Önceleri dost olan iki yönetici arasında karşılıklı nefret baş gösterdi. İbn Ebû Âmir, İspanyanın kuzeyine sefere çıktığında Mentîşe (Mentesa) kalesine vardığında Gâlib kendisini davet edip ziyafet verdi. Ziyafet sonrasında Gâlib, İbn Ebû Âmir'i kötü azarlayınca o da aynı karşılığı verdi. Gâlib öfkeli bir şekilde, "*Sen bir köpeksin! En büyük otoritenin kendin olduğunu düşünüyorsun ve hanedanı bitirmeyi planlıyorsun!*" diye hakaret edip bağırıdıktan sonra İbn Ebû Âmir'e kılıcıyla saldırdı. Muhafızlar İbn Ebû Âmir'i kurtardılar. Ancak o, yaralanmıştı. Gâlib, bu olay karşısında şaşırarak kale kulesinden atladı fakat bir yere tutunarak ölmekten kurtuldu.¹²⁴

Yaşanan kargaşadan sonra aralarında savaş olması kaçınılmazdı. Gâlib, bu olaydan sonra kendini halifenin ve haklarının savunucusu ilan etti. Endülüs ordusundan bazı birlikler saflarına katıldı ve Liyun'dan da destek kuvvetler getirdi. İbn Ebû Âmir, Zenâtiler ve Berberîler arasında nüfuzu olan Cafer b. Hamdûn'u kendisine katılması için davet etti. İbn Hamdûn, kendisiyle beraber iyi yetişmiş büyük birliklerle Endülüs'e gelip İbn Ebû Âmir'e katıldı. İbn Ebû Âmir kendisini karşılayıp Kurtuba'nın en iyi köşklenden

¹²² İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû'l-a 'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/100-102.

¹²³ İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû'l-a 'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/62.

¹²⁴ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtade'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*, 4/185; Mehmet Özdemir, "Gâlib b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Nisan 2024).

birinde ağırladı. Bunun yanında İbn Hamdûn'u vezirliğe yükseltti. Berberîler bu durumdan etkilendi ve çok sayıda yeni Berberî birliklerde Endülüs'e gelerek İbn Ebû Âmir'in safına katıldı.¹²⁵

Gâlib, bu katılımların farkına vardı ve çarpışmalar başladı. Aralarında geçen bazı siyasi mücadelelerde önde gelen bazı saray yetkilileri hayatlarından oldu. Asıl çarpışma, iki grubun Şentvecent (San Vicente) kalesi civarında (371/981) yılında karşı karşıya geldi. Çarpışma İbn Ebû Âmir'in aleyhine gelişmekteydi. Gâlib'in hayatı savaş meydanlarında geçmiş, tecrübeli ve cesur bir kumandandı. Çarpışma esnasında Gâlib, talihsiz bir şekilde atından düşüp öldü. Bu olay üzerine askerleri dağıldı. Sonuçta İbn Ebû Âmir savaşı kazandı. Bu savaşta İbn Ebû Âmir'e muhalefet eden ve Emevî hanedanını destekleyen çok sayıda komutan öldürüldü.¹²⁶

Şentvecent (San Vicente) zaferi, İbn Ebû Âmir'in devlet yönetimini tamamen eline geçirmesine neden olmuştu. Önündeki en büyük engeli Gâlib'i kaldırmıştı. Hâciblik makamında halifelik unvanı dışında bütün hâkimiyet nişanlarına sahip olmuştu. Liyun seferi (371/981) dönüşünde “*el-Mansur Billah*” sıfatını kullanmaya başlamıştı. Okunan hutbelerde ismi halifeden sonra anılmaya başlanmıştı. Hilafete ve devlete ait her şeyi ele geçirdikten sonra huzuruna gelenler vezirler ve şehzadeler onun elini öpüp eğilerek selam vermişti. Halife unvanı dışında bir halifeye ait tüm hakları ve her şeyi elinde tutan bir makamda bulunmuştu. Hayatının en şerefli ve güçlü dönemini yaşamıştı.¹²⁷ İbn Ebû Âmir, halifelik unvanını kullanmak için fakihlerle istişare edip onların görüşünü sormuştu. Çoğu

¹²⁵ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/17-22; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtde'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*, 4/185; Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 498-499; Lütfi Şeyban, “Zenâte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Şubat 2024).

¹²⁶ İbn Hazm, *Naktu'l-arûs fî tevarihi'l-Hulefa 'bi'l-Endelüs* thk. İhsan Abbas, 94-95; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/278-279; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû'l-a 'lâm fî men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/62-65; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/537-540; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emevîyye fî Endelüs*, 435-437; Şeyban, “Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 258-259.

¹²⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 23/404; İbn Hazm, *Naktu'l-arûs fî tevarihi'l-Hulefa 'bi'l-Endelüs* thk. İhsan Abbas, 196; Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mucib fî telhîsi aḥbâri'l-Mağrib*, 74-75; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/279-280; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû'l-a 'lâm fî men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/65.

âlimin böyle bir durumu uygun görmemesi ve bunun kötü olaylara sebep olacağını söylediğinden bu düşünceden vazgeçmişti.¹²⁸

1.3.1.5. Cafer b. Hamdûn ve Tûcîbî Liderlerin Ortadan Kaldırılması

İbn Ebû Âmir kendisine ilerde tehlike oluşturacağına inandığı birisi vardı. O daha önce Şenbecent savaşında yardımını gördüğü Cafer b. Hamdûn idi. Gâlib ile mücadele ederken Cafer'den çok yararlanmıştı ve Berberî birliklerin saflarına katılmasını sağladı. Fakat iktidarına tehlike oluşturabilecek her türlü odağı yok etme siyaseti benimsedi. İbn Ebû Âmir, sarayında verdiği bir ziyafette Cafer'i de davet etti. Şarabın lezzetli olduğunu tavsiye ederek çok içmesini istedi. Cafer sonrasında sarhoş olup bayıldı. Gece yarısı evine götürülürken Tûcîbî askerler tarafından (373/983) yılında öldürüldü. İbn Ebû Âmir bu suikasttan habersiz olduğu ve üzüldüğünü gösterdi.¹²⁹

Sarakusta (Zaragoza), Endülüs Emevî Devleti'nin hâkimiyeti altında Emîr Abdullah, zamanından beri özerk statüde yönetiliyordu. Tûcîbî Haşimoğulları kabilesinin lideri Abdurrahman b. Mutarrif et-Tûcîbî, önceki lider gibi özerk statüyü koruyordu. İbn Ebû Âmir'in baskıcı siyaseti ve ülkeyi tek bir merkezden idare etme arzusu bu uğurda ölüm dâhil her yola başvurması Abdurrahman'ı korkutuyordu. İbn Ebû Âmir'in onu da öldüreceğini ve babalarından miras kalan toprakların Kurtuba yönetimi tarafından ellerinden alınacağını düşünüyordu. İbn Ebû Âmir'in baskılarından kokuğu için kendisiyle aynı endişeyi taşıyan Tuleytula (Toledo) valisi Emîr Mervanî ile ittifak kurdu. İbn Ebû Âmir'in oğlu Abdullah'ta babasına muhalif olan bu iki valiye destek veriyordu. Sarakusta'da (Zaragoza) iyi bir şekilde karşılanıyordu. Ancak babası Endülüs'teki casusları vesilesiyle bu durumun farkına vardı.¹³⁰

¹²⁸ İbn Hazm, *Naktu'l-arûs fî tevarihi'l-Hulefa 'bi'l-Endelüs* thk. İhsan Abbas, 86-87.

¹²⁹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/279-281, 283-284; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/65; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtade'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevî's-sultâni'l-ekber*, 4/185; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/542; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fî Endelüs*, 438.

¹³⁰ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 2/282; Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, 3/232-233; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 2/548-552; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fî Endelüs*, 438-440.

İbn Ebû Âmir, oğlu Abdullah'a vaatleriyle yanına çekti ve gözetimine aldı. Daha sonra Emîr Mervanî'yi tepki almayacak şekilde valilikten azletti. İbn Ebû Âmir, (379/989) yılında Kuzey İspanya seferine çıktığında Abdurrahman, Vâdilhicâre (Guadalajara) şehri civarında birlikleriyle sefere katılmak için kendisini karşılayıp bağlılıklarını sundu. Bölgedeki insanlardan bazıları İbn Ebû Âmir'e, Abdurrahman hakkında şikâyetle bulundular. İbn Ebû Âmir, onları dinledikten sonra Abdurrahman'ı valilikten azletti ve Tüçbîlerin desteğini kaybetmemek için Abdurrahman'ın oğlu Abdullah'ı vali tayin etti. Kurtuba'ya döndükten sonra Abdurrahman'ın gözünün önünde katledilmesini istedi. Bu olaydan sonra İbn Ebû Âmir, (380/990) yılında yeni vali Abdullah'ın bağlılığından şüphelenip onu da ortadan kaldırdı. Bu yaptığı cinayet, halkta cani olarak iz bırakmasına ve etrafta büyük korku yaymasına neden oldu.¹³¹

İbn Ebû Âmir'e davranışlarından düşman kesilen Subh, oğlu Hişâm'ı aleyhine kışkırtıyordu. Subh, hâkimiyeti tekrar ele geçirmek için Kuzey Afrika valisi Zirî b. Atiyye'den yardım istedi. İbn Ebû Âmir, buna karşılık Halife Hişâm'a bütün devlet işlerinde yetkilendirildiğine dair bir ferman çıkarttı. Daha sonra oğlu Abdülmelik'in Hişâm'ın önünde yürüdüğü resmi bir törende gövde gösterisinde bulundu. Subh'un darbe planını bozdu ve bütün servetine el koydu. Hişâm ve hanedanın tüm malları hilafete ait sayıldı. Fakat bu malların İbn Ebû Âmir tarafından muhafaza edileceği fetvasıyla, oğlu Abdülmelik tarafından Medînetüzzâhire'ye nakledildi. Siyasetten uzaklaşan Subh da kendini şiire adadı. İbn Ebû Âmir, bu siyasetiyle önüne çıkan engelleri yok etti. Endülüs'ü tek başına yönetmek için işine dâhil olan hiç kimseyi sağ bırakmadı.¹³²

¹³¹ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî aḥbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/284-285; Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 506-507; İnân, *Devletü 'l-İslâm fî 'l-Endelüs*, 1/550; Na'naî, *Târihu 'd-devleti 'l-Emeviyye fî Endelüs*, 440.

¹³² İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî meḥâsini ehli 'l-Cezîre*, 4/52-54; İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî aḥbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib*, 2/286; İbn Haldûn, *Kitâbü 'l-İber ve divânü 'l-mübtade 'i ve 'l-haber fî eyyâmi 'l-Arab ve 'l-Acem ve 'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni 'l-ekber*, 4/185-187; Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 512-516; Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, 3/230; İnân, *Devletü 'l-İslâm fî 'l-Endelüs*, 2/555-557; Na'naî, *Târihu 'd-devleti 'l-Emeviyye fî Endelüs*, 442-444.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN DIŞ FAALİYETLERİ VE VEFATI SONRASI AMÎRÎLER

2.1. İbn Ebû Âmir'in Hristiyan İspanya Krallıklarıyla Mücadelesi

Endülüs ve Doğulu tarihçiler, İbn Ebû Âmir'in daha çok kişisel ve siyasi ihtiraslarını konu almışlardır. İtibarını yükselten ve Hristiyan dünyasını endişelendiren seferlerini (Gazavât) ihmal etmişlerdir. İbn Ebû Âmir'in yaz (Sâife) ve kış (Şâtiye) seferlerinin ellinin üzerinde olduğu nakledilmektedir. Nüveyrî, İbn Ebû Âmir'in gazvelerinin sayısının elli altı olarak naklederken,¹³³ İbnü'l-Esir yaz ve kışın hepsinin elli iki olduğunu söylemektedir.¹³⁴ Tarihçiler arasında ittifak edilen husus bu sayının elliden fazla olduğudur. İbn Ebû Âmir, bu seferlerde yenilmiyordu. Kazandığı seferlerden Endülüs'e bol ganimet ve esirler getiriyordu.¹³⁵

İbn Ebû Âmir'in dinine ve devlete olan bağlılığı vardı. Onun dindar bir şahsiyet olduğu biliniyordu. Hristiyanlara karşı düzenlemiş olduğu seferlerde toprak fethetmekten çok İspanya Krallıklarını yıpratıyordu ve Endülüs'e karşı harekete geçmelerini engelliyordu. İbn Ebû Âmir'in siyasi, stratejik açıdan seferleri III. Abdurrahman ve II. Hakem'in seferleriyle aynı amacı taşıyordu.¹³⁶

Hristiyan İspanya krallıklarına düzenlenen Kaştâle, Liyûn ve Neberra seferleri elli civarındadır. Bunlardan en önemli on tanesi hakkında yeterli bilgi varken diğerleri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu seferlerden önemli ve bilenenler şunlardır:

¹³³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, 23/405.

¹³⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, 9/33.

¹³⁵ Abdülvâhid el-Merrâküî, *el-Mucib fi telhisi ahabâri'l-Mağrib*, 83; İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*, 1/269; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fi ahabâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/286; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fi ahabâri Gırnâta*, 2/104; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'i ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*, 4/187; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/403; İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 1/540-541; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fi Endelüs*, 444-445; W. Montgomery Watt - Pierre Cachia, *Endülüs Tarihi*, çev. Qiyas Şükürov - Cumhur Ersin Adıgüzel (Küre Yayınları, 2018), 87-89.

¹³⁶ İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 1/571-573; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 145-146.

2.1.1. Hısnü'l-Hâme Seferi (367/977)

II. Hakem'in hastalığı zamanında kuzeydeki Hristiyan Krallıklar sınırlara saldırmaya başladı. Bunun üzerine Hişâm'ın tahta geçtiği yılın şubat ayında İbn Ebû Âmir, vezir ve ordu komutanı olarak sefere çıktı. Sınırı aşarak Kaştâle'deki Talemanka şehrinde bulunan Hısnü'l Hâme kalesini kuşattı. Kaleyi ele geçirdikten sonra çok sayıda ganimet ve esirle nisan ayında Kurtuba'ya döndü. Müslümanların bu seferi düşman üstünde etki gösterdi. Bir süre Müslümanlara saldırmaya cesaret edemediler.¹³⁷

2.1.2 Molâ Seferi (367/977)

İbn Ebû Âmir Kuzeydeki Hristiyan İspanya Krallıklarına karşı seferlere çıktı. Gâlib b. Abdurrahman'la Mecrît kalesinde ordusunu birleştirdikten sonra Kâştale'ye girdi Mola kalesini kuşatıp çok sayıda ganimet ve esirle döndü. İbn Ebû Âmir, bir sonraki sene vezir olarak çıktığı Talemanka (368/978) seferi'nde yine Gâlib'le beraber Tuleytula'ya girdi ve Talemanka şehrini ele geçirdi. Sefer sonunda esir aldığı pek çok Hristiyan komutan ve diğer tutsaklarla elde ettiği ganimeti alarak Kurtuba'ya döndü. Talemanka seferinin aynı senesinde İbn Ebû Âmir, Hristiyan İspanya Krallıklarına üç saldırı gerçekleştirdi. Bunlardan ilki (368/978) İfrâğa'ydı. Diğer ikisini de Benblûne ve Berşelune ovasına yaptı. İlk defa hâcib unvanıyla bu sefere çıktı. Kurtuba'dan mayıs ayının son günlerinde cuma namazından sonra geçti. Gittiği bölgelerde kuşatma ve yıpratma hareketi gerçekleştirerek ağustos ayında Kurtuba'ya döndü.¹³⁸ İbn Ebû Âmir, ekim ayında Kurtuba'da cuma namazından sonra Ledesma seferine (368/978) çıktı. Bölgeye yıpratma harekâtı düzenledikten sonra kasım ayında geri döndü. Mayıs ayında sefere çıkan İbn Ebû Âmir, Ladesma'ya (369/979) ikinci bir harekât düzenleyip bölgeyi tahrip etti. Ağustos ayında seferden zaferle geri döndü. İbn Ebû Âmir, (369/979)senesinde San Payo seferine çıktı temmuz ayında düzenlediği seferde bölgeye tahrip ve yıpratma harekâtı gerçekleştirdi. Ağustos ayının son günlerinde harekâtı bitirdi. İbn Ebû Âmir,

¹³⁷ İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/264; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 261.

¹³⁸ Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 261-262.

(370/980)-(371/981) senelerinde Almunia ve Canillas seferlerine ekim ayında çıktı. Yine bu iki seferden zaferle geri döndü. Canillas'a kışın şubat ayında sefere çıkan İbn Ebû Âmir, yine şubat'ın sonuna doğru geri döndü.¹³⁹

2.1.3. Liyûn Seferi (371/981)

İbn Ebû Âmir, Gâlib'e yardım eden ve Endülüs yönetiminin işlerine karışan Liyûn Kralı III. Ramiro'yu cezalandırmak için topraklarına saldırdı. İbn Ebû Âmir'in emriyle komutan Abdullah b. Abdulaziz, Taleménka'nın kuzeyinde bulunan Sammûre (Zamora) şehrine girdi. Komutan şehri ele geçirdi ve çok sayıda Hristiyan'ı öldürdü. Bu olayı duyan Kral Ramiro, Kaştâle kontu Garcia Fernandez ve Navarra Kralı Sancho Abarca'yla ittifak kurdu. İbn Ebû Âmir'e karşı üç lider savaşmak üzere Şentmenkeş'in güneybatısında bulunan Rueda bölgesinde buluştular. Üçü bu savaşta yenildiler ve Şentmenkeş kalesi Müslümanların eline geçti. Çok sayıda Hristiyan asker öldürüldü.¹⁴⁰

Zorlu kış şartlarına rağmen İbn Ebû Âmir, kuzeyde bulunan kraliyetin başkenti Liyûn'a ilerledi. Kral Ramiro bu harekâtı durdurmak için ilerledi ve savaş başladı. Muharebe esnasında birliklerinin dağılıp çözüldüğünü gören İbn Ebû Âmir, yerinden kalkıp sinirli şekilde miğferini yere vurup oturdu. Komutanları, bu davranışının başarısızlığa karşı çıkış olduğunu anlıyorlardı. Bu davranışın etkisiyle geri çekilmekten utanan birlikler, hatalarını telafi etmek için düşmana ani bir saldırı yaptı ve onları dağıttılar. Onları Liyûn kapılarına kadar kovaladılar. Şiddetli kar fırtınasından İbn Ebû Âmir, şehri ele geçirmekten vazgeçti. İbn Ebû Âmir, Liyûn ve Neberra Krallıklarını haraca bağladı. Bu krallıkların başkentlerinde garnizonlar bulundurmaya başladı.¹⁴¹

¹³⁹ Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 261-262.

¹⁴⁰ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/67-69; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 261-262.

¹⁴¹ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/67-69; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 262.

2.1.4. İkinci Liyûn Seferi (372/982)

Kral III. Ramiro İbn Ebû Âmir'e karşı başarısızlığından bir darbe sonucu tahttan indirildi ve kuzeni Bermudo yerine geçti. Kendisine Şent Ya'kup Kilisesinde Liyûn Kralı olarak taç giydirme merasimi yapıldı. Ramiro bu durumda harekete geçti ve Kral Bermudo ile savaş yaptı. Bu savaşta Ramiro sonuç alamadı. İbn Ebû Âmir, bu durumda iki tarafa korku salmak için eylül ayında sefere çıktı. Liyûn bölgesine yıpratma harekâtı düzenledikten sonra ekim ayında geri döndü. Liyûn seferinin ardından İbn Ebû Âmir, Şentmenkeş seferine (373/983) çıktı. Bu seferde yıpratma harekâtı düzenledi. Ekim ayında başlattığı seferi temmuz ayında bitirdi. Cihad'a ehemmiyet veren İbn Ebû Âmir, yine Taleminka bölgesine İkinci bir yıpratma (373/983) harekâtı düzenledi. Bu sefere eylül ayının başında çıktı ve aynı ayın son günlerinde geri döndü. Taleminka harekâtından sonra İbn Ebû Âmir, kasım ayında Şakûre seferine (373/983) çıktı. Bu seferde otuz yedi gün geçirdi ve aralıkta Kurtuba'ya döndü.¹⁴²

2.1.5. İkinci Sammûre Seferi (374/984)

Ramiro ile mücadele eden Kral Bermudo, tekrar saldırıya geçerek Liyûn şehrini geri aldı. Zor duruma düşen Ramiro, Astogra şehrine sığınarak İbn Ebû Âmir'den yardım istedi. Fakat kısa zaman içinde öldü. Ramiro'nun annesi bir müddet İbn Ebû Âmir'in desteğiyle krallığı idare etti. Daha sonra desteğini kaybetti. Ramiro gibi davranan Kral Bermudo, ülkedeki tutucu prenslerin gücünü İbn Ebû Âmir'le kıracağını anladı. Kral, İbn Ebû Âmir'e itaat edip yardım istedi. İbn Ebû Âmir'in gönderdiği Berberî birlikler sayesinde Kral Bermudo, tüm ülkenin hâkimiyetini ele geçirdi. Kral Bermudo, bundan sonra İbn Ebû Âmir'in hizmetkârı konumundaydı. Kendini Hıristiyan prenslerden korumak için Endülüs ordusundan bir birliği yanına aldı. İbn Ebû Âmir, Liyûn Krallığını ele geçirmesine rağmen cihad siyasetini sürdürdü. Şubatta çıktığı Semmûre seferinden mart ayında geri döndü.¹⁴³

¹⁴² Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 262-263.

¹⁴³ İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 1/542; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 263.

2.1.6. Berşelûne Seferi (375/985)

İbn Ebû Âmir, Liyûn'dan sonra Keştâle'ye yöneldi. Frenk Krallığına vergi veren bu ülkeye Endülüs Emevî halifeleri mesafeliydi. Çünkü oraya saldırdıklarında Frenk Krallığı ile araları bozulacaktı. İbn Ebû Âmir'in böyle bir endişesi yoktu. Büyük bir ordu hazırlayarak yanına aldığı kırk tane şairle mayıs ayında sefere çıktı. İbn Ebû Âmir, İlbîre (Elvira), Beyyâse (Baeza) ve Levrika'dan (Lorca) geçerek Mursiyye'ye (Murcia) vardı. Burada toprak sahibi olan İbn Hattab'a misafir oldu. Ordusuna çeşitli ikramlarda bulunan İbn Hattab'ın bir kısım toprak vergisini kaldırarak bölgedeki itibarını yükseltti. Kaştâle'ye ilerleyerek Kont Borrel'i yendi. Temmuz başlarında Berşelûne topraklarına vardı. Şehre taarruz harekâtı gerçekleştirerek teslim aldı. Şehri ele geçiren Endülüs ordusu, büyük bir yıkım gerçekleştirdi. Esir alınanlar arasında Berşelûne kontu vekili Odlerado'da vardı. İbn Ebû Âmir, Berşelûne'yi fethettikten sonra elinde tutmadı. Onun amacı kuzeydeki Hristiyanları yıpratıp güçsüz bırakmak ve her sene seferlerine devam etmektir.¹⁴⁴

2.1.7. Büyük Liyûn Seferi (377-378/987-988)

Liyûn Krallığı'nda bulunan Müslüman garnizonları, burayı fethettikleri bir yer olarak görüyorlardı. Bu davranışlarından rahatsız olan Kral Bermudo, mektupla şikâyetini İbn Ebû Âmir'e ilettili. Fakat İbn Ebû Âmir'in küçümseyici tavırla cevap vermesine öfkelenerek Müslüman birlikleri ülkeden çıkardı. İbn Ebû Âmir, bu olaydan sonra Bermudo'ya ders vermek için haziran ayında Kulumriye'yi (Coimbra) ele geçirerek tahribat yaptı. Şehrin tahrip edilmesiyle yedi yıl süreyle ıssız bir yerleşke oldu.¹⁴⁵

İbn Ebû Âmir, bundan sonra ordusuyla beraber Duvîro (Rio Duero) nehrini geçerek süratle Liyûn'a girdi. Bermudo, İbn Ebû Âmir'in Semmûre'ye saldıracağını tahmin ederek orda bulunuyordu. Fakat İbn Ebû Âmir, oraya saldırmadı ve Liyûn'a ilerledi. Daha önce Liyûn kuşatmasında, şehrin güçlü savunmasından fethi

¹⁴⁴ İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû'l-a 'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihlâm min mülûki'l-İslâm*, 2/74; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fî ahhârî Gırnâta*, 2/105-106; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/543-544; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 263.

¹⁴⁵ Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 263-264.

gerçekleştiremedi. Bu kuşatmada surların batı kısmında Müslümanlar büyük bir gedik açtı. Bu sırada Hristiyan birliklerin komutanı Kont Gonsalvo Gonzalez, ağır hastalığına rağmen zırhını kuşandı ve sedyeyle gediğin önüne getirildi. Bundan güç alan askerler, üç gün Müslümanları tutmayı başardılar. Fakat dördüncü günde Müslümanlar güney kapısından şehre süratle ilerlediler.¹⁴⁶

Muharabe’de Kont Gostalvo öldürüldü. Şehrin stratejik bölgeleri ele geçirilerek tahrip edildi. Fakat kuzey kapısındaki kuleye İbn Ebû Âmir’in emriyle dokunulmadı. Liyûn’dan dönen İbn Ebû Âmir, Semmûre şehrini kuşattı. Bermudo şehirden gizlice kaçtı ve halkı teslim oldu. Bölgedeki kontlar İbn Ebû Âmir’e bağlılık bildirdiler. Sefer sonunda Bermudo’nun elinde sahile yakın topraklar tek kaldı.¹⁴⁷

2.1.8. Kaştâle Seferi (379/989)

İbn Ebû Âmir, Liyûn ve Sammûre seferinden döndüğünde isyan teşebbüsünde oğlu Abdullah’ın ismi geçti. Babasıyla ilişkisini kesme kararı alarak İştêbîn (San Esteban) kuşatmasında ordusundan gizlice kaçan Kaştâle Kontu Garcia Fernandez’e sığındı. Kont onu himaye edeceğine söz verdi. İbn Ebû Âmir’in tehditlerine bir yıl dayanabildi. Daha önce savaşta yenildiklerinden Uşûne (Osuna) ve Alcoba’yı kaybetti. Başka topraklarını kaybetmekten korkan kont, barış isteyerek Abdullah’ı teslim etti.¹⁴⁸

Kendisine karşı çıkan isyan girişimini dağıtan İbn Ebû Âmir, Kont Garcia’yı affetti. İbn Ebû Âmir, buna karşılık kontun oğlu Sancho’yu babasının aleyhine kışkırttı. Sancho, önde gelen Kaştâleliler’in desteğine alarak (383-384/994-995) yılında ayaklandı. İbn Ebû Âmir’in gönderdiği destekle, İştêbîn ve Clunia kalelerini aldı. Bu mücadelenin uzun sürmesini istemeyen İbn Ebû Âmir, hemen bitmesini istedi. Garcia’nın teslim olmasıyla mücadele bitti. Mayıs ayında (384/995) yılında Duvîro kıyılarında bulunan Kasr-ı Ebû Danîş (Alcacer do Sal) ve Langa arasında esir alındı. Kont Garcia, aldığı yara

¹⁴⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih thk. İhsan Abbas*, 5/33-34; Şeyban, “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 263-264.

¹⁴⁷ Şeyban, “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 263-264.

¹⁴⁸ Şeyban, “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 264.

nedeniyle öldü. Böylece oğlu Sancho bölgenin hâkimi oldu. Fakat her yıl Endülüs’e vergi vermek zorunda kaldı.¹⁴⁹

2.1.9. Şent Ya’kup Seferi (387/997)

İbn Ebû Âmir’e ve yönetimine başkaldıran Zîrî b. Atiyye, Subh ile anlaşma yapmıştı. Halife Hişâm’dan bütün yetkileri devralan İbn Ebû Âmir, Zîrî b. Âtiyye’ye yöneldi. Bu durumu fırsat bilen Bermudo vergi vermekten vazgeçti. İbn Ebû Âmir, bu duruma öfkelenmişti. Temmuz ayının başlarında süvari birliğinin başında sefere çıktı. Bu seferde Endülüs Donanması’nı da yola çıkardı. Kôriye (Coria) üzerinden Viseu’ya hareket etti. Kendisine bağlı bazı kontlar burada ordusuna katıldı. Oradan da Oporto’ya ilerledi. Kasr-ı Ebû Danîş’ten hareket eden donanması da orada hazırды. Uzun ve meşakkatli yolculuk yapan piyadelere donanma çok sayıda teçhizat ve silah getirdi. Palamarcılar¹⁵⁰ yardımıyla birbirine bağlanan teknelerle Duvîro nehri aşıldı. Bu bölge dost kontlukların olduğundan, kolayca geçildi. Endülüs Ordusu, Minho Nehri’ni aştıktan sonra düşman ülkesine girerek karargâh kurmaya başladı.¹⁵¹

Düşmandan bilgi almak için İbn Ebû Âmir bir asker görevlendirdi. Ona: “*Sûratlice Tamiarës’e git muhafız kılığına girerek, bulduğun ilk adamı yakalayıp bana getir*” dedi. Asker, sabah ormana ağaç kesmeye gideceğini söyleyen yaşlı bir adamı yakalayarak İbn Ebû Âmir’e götürdü. Adamın üzeri arandı. Müslümanların içinde yer alan bazı Liyûnlularca yazılmış bir mektup bulundu. Yurttaşlarına hitaben yazılan bu mektupta ordunun bir tarafının iyi korunmadığı, bahsedilen tarafa saldırılırsa başarılı olunacağını bildiriyordu. Ordunun içindeki hainler bulunup infaz edildi. Ordu ilerleyişini yavaşlattı ve sûratle ovalara dağıldı. Ulla’da ki stratejik mevkiiler yıkılarak orayı aştılar. İbn Ebû Âmir, Ağustos’ta Şent Ya’kup’a vardı ve şehri fethetti. Şent Ya’kup, Hıristiyanların kutsal

¹⁴⁹ Dozy, *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*, 508-509; Şeyban, “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 264.

¹⁵⁰ Can ve mal güvenliğini sağlamak için kaptanlara geminin limana giriş ve çıkış yapmasında yardımcı olan kişilerdir.

¹⁵¹ İbnü’l-Hatib, *A’mâlü’l-a’lâm f’i men bûyi’a kable’l-ihtilâm min mülûki’l-İslâm*, 2/67-68; el-Makkârî, *Nefhu’t-tîb min ğusni’l-Endelüsi’r-ratîb*, 2/413-416; Şeyban, “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”, 264-265.

merkezi olmasından İbn Ebû Âmir için buranın fethi önemliydi. Meşhur Santiago Kilisesi burada bulunmaktaydı. Kilise, Hristiyanlar için Müslümanların Kâbesi kadar kutsaldı. Hz. Yakub'un burada gömüldüğüne inanıyorlardı. Endülüs hükümdarlarının yapamadığı harekâtı İbn Ebû Âmir gerçekleştirdi. Uzak ve engebeli bölgeyi geçerek kutsal şehri ele geçirdi.¹⁵²

İbn Ebû Âmir, Şent Ya'kub da bir hafta sonra birliklerine Lamego'ya geri çekilmelerini emretti. Burada bulunan müttefik kontlara ikramda bulunarak değerli hediyeler dağıttı. Daha sonra başkent Kurtuba'ya seferle ilgili bilgi gönderdi. İbn Ebû Âmir, şehrin kapılarını ve kilisenin çanlarını taşıyan çok sayıda Hristiyan esirle başkente geri döndü. Kurtuba'ya girişinde görkemli bir merasimle halk tarafından karşılandı. Getirilen şehrin kapıları bir camii'nin çatısına yerleştirildi. Çanlarda camide lamba olarak kullanıldı. İbn Ebû Âmir, daha sonra (389/999) yılında Neberre ve Kaştâle'ye iki sefer daha düzenledi.¹⁵³

2.1.10. İkinci Kaştâle Seferi (393/1002)

Muharebe meydanlarında şehit olmayı arzu eden İbn Ebû Âmir, son seferini Kaştâle'ye yaptı. Bu seferdede başarılı oldu. Fakat bir süredir kendisine acı veren hastalığın belirginleşmesi nedeniyle Medînetüssâlim'e getirildi.¹⁵⁴

İbn Ebû Âmir, Hristiyan İspanya krallıkları dışında Bizans İmparatorluğuyla da diplomatik ilişkiler kurdu. İki ülke arasında daha önceki Endülüs Emevî yöneticilerinin yaptığı hediyeleşme ve dostluk siyasetini devam ettirdi. Kendi dönemindeki Bizans İmparatoru II. Basileios'tu. Diplomatik ilişkilerin kurulduğu Hristiyan ülkelerden birisi Roma Germen İmparatorluğu'ydu. Almanya ve İtalya'da hüküm sürdüren İmparator III. Otto ile ilişkiler dostça idi. İmparator, barışı seven ve Almanca, Latince, Yunanca bilen

¹⁵² İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/67-68; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/413-416; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 264-265.

¹⁵³ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/67-68; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/413-416; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 264-265.

¹⁵⁴ Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 264-265.

bir ilim düşkünüydü. Ülkeyi Şarلمان devrinde olduğu gibi genişletmek istiyordu. Fakat bunu başaramadan İbn Ebû Âmir'le aynı yılda öldü. İbn Ebû Âmir, bazı İspanya krallarıyla iyi ilişkiler geliştirdi. Neberra Kralı II. Sancho Abarca'nın İslâmiyet'i kabul eden kızıyla nikâhlandı. Kadından oğlu Abdurrahman dünyaya geldi. Çocuk dedesine benzediği için annesi Abdurrahman'a küçük Sancho diye çağırırdı. İbn Ebû Âmir'in Kaştâle'de ki kontlarla da ilişkileri vardı. Kont Garcia Fernandez, esir edildikten sonra Kurtuba'ya getirilerek hayatı İbn Ebû Âmir'in elinde sona erdi. Kont burada öldükten sonra müsta'riblere ait bir kilisede defnedildi. Kemikleri daha sonra Kaştâle'deki Gardena Kilisesi'ne nakledildi. Garcia'nın oğlu da Kont Sancho kaybettiği çok sayıdaki muharebeden sonra İbn Ebû Âmir'le ittifak kurdu ve kız kardeşini onunla evlendirdi. İbn Ebû Âmir, dönemindeki Hıristiyan ülkelerle güçlü bir devlet lideri olarak ilişkiler kurdu. Bu devletlerden çoğu onun üstünlüğünü kabul ederek kendisiyle dostluk kurmuşlardı.¹⁵⁵

2.2. Kuzey Afrika Siyaseti ve Fatımîlerle İlişkiler

Kuzey Afrika'daki Şîi Fatımî tehlikesine karşı İbn Ebû Âmir, önceki yöneticilerin siyasetini sürdürdü. O, öncekilerden daha çok başarılar gerçekleştirdi. Kuzey Afrika'da güneyde bulunan Sicilmâse (370/980) ve doğudaki Tilîmsan ve Tâhert (381/991) şehirlerini Endülüs hâkimiyetine aldı. Fâtımîler, devletlerini kurdukları günden beri Endülüs Emevî Devleti'yle sürekli mücadele etti. Fâtımîler, Endülüs Emevîleri'nin hâkimiyet alanlarını almak istiyorlardı. Bunun hakları olduğunu iddia ediyorlardı ve Endülüs Emevîleri'nin bu haklarını gasp ettiklerini söylüyorlardı. Endülüs Emevîleri'de bölgedeki hâkimiyetlerini korumaya, şehitlerinin kanlarıyla kazanılmış toprakların hakları ve savunmayı iddia ediyorlardı. Kuzey Afrika'daki orta batı toprakları ve Berberîlerin yerleşkesi el-Udve bu çatışmaların meydana geldiği yerd. el-Mağribû'l Aksâ bölgesi, Endülüs Emevîleri için düşmanları Fâtımîler'le mücedelede stratejik konumdaydı. İki tarafın hâkimiyetini ayıran tampon bölgeydi.¹⁵⁶

¹⁵⁵ İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*, 1/269; İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 1/583-584; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 264-265.

¹⁵⁶ İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 1/544-545; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 265-266.

İbn Ebû Âmir, Cebelitârik Boğazı'nda bulunan stratejik Sebte şehrinde garnizon kurdu. Donanmasından bir filoyu ve seçkin birliklerini buraya yerleştirdi. Endülüs Emevî Devleti'ne bağlı olan Berberî liderleri bölgelerinde serbest bıraktı. Onlara, ihsanlarda bulunarak kendine bağladı. Berberîlerden Endülüs'e askeri vazife yapmak için yerleşenlere daha fazla ihsan bulundu.¹⁵⁷

Paralı Berberî birliklerden kurduğu ordu, İbn Ebû Âmir'in güvencesi oldu. Çünkü o, Arap askerlere güvenmiyordu. Arap kabile liderlerinin kendisine sadık kalacaklarına inanmıyordu. İbn Ebû Âmir'in Kuzey Afrika'daki ilk harekâtı (370/980) yılında Hazrûn b. Fülful ez-Zenâtî isimli komutanın Sicilmâse şehrine girmesiyle başladı. Komutan Endülüs adına şehri ele geçirdi ve camide Halife II. Hişâm adına hutbe okuttu.¹⁵⁸

İbn Ebû Âmir, komutan Hazrûndan memnun oldu. Ona çokça ihsanda bulunarak ele geçirdiği bölgeye vali tayin etti. Fatımî hükümdarı Ebû Mansûr Nizar Azîz Billâh, Mısırda kendi iç karışıklarıyla ilgileniyordu. Karmâtîlerin faaliyetlerini engellemeye çalışıyordu. Bu karışıklardan Kuzey Afrika'daki sorunlarla ilgilenemedi. Azîz, iç karışıklıklarını bastırdıktan sonra Endülüs Devleti'nde oturan çocuk bir halifenin bulunmasından hareketle Kuzey Afrika'ya yöneldi. Emrindeki Bullûkin b. Zîrî'ye Mağribû'l Aksâ'daki Endülüs Emevî bölgesine saldırmasını emretti. İbn Zîrî, altmış bin kişilik ordusuyla bölgeye saldırdı. Endülüs birlikleri saldırıya karşı koyamayarak geri çekildi. Sebte'ye sığınan birliklere İbn Ebû Âmir, büyük bir orduyla yardım gönderdi. Donanmasını da saldırı gerçekleşen bölgenin limanına hareket etmesini emretti. Endülüs'ün bu taarruz manevrası İbn Zîrî'yi endişelendirdi ve kendi bölgesine çekildi.¹⁵⁹

¹⁵⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/282; el-Makkârî, *Nefhu 't-tîb min ğusni 'l-Endelüsü 'r-ratîb*, 2/417; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

¹⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî 't-târih thk. İhsan Abbas*, 5/32; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm fî men bâyi 'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/66; İbn Haldûn, *Kitâbü 'l- 'İber ve dîvânü 'l-mübtede 'i ve 'l-haber fî eyyâmi 'l- Arab ve 'l- Acem ve 'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi 's-sultâni 'l-ekber*, 4/148; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

¹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî 't-târih thk. İhsan Abbas*, 5/34; İbn Haldûn, *Kitâbü 'l- 'İber ve dîvânü 'l-mübtede 'i ve 'l-haber fî eyyâmi 'l- Arab ve 'l- Acem ve 'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi 's-sultâni 'l-ekber*, 4/186; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

Fâtımî lideri Azîz, kendisine sığınan İdrîsî lider Hasan b. Gannûn'a kaybettiği topraklarını ve otoritesini geri almak için Kuzey Afrika'ya gönderdi. Zîrîler'e İbn Gannûn'a destek vermelerini emretti. İbn Gannûn'a Endülüs hâkimiyetine karşı olanlar, Şiîler ve Fâtımî hanedan taraftarları katıldı. İbn Ebû Âmir doğudan gelen bu tehlikeden korkmadı. Askalâce olarak bilinen kuzeni vezir Ebû Hafs b. Abdullah İbn Ebî Âmir'i, büyük bir ordunun başında İbn Gannûn'un üzerine gönderdi.¹⁶⁰

İbn Ebû Âmir, Ebû Hafs'ayı peşinden oğlu Abdülmelik'in başında bulunduğu bir orduyu da gönderdi. İbn Gannûn, orduların mukavemetine dayanamadı ve barış istedi. Barış isteği yerine getirilerek halifenin himayesinde canı bağışlanarak Kurtuba'ya gönderildi. İbn Ebû Âmir, çoğu defa devlete başkaldıran bu hasımdan kurtulmak istiyordu. İbn Ebû Âmir, İbn Gannûn'a verdiği can güvenliğinden cayararak Kurtuba'ya ulaşmadan İnfaz edilmesini emretti. İbn Gannûn'un kesilmiş başı Kurtuba'ya getirildi. Bu mücadele sonucunda Fâtımîlerin Kuzey Afrika'daki emelleri gerçekleşmedi ve müttefikleri İdrisîlerin gücü kırılmış oldu. İdrisîler'in geriye kalan diğer kolları da farklı bölgelere dağıldı. İbn Ebû Âmir, Kuzey Afrika bölgesinin tüm hâkimiyetini ele geçirdi.¹⁶¹

Kuzey Afrika hâkimiyetini alan İbn Ebû Âmir, bölgeye zeki vezirini es- Sülemî'yi yönetici olarak atadı. Ona bozulan Berberî ilişkilerinin düzeltilmesini emretti. İbn Ebû Âmir, Endülüs'teki hâkimiyetini Berberîlerle sürdüreceğini biliyordu ve ilişkilerinin devam etmesini istedi. İbn Ebû Âmir, Emevî hanedanına ve kendine sadık olan Zîrî b. Atiyye'yi dost edindi ve ona yetkiler verdi. Berberîlerin lideri İbn Atiyye birçok defa Kurtuba'ya gelip İbn Ebû Âmir'i ziyaret etti. Burada İbn Atiyye'ye sınırsız ikramlarda bulunmuştu. İbn Ebû Âmir, ilerde kendisine vezir ünvanını da verdi. Bu iki dostun arasındaki münasebet zamanla yerini düşmanlığa bıraktı. Çünkü İbn Atiyye Endülüs Emevî Hanedanına yapmış olduğu hizmetlere karşılık vezir ünvanını yetersiz görüyordu. İbn Atiyye, Emîr soyundan geliyordu. Endülüs Emevî hanedanına, duygusal biçimde bağlı olduğundan İbn Ebû Âmir'in Halife Hişâm üzerindeki otoritesine karşıydı. İbn Atiyye

¹⁶⁰ İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*, 1/277; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

¹⁶¹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/281; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/545; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

kendini İbn Ebû Âmir'in makamına denk gördü. Fırsat bulduğunda Kurtuba'dan bağımsız Cezayir sınırına yakın Melîle şehrinde küçük bir yerleşke yaptırdı. Bu yerleşkeyi ordusu ve yönetimi için başkent yaptı.¹⁶²

İbn Ebû Âmir'in ülkedeki casusları, İbn Atiyye'nin faaliyetleri hakkında bilgi aktardılar. İbn Ebû Âmir, (386/996) yılında onu vezirlikten azletti. Maaşını kesip aralarındaki anlaşmayı kaldırarak siyasi açıdan onu itibarsız bıraktı. Ertesi yıl Slav Kökenli komutanı Vâzih'ı üzerine gönderdi. Vâzih önce Tanca şehrine uğradı burada ordusuna Berberî birlikler katıldı. İbn Ebû Âmir'in ordusu muharebede yenildi. Komutan Vâzih ordusuyla Ahbiye'ye çekildi ve bir yıl süreyle destek kuvvetlerin gelmesini bekledi. İbn Ebû Âmir, bu yenilgiyi kabullenemedi. Aksi durumda Kuzey Afrika hâkimiyetini kaybedecekti. İbn Ebû Âmir, Cezîretü'lhadra'ya giderek orda ordunun sevk ve idaresini yakından gördü. Oğlu Abdülmelik komutasındaki güçlü bir orduyu Sebte'ye gönderdi. Savaş yine Tanca yakınlarında gerçekleşti. Muharebe esnasında kuzeni tarafından ihanete uğrayan İbn Atiyye, başından mızrakla vurularak düştü. İbn Atiyye, yere düşünce ordusu panikledi ve dağıldı. Abdülmelik ve İbn Ebû Âmir'in ordusu muzaffer oldu. Bu savaş neticesinde Kuzey Afrika'nın tamamı Endülüs hâkimiyetine girdi. Abdülmelik başkent Fas'ta altı ay kaldı. Bu sürede bölgenin idari işlerini yönetti. Berberîlerle bozulan ilişkileri düzeltti. Abdülmelik, Kutuba'ya döndüğünde babası güvendiği adamı sâhibü's-şurta İsa b. Said'i bölgeye vali olarak atadı. İbn Atiyye, daha sonra elindeki bölgeleri kaybetmemek için İbn Ebû Âmir'e boyun eğdi ve bu durum ömrünün sonuna kadar devam etti. Oğlu Muiz'de Endülüs Emevî Hanedanına sadık kaldı. Neticede İbn Ebû Âmir ve oğullarının yönetimi süresince Kuzey Afrika, Endülüs Emevî Devleti'nin hâkimiyetinde kaldı.¹⁶³

¹⁶² İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/281-282; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/546-547; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fî Endelüs*, 456; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

¹⁶³ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/281-282; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/546-547; Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fî Endelüs*, 456; Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 266-267.

2.3. İBN EBÛ ÂMİR el-MANSÛR'UN VEFATI VE MİRASI

İbn Ebû Âmir, çıktığı Kaştâle seferinde bir süredir hastalıkla mücadele ediyordu. Hastalığı ağırlaşmaya başladı. Tabiplerin hastalığı konusunda ki çabaları şifa vermeyince iyileşme umudunu yitirdi. İbn Ebû Âmir, at sırtına binemedi ve bir araba sayesinde Medînetüssâlim'e getirildi. Acılar içinde kıvranan İbn Ebû Âmir elde ettiği otoritenin ailesinde kalmasını istiyordu. Büyük oğlu Abdülmelik'e sürekli öğütler veriyordu. Ordu'yu kardeşi Abdurrahman'a devredip süratle Kurtuba'ya gitmesini istedi. Abdülmelik orada bulunan muhalifleri ve isyanları bastırdı. Babasının isteğini yerine getirerek idareyi tekrar ele geçirdi. İbn Ebû Âmir, ömrünün sonuna geldiğini hissedince güvendiği subaylarını huzuruna çağırdı ve bazı tavsiyelerde bulundu. Bu görüşmeden kısa zaman sonra vücudu iyice zayıfladı ve konuşmaktan kesildi. Artık zayıflamış ve konuşmakta güçlük çektiği bu görüşmeden kısa zaman sonra 27 Ramazan 392/993'te 64 veya 65 yaşlarındayken vefat etti. Cenazesi Medînetüssâlim'de defnedildi.¹⁶⁴

Hicâbet/vezirlik makamı İbn Ebû Âmir'in vefatıyla oğlu Abdülmelik'e kalmıştı. Endülüs halkıyla nasıl geçineceğine dair İbn Ebû Âmir, oğluna tecrübelerini aktarmıştı. Oğluna ihtiyaçlarına yetecek kadar mal bıraktığını ve halkına karşı eli açık olmasını istemişti. İhtiyaç sahiplerini dinlemelerini ve dertlerine derman olması gerektiğini, bu hususta kendisine engel olmak isteyenleri dinlememesi gerektiğini tembihlemişti. Bu davranış otoriteyi ayakta tutan hayati bir davranıştı.¹⁶⁵

İbn Ebû Âmir'in oğluna verdiği başka bir öğüt de Emevî halifesi ile iyi geçinme isteğiydi. Bu yönüyle Mervâniler'i kontrol altında tutmasını istemişti.¹⁶⁶ İbn Ebû Âmir, elde etmiş olduğu otoriteyi garantiye almak için halifenin nin ailesini ve Mervâniler'i kontrol altında tutmuştu. Halife ve aile efradının yaşadığı Medînetüzzehrâ'yı sadık

¹⁶⁴ Abdülvâhid el-Merrâküşi, *el-Mucib fî telhîsi ahhâri 'l-Mağrib*, 39-40; İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahhâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/299-300; İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm f'i men bûyi 'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/80-81; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta fî ahhâri Gurnâta*, 2/107-108; Şeyban, "Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", 267-268.

¹⁶⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb fî fûnûni 'l-edeb*, 23/406; İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli 'l-Cezîre*, 7/72-73.

¹⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb fî fûnûni 'l-edeb*, 23/406; İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli 'l-Cezîre*, 7/72-73.

yöneticilerinin emrine vermişti. Böylece Mervânîler'i evlerinde tutsak etmeye mecbur bırakmıştı. Zorunlu haller dışında evlerinden dışarı çıkmalarına izin vermemişti. Sadık adamları sayesinde onların her hareketini gözetim altında tutmuştu. Yanlarında bulunan hizmetkârlardan başka kimseyle konuşmalarına izin vermemişti. İbn Ebû Âmir, onları savaş meydanlarına götürdüğünde korkarak evlerinin içlerine kapanmışlardı.¹⁶⁷

2.3.1. Abdülmelik b. Mansûr'un Hâcibliği

Abdülmelik b. Mansûr, Zelfâ isimli cariyeden (364/975) senesinde doğdu.¹⁶⁸ Genç yaşında babası onu birçok göreve tayin etti. Abdülmelik savaş meydanlarında komutanlık yapıyordu. Daha sonra babası onu (388/99)8 senesinde Fas'a vali olarak atadı. Fas'ta yaklaşık altı ay görev yaptıktan sonra babası tarafından görevden alındı ve başkent'e geri çağırıldı.¹⁶⁹ İbn Ebû Âmir'in hastalığı ağırlaşınca onu yanına çağırıp devlet politikasıyla alakalı tavsiyelerde bulundu. Bunun ardından oğlunu kadı İbn Zekvân'la beraber Kurtuba'ya gönderdi. Abdülmelik Kurtuba'ya varınca babasının vekili olarak orada bulundu.¹⁷⁰ İbn Ebû Âmir, vefat etmeden önce hicâbet makamına oğlu Abdülmelik'i tayin etti. Hayattayken bütün unvanlarını ve rütbelerini oğluna devretti. Oğluna devrettiği alametler'e rağmen hayattayken yine bütün görevlerini sürdürüyordu. Vefat edince Abdülmelik fiilî olarak göreve başladı. Kurtuba'da İbn Ebû Âmir'in vefat haberi duyulunca bazı muhalifler isyan girişimine hazırlandı. Bunun üzerine halife (392/1002) senesinde Abdülmelik'i resmi olarak hâcibliğe tayin etti ve ona hil'at giydirdi.¹⁷¹

Abdülmelik, hâcib olarak babasından görevi devraldı ve babasını yolundan gitmeyi tercih etti. Görev yaptığı esnada babasının tecrübelerini takip etti. Abdülmelik, babasının Halife II. Hişâm'ı sarayında devlet işlerinden uzak bir hayat sürdürme politikasını devam ettirdi. O da babası gibi Emevî yöneticiler üstünde tahakküm kurdu ve bir halife gibi hareket etti. İlk icraatı başkente girdiğinde isyan hazırlığındaki muhalifleri

¹⁶⁷ İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm f'i men büyi'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/76-77.

¹⁶⁸ İbnü'l-Hatib, *A 'mâlû 'l-a 'lâm f'i men büyi'a kable 'l-ihtilâm min mülûki 'l-İslâm*, 2/83; İnân, *Devletü 'l-İslâm fi 'l-Endelüs*, 1/608.

¹⁶⁹ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fi ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* thk. G.S. Colin, 2/282; Abdülkerim Özaydın, "Abdülmelik b. Mansûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Temmuz 2024).

¹⁷⁰ İbn Bessâm, *ez-Zâhire fi mehâsini ehli 'l-Cezîre*, 7/75.

¹⁷¹ İnân, *Devletü 'l-İslâm fi 'l-Endelüs*, 1/608.

şehirden çıkardı ve onları Sebte şehrine sürgüne gönderdi.¹⁷² Otoritesini korumak için başta tedbir alan Abdülmelik, tebaadan alınan bazı vergileri de kaldırdı.¹⁷³

Abdülmelik, babasının dış güçlerle ilgili politikasını unutmamış ve onlara karşı mücadeleye devam etmişti. O, her sene geleneksel yaz ve kış seferlerini sürdürmüştü,¹⁷⁴ babası döneminde yapılan antlaşmaları yenilemişti. Abdülmelik, (394/1003) senesinde Franklarla savaşmıştı. Bu savaşta ittifaklık üzerine antlaşmalar yaptığı kişilerden yardım almıştı.¹⁷⁵ İbn Ebû Âmir gibi başarılı seferler düzenleyen Abdülmelik, (396/1005) senesinde çıktığı bir seferde hezimete uğramıştı. Bu seferdeki yenilgi halkı tedirgin etmiş ve Kurtuba'da huzursuzluk oluşturmuştu.¹⁷⁶ Daha sonra Abdülmelik, çıktığı seferlerinde başarıyla dönmüştü. Meşhur Gazvetü'n-nasr seferinden elde etmiş olduğu başarısından halife ona *el-Muzaffer* lakabını vermişti.¹⁷⁷ Abdülmelik, daha öncede *Seyfû'd-devle* lakabına'da sahip olmuştu. Bundan sonra Abdülmelik el-Muzaffer olarak anılmıştı.¹⁷⁸

Hâcib Abdülmelik, (399/1008) senesinde çıktığı bir sefer sırasında hastalanmış, bir müddet sonra vefat etmiştir.¹⁷⁹ Onun yaşının otuzbeş olması ve ani vefatı zihinlere suikast ihtimalini getirmiştir. Bu ihtimale dair kaynaklarda kardeşi tarafından zehirlendiği rivayet edilmiştir.¹⁸⁰ Muasır islâm tarihçilerinden bir kısım ise bu rivayetlerin sağlam olmadığını kanaatindedirler.¹⁸¹ Endülüs tarihi hakkında önde gelen Fransız şarkiyatçı Levi Provençal de Abdülmelik'in boğaz iltihabından öldüğünü kaydetmiştir.¹⁸²

Endülüs'te Abdülmelik'in vefatı çok büyük bir kayıp oldu. Devletin ihtişamının zirveye ulaştığı bu dönemden sonra dengeler değişmeye başladı. Abdurrahman b.

¹⁷² İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/78.

¹⁷³ İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/609.

¹⁷⁴ E. Lévi Provençal, "Muzaffer", *İA* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 8/773.

¹⁷⁵ İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/609-610.

¹⁷⁶ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/13; Özeydî, "Abdülmelik b. Mansûr", 1/266.

¹⁷⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/15-16; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/613-614.

¹⁷⁸ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/3; Provençal, "Muzaffer", 8/773.

¹⁷⁹ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 374; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/615.

¹⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 8/678; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/37; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/615.

¹⁸¹ Özeydî, "Abdülmelik b. Mansûr", 266.

¹⁸² Provençal, "Muzaffer", 8/773.

Mansûr'un başa geçmesiyle devlet çöküş dönemine girmeye başladı. Abdülmelik, görevde kısa bir zaman müddetinde kalmasına rağmen kendini halka sevdirmişti. Onlara güvenli bir hayat temin etmişti. Onun idarede babası kadar marifetli olmadığı aktarılmışsa da görev yaptığı süre içinde başarılı olmuştu.

Abdülmelik'in kaynaklarda altı yıllık görev yaptığı dönemde devletin refah seviyesinin zirvede olduğu, halkın daha rahat bir yaşam sürdüğü rivayet edilmiştir. Onun döneminde Endülüs ihtişamlı dönemini devam ettirmiştir.¹⁸³ Abdülmelik'in şahsiyetinde övülen bir karakter olup tevâzu sahibi, hoş ahlaklı ve cesur olduğu rivayet edilmiştir.¹⁸⁴

2.3.2. Abdurrahman b. Mansûr'un Hâcibliği ve Yönetim Krizi

Abdurrahman, abisi Abdülmelik'in ölümü üzerine hicâbet makamına geçti. Abdurrahman, İbn Ebû Âmir'in Navarrâ asıllı eşinden dünyaya geldi. Dedesi Sancho Garcia'ya benzediğinden Abdurrahman'a *Sançuelo* (küçük Sancho) deniliyordu.¹⁸⁵ Onun yönetimin başına geçmesiyle Âmirî ailesinin hâkimiyeti bir anda sarsıldı. Abdurrahman dört ay görev yaptığı sürede iktidarına el konuldu. Hilafet makamında Emevîlere karşı hak talep etmesi ve öngörüsüz yönetim tarzı kısa sürede sonunu getirdi. O babası ve abisi kadar devlet yönetebilecek yeteneğe sahip değildi. İçki alışkanlığı ve çirkin bir ahlaka sahip olmasından hoş karşılanmayan bir yaşam tarzına sahipti. Onun bu yaşam tarzı yönetime sirayet ediyordu. Bu davranışları Endülüs halkını rahatsız etmiş ve âlimler tarafından kınanmıştı.¹⁸⁶ Onun Endülüs halkı tarafından sevilmemesinin nedeni annesinin hristiyan bir prenses olması ve içki alışkanlığının olmasıydı.¹⁸⁷

Babası ve abisi gibi liyakatli biri olmamasına rağmen göreve başladığı ilk günlerden itibaren halifeyi baskı altına alarak *Nâsıru'd-Devle* ve *el-Me'mûn* lakaplarını

¹⁸³ İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 7/78; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/608.

¹⁸⁴ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm fî men büyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/85; İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 1/608.

¹⁸⁵ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/78; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, 23/407; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 4/429; S. Muhammed İmamüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi*, çev. Yusuf Yazar (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990), 235; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 2017, 147.

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 8/679; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, 23/407; Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi* (Timaş Yayınları, 2020), 133; İmamüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi*, 235.

¹⁸⁷ C.F. Seybold, "Abdurrahman", *İA* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1/50-51.

aldı.¹⁸⁸ İbn Ebû Âmir ve Abdülmelik, çıktıkları seferlerdeki zaferlerden sonra lakaplar aldılar. Abdurrahman ise daha hiçbir askeri zafer elde edemeden iki unvana sahip oldu. O daha da ileri giderek Halife Hişâm'ı ikna ederek kendisini hilafet makamına veliaht olarak tayin ettirdi. Kendisi halife olunca oğlunu da hâciblik makamına veliaht olarak geçeceğini duyurdu.¹⁸⁹

Kısa zaman diliminde gerçekleşen bu olaylar Emevî hanedanı ve halk arasında infiale yol açtı. Hilafet makamı sembolik olarak Emevî hanedanın elindeydi. Ancak fiilen bu makam Âmirîler'in kontrolündeydi. Abdurrahman bu makamı talep ederek sembolik olarak da bu makamının Âmirîler'e geçmesini istiyordu. İbn Ebû Âmir ve Abdülmelik daha önce böyle bir talepte bulunmamışlardı. Onlar hilafet makamının Emevî hanedanına ait olmasını kabul eden halktan ve Emevî ailesinden çekinmişlerdi.¹⁹⁰

Abdurrahman'ın fütursuzca davranışları neticesinde ilan edilen bu hükümler Ebû Âmir'in diğer eşi ve Abdülmelik'in annesi tarafından tepkiyle karşılandı. Bu sebeple ona karşı Emevî ailesinden yana saf tuttular.¹⁹¹ Abdurrahman hem kendi ailesinden hem de Emevî ailesinin muhalafetiyle karşı karşıya kaldı. Bu davranışlarından o kendi ve Âmirî ailesinin sonunu getirdi.

Leon Krallığına karşı kış ayında ordu hazırlayan Abdurrahman, (400/1009) senesinde sefere çıktı. Abdurrahman ordusuyla beraber Kurtubadan ayrıldı. Ancak o kendisini devirmek isteyen topluluktan habersizdi. Çıktığı seferde kış şartları hâkim olduğundan bir zafer elde edemedi.¹⁹²

Emevî ailesi Abdurrahman'ın sefere çıkışını fırsat bilerek harekete geçti. Onlar III. Abdurrahman'ın torunu olan Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr'a biat ettiler. Abdülcebbâr'a el-Mehdî lakabını verdiler. Bunun ardından Halife Hişâm'ın ikamet ettiği

¹⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/679; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 2/38; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 2017, 147.

¹⁸⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*, 23/408-410; Paşa, *Endülüs Tarihi*, 134; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 147.

¹⁹⁰ Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 146-147.

¹⁹¹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 147.

¹⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/679; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*, 23/410; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 4/430.

Medînetü’z-Zehrâ ve Medînet’üz-Zâhire tahrip edildi. Bu olaylardan haberdar olan Abdurrahman, halkın kendi tarafında olacağı düşüncesiyle Kurtuba’ya geri döndü. Ancak halkın muhalefetiyle karşılaştı ve ordusu kargaşa içinde dağıldı. Abdurrahman yolun sonuna geldiğini farkedince kaçmak istedi fakat yakalanarak idam edildi. Endülüs Emevî Devleti’ni otuz senedir yöneten Âmirî hanedanı Abdurrahman’ın başa geçmesiyle dört aylık bir sürede yıkıldı.¹⁹³

2.4. ENDÜLÜS’TE İÇ KARIŞIKLIK VE PARÇALANMA

Âmirî hanedan’ın gözden düşmesiyle halk Muhammed b. Hişâm’a biat etti. Daha önce Âmirî taraftarları olan Berberîler, Muhammed b. Hişâm’a karşı isyan başlattı. Berberîler yine Emevî hanedanına mensup Süleyman’ın etrafında birleşip biat ettiler. Ona el-Müstaîn Billah lakabını verdiler. Hıristiyanları da yanına alan Berberî isyancılar, Kurtuba’yı ele geçirdi. Şehirde çok fazla yağma ve talan sonucu insan öldü. Çatışmaların ardından Süleyman, şehire girdi. Muhammed b. Hişâm Tuleytula’ya kaçtı. Burada Kral Alfonso’nun oğlundan aldığı askeri destekle Kurtuba’ya dönerek Süleyman’ı devirdi ve yine yönetimin başına geçti. Bu çatışmalardan bitik düşen halk, tekrar isyan etti. Muhammed b. Hişâm’ı yönetimden indiren halk, II. Hişâm’ı tekrar tahta oturttu.¹⁹⁴

2.5. ENDÜLÜS EMEVÎ DEVLETİ’NİN YIKILIŞINDA ÂMİRÎLER’İN ROLÜ

Kurtuba’da yaşanan iç karışıklıklar Endülüs Emevîleri’nin sonun geldiğini gösteriyordu. Âmirîler’in yönetimi ele geçirmesiyle başlayan dağılma, Endülüs Emevî Devleti’nin yıkılmasıyla neticelendi. Endülüs Emevî Devleti’nin yıkılışının pek çok nedeni vardı. Bunların nedenleri; “Kabilecilik, partikülarizm, maddiyat, islâmî düşüncenin konjüktüre uyarlanamaması ve merkezi yönetimi destekleyecek orta sınıfın kaybolması.”¹⁹⁵ Şeklinde özetlenebilir.

¹⁹³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 8/679; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb fi fûnûni’l-edeb*, 23/410; Paşa, *Endülüs Tarihi*, 135; Nizamettin Parlak, *Endülüsün Çöküşü* (Hikmetevi Yayınları, 2021), 16.

¹⁹⁴ el-Makkârî, *Neşhu’t-tîb min ğusni’l-Endelüsi’r-ratîb*, 2/310-311; Mehmet Özdemir, “MANSÜR, İbn Ebû Âmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ocak 2022).

¹⁹⁵ Watt - Cachia, *Endülüs Tarihi*, 2018, 91-92; Parlak, *Endülüsün Çöküşü*, 19-20.

2.5.1. Adalet'in Tesis Edilememesi

Endülüs Emevî Devleti'nin kurulmasında ve temelinde adalet, önemli bir unsurdur. I. Abdurrahman, devleti kurduğunda, Kurtuba'da okuduğu hutbede devletin yönetim anlayışını ve ilkelerini halka açıkladığında üzerinde en çok durduğu konu adaletti. Abdurrahman'ın yerine geçen oğlu Hişâm da aynı çizgiyi sürdürerek haksızlıklara karşı mücadele etti. Hişâm, bu yönetim anlayışının olumlu neticelerini gördü. Onun döneminde dâhili birkaç yerel isyandan başka karışıklık çıkmadı. Endülüs halkı barış ve huzur içinde yaşamıştı.¹⁹⁶

Bu olumlu durum II. Abdurrahman'ın ölümüne kadar devam etti. Onun vefatından sonra Endülüs'te problemler ve çatışmalar ortaya çıktı. Büyük fitne olarak isimlendirilen olayların çıkışının temelinde adaletsizlik, haksızlığa karşı mücadelenin zayıf olmasıydı. I. Hakem'in tahta çıkmasıyla (180/796) Endülüs Emevîleri'nin emirlik dönemi sonlarına doğru (316/929) olan süre içinde Müvelled ve Müsta'rib çatışmaları, devleti uğraştırdı. Bu çatışmaların nedeni adaletsizlikti. Bu sorunlar III. Abdurrahman'ın adil ve şeffaf yönetim anlayışıyla sonlandı. Endülüs toplumu bu dönemde birlik ve beraberlik içinde yaşamıştı.¹⁹⁷ Âmirîlerin Kurtuba'dan ihraç edilmesinden sonra Emevî hanedanı tekrar yönetim hâkimiyetini ele geçirdi. Fakat âdil olmayan ve devlet yönetimine dair bilgisiz şahıslar yönetim kademelerine getirildiğinden sorunlar çözülemedi. Emevî hanedanı bu fırsatı değerlendiremedi ve devleti yıkıma götüren süreç, hızlı bir şekilde ilerlemeye devam etti.¹⁹⁸

2.5.2. Ordu'nun Sorunları

Âmirîler yönetimden uzaklaştırıldığı halde düzenledikleri ordu birlikleri Endülüs'te varlıklarını koruyordu. Bu ordu birliklerinin çoğu Âmirî hanedanı tarafından Kuzey Afrika'dan getirilen Berberîlerden, diğer birliklerde onlara bağlı saklebîlerden oluşuyordu. Bu ordu düzeni içerisinde yer alan birliklerin Emevî hanedanına bağlılık ve

¹⁹⁶ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/8,19; Parlak, *Endülüsün Çöküşü*, 20-21.

¹⁹⁷ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/27; Parlak, *Endülüsün Çöküşü*, 20-21.

¹⁹⁸ İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, 2/108-109; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 95-96; Parlak, *Endülüsün Çöküşü*, 20-21.

hizmet etmesi zordu. Kurtuba halkı, İbn Ebû Âmir ve oğlu Abdülmelik tarafından Kuzey Afrika'dan getirilen ve orduya yerleştirilen Berberîleri yabancı görüyorlardı. Fakat bunlar daha önce Endülüs'ün fethinde ve sonrasında yerleştirilen Berberî kabilelerdi. Onlar Endülüs topraklarına uyum sağlamışlardı. Yeni getirilen Berberîler ise topluma ayak uydurmakta sorunlar yaşıyordu. Bu durum Kurtuba halkını rahatsız etmekteydi.¹⁹⁹

Âmirîler yönetimden uzaklaştırılınca bu rahatsızlık yerini öfke ve saldırganlığa bıraktı. Halife Muhammed b. Hişâm, ordunun Âmirî taraftarı olmasından ortaya çıkan olaylara müdahale edemedi. Halife, Berberî askerlerin maaşlarında kesti. Halifenin bu uygulaması ordunun devletin aleyhine sorunlar çıkarmasına sebep oldu. Bu nedenle ordunun ve Âmirîlerin getirdiği Berberî birlikler, Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılışında etkili oldu. Çünkü ordu, yönetime karşı isyan etti. Ordu, Emevî hanedanına mensup Halife Muhammed b. Hişâm'a karşı olanlarla birleşerek onu tahttan indirdi. Yine ordunun içindeki saklebî komutanlar da Muhammed b. Hişâm'a karşı faaliyetler yürüttüler.²⁰⁰

2.6. ENDÜLÜS'TE MÜLÛKÛ'T-TAVÂİF DÖNEMİNE GİDEN SÜREÇ

İbn Ebû Âmir'in düzenlediği orduda yer alan Berberî komutanlar, ölümünden sonra yerine geçen oğullarına destek verdi. Abdurrahman b. Mansûr'un idam edilmesinden sonra Emevî hanedanına mensup Halife Muhammed b. Hişâm'a biat ettiler.²⁰¹ Daha sonra Halife Muhammed'in kendilerine karşı bir takım gizli faaliyetler yürüttüğü haberini aldılar. Berberîler buna karşı Süleyman el-Müstain etrafında birleştiler ve onu tahta geçirdiler. Muhammed b. Hişâm Kastilya Krallığından aldığı askeri destekle Süleyman el-Müstain'i devirdi. Daha önce Süleyman el-Müstain tarafından tayin edilen Zîrîler, Birzâlîler, İfrenîler, Hizrûnîler'in valileri bulundukları yerlerde bağımsız hareket etmeye başladı.²⁰²

¹⁹⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/425; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 122; Küçüksipahioğlu, "Endülüs Emevîleri", 4/117-118.

²⁰⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/425; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, 122; Küçüksipahioğlu, "Endülüs Emevîleri", 4/108-109; Parlak, *Endülüsin Çöküşü*, 25.

²⁰¹ el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 1/427.

²⁰² İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'i ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*, 4/180-181; el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, 2/428-429; Abdullah b. Bulukkîn, *Kitâbü't-Tibyân* thk. Emin Tevfik Tîbî, 58.

Endülüs Emevî Devleti'in bir kısım önemli siyasi faaliyetlerini yürüten Âmirîlerdi. Onların yönetimden uzaklaştırılmasıyla Berberî kabileler bağımsız hareket etme fırsatı buldu.²⁰³ Endülüs'e yerleştirilen yeni Berberîler'in güneyde başlattıkları bağımsız tutumları Endülüs'ün merkezinden uzak diğer bölgelerine de sirayet etti. Endülüs Emevî halifesi III. Hişâm'ın (422/1031)'de diğer hanedan mensuplarıyla beraber Kurtuba'dan çıkarıldı. Neticede Endülüs Emevî Devleti ilga edildi. Bu durum Endülüs'te var olan sorunları çözemedi. Daha önce Endülüs'te fillen süren Mülûkü't-tavâif dönemini, resmen başlatan bir eylem oldu.²⁰⁴

Mülûkü't-tavaif tabiri büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan küçük emîrlıklar için kullanılmıştır. Endülüs Emevi Devleti yıkıldıktan sonra sayıları yirmi civarında küçük emîrlıklar kurulmuştur.²⁰⁵ Bu emîrlıklar Kurtuba dışında nüfuz sahibi ailelerin bulundukları bölgelerde bağımsızlıklarını ilan etmesiyle ortaya çıkmıştır. Âmirîler, Âbbâdiler, Tucîbiler, Hûdîler ve Zîrîler bunlardan bazılarıdır. Endülüs'ün başlıca şehirlerinden Tuleytula, Sarakusta, Gırnata'da hükümranlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu küçük emîrlıklar bölge bölge ortaya çıkmıştır. Emîrlıkların menşeleri kuruldukları coğrafi bölgelerin dağılımını etkilemiştir. Sakâlibenin Endülüs'ün doğusunda; yeni getirilen Berberî kabilelerin güneyde; eski Berberî ve Arap kabilelerinin ise diğer bölgelerde dağınık bir şekilde hâkimiyet kurdukları görülmüştür. Bu dönemde Âmirî ailesine mensup kişiler ve onların emirleri altında bulunan *Fityânü'l-Âmiriyyîn* (sakâlibe) Abdurrahman b. Mansûr'un idamından sonra Endülüs'ün doğusuna giderek buranın hâkimiyetini ele geçirmiştir.²⁰⁶

2.7. MÜLÛKÜ'T-TAVÂİF DÖNEMİNDE ÂMİRÎLER

Âmirîler'in hizmetinde olan sakâlibe liderlerinden Muzaffer, Mübârek ve Mücâhid Endülüs'ün doğu bölgesine yerleşti. Burada Belensiye ve Şâtibe'de hâkimiyet

²⁰³ Abdullah b. Bulukkîn, *Kitâbü't-Tibyân* thk. Emin Tevfik Tîbî, 58.

²⁰⁴ İbn Bessâm, *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 4/515-529; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/152.

²⁰⁵ Mehmet Özdemir, "Mülûkü't-Tavâif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2024); Cumhur Ersin Adıgüzel, "Mülûkü't-Tavâif Dönemi", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, ed. Mehmet Özdemir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 4/121.

²⁰⁶ Maria Jesus Viguera Molins, *Los Reinos de taifas y las invasiones magrebies* (Madrid: Editorial Mapfre, 1992), 34.

kurmuşlardı. Mücâhid belli bir zamandan sonra Dâniye'ye gitti. Belensiye ve Şâtibe'nin idaresi Muzaffer ve Mübârek'in yönetimine kaldı. Onların getirdiği ağır vergiler ve sert idare tarzı olumsuz tepkilere sebep oldu. Mübârek'in (öl. 408/1017) ölümüyle yönetimde gücü zayıflayan Muzaffer Belensiyeden çıkarıldı. Şehir eşrafı, saklebî liderlerden olan Lebîb'e biat etmek istedi. Fakat diğer saklebî liderler Hayrân ve İbn Hûd'un arasındaki anlaşmazlık buna engel oldu. Belensiye eşrafı, idam edilen Hâcib Abdurrahman b. Mansûr'un oğlu Abdülazîz'i şehre davet etti. Abdülazîz bu dönemde Sarakusta'da hâkimiyet kuran Tüçîbîler'in himayesindeydi.²⁰⁷

Belensiye'ye gelen Abdülazîz, kalabalık halk kitlesi tarafından sevinçle karşılandı. Kensine dedesinin olan *el-Mansûr* lakabı verilerek (411-412/1020-1021) senesinde yeni hükümdar ilan edildi.²⁰⁸ Abdülazîz, kendisine muhalif olan Hayrân el-Âmirî gibi saklebî liderleri biliyordu. Ancak o, Âmirîler'in itaati altında olan çoğu saklebî liderinin desteğini aldı. Abdülazîz, babasının öldürülmesinden sonra gücünü kaybetmiş Âmirî idaresini Belensiye'de yeniden ihdas etti.²⁰⁹ Daha onbeş yaşlarında olan Abdülazîz'e insanların biat etmesi, Âmirî idaresinin bölgedeki hâkimiyetini göstermesi açısından önemliydi.²¹⁰

Abdülazîz el-Mansûr hükümdar olunca Kurtuba yönetimini elinde bulunduran Hammûdîler'in hâkimiyetini kabul etti. Bunun üzerine Hammûdî hükümdarı Kâsım b. Hammûd kendisine *zü's-sâbıkateyn* ve *el-Mü'temen* lakaplarını verdi. Kurtuba'da ilk başta Hammûdî daha sonra Emevî yönetimlerinin yıkılmasından sonra Abdülazîz müstakil idaresini komşu emîrliklerle devam ettirdi. Komşu Abbâdîler kayıp Halife Hişâm'a benzeyen birini ortaya çıkarıp onun adına biat aldılar. Bu biat çağrısını ilk kabul eden Abdülazîz el-Mansûr oldu. Belensiye'de imar ve inşaa faaliyetlerinde bulunan

²⁰⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib*, 3/163-164.

²⁰⁸ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ'* (Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 2010), 5/252-253.

²⁰⁹ Ebû Mustafa Kemal es-Seyyid, *Târîhu medîneti Belensiyeti 'l-Endülüsiyye fî 'l-asri 'l-İslâmî* (İskenderiye: Merkezü'l-İskenderiyye Li'l Kitâb, ts.), 83, 170.

²¹⁰ Müellifi Meçhul, *Cronica anonima de los Reyes de Taifas*, ed. Felipe Mailló Salgado (Madrid: Ediciones Akal, 2010), 41.

Abdülazîz şehrin surlarını güçlendirdi.²¹¹ Bulunduğu dönemdeki meşhur şair ve edipleri önemli kademelere getirdi.

Meriyye hükümdarı Züheyr, Şâtibe topraklarına saldırmasından sonra Belensiye topraklarına saldırması üzerine Abdülazîz harekete geçti. Abdülazîz ordusunu hazırlayarak Züheyr'in üzerine gitti. Bu savaş Abdülazîz'in zaferiyle sonuçlandı. Meriyye emîrliği ve Zîrîler arasındaki savaşta Züheyr başta olmak üzere Meriyye'nin çok fazla kayıp verdi. Meriyye eşrafı, Abdülazîz'i davet ederek şehrin idaresini teslim ettiler. (429/1038) senesinde Meriyye halkı Abdülazîz'e biat etti. Böylece Meriyye, Belensiye topraklarına katıldı. Meriyyenin idaresini Ma'n b. Sumâdih'e bırakan Abdülazîz Belensiye'ye döndü. İdareyi alan Ma'n b. Sumâdih daha sonra burada kendi adına biat alarak bağımsız bir yönetim oluşturdu. Mülûkü't-tavâif dönemi içinde en uzun hükümdarlık yapanlardan biri de Abdülazîz'di. Onun kırk yıl süren hükümdarlık sürecinde Belensiye halkı huzur, emniyet ve refah içinde yaşamış ve şehirleri gelişmişti. Abdülazîz (452/1060) senesinde vefat edince yerine oğlu Abdülmelik el-Muzaffer geçti.²¹²

Abdülmelik el-Muzaffer hükümdar olunca devlet işlerini babasının veziri Ebû bekir b. Abdülazîz'in idaresine bıraktı. Kastilya ve Leon kralı I. Fernando Âmirî idaresindeki Belensiye'ye saldırdı. Bunun üzerine Abdülmelik Zünnûnîler'den destek istedi. Zünnûnî hükümdarı Yahyâ el-Me'mûn destek göndererek ve Belesiye topraklarını ilhak etti.²¹³ Belensiye'de ki Zünnûnî hâkimiyeti yeni tahta geçen Yahyâ el-Kâdir'in beceriksiz idaresi sonucu zayıfladı. Âmirî hanedanına mensup Ebû Bekir Muhammed b. Abdülazîz çıkardığı bir isyan sonucu Belensiyedeki idareyi ele geçirdi. Belensiyede tekrar Âmirî idaresini (468/1075)'te yeniden ihdas etti. Ebû Bekir Muhammed b. Abdülazîz'in hükümdarlığı (478/1085) yılında vefat edene kadar devam etti. Yerine geçen oğlu Ebû

²¹¹ Ahmed b. Ömer b. Enes Uzrî, *Nusûs ani'l -Endelüs min kitâbi Tersî'u'l-ahbâr ve tenvî'u'l-âsâr ve'l büstan fî garâibi'l-büldân ve'l-mesâlik ilâ cemî'i'l-memâlik*, ed. Abdülazîz el-Ehvânî (Madrid: el-Ma'hedü'l Mısırî li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye bi'l-Madrid, 1965), 17; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/165.

²¹² Uzrî, *Nusûs ani'l -Endelüs min kitâbi Tersî'u'l-ahbâr ve tenvî'u'l-âsâr ve'l büstan fî garâibi'l-büldân ve'l-mesâlik ilâ cemî'i'l-memâlik*, 17-18; Müellifi Meçhul, *Cronica anonima de los Reyes de Taifas*, 44.

²¹³ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 3/266-267.

Âmr Osman b. Muhammed'in hâkimiyeti kısa sürdü.²¹⁴ Belensiye'ye yeniden hâkim olmak isteyen Yahyâ el-Kâdir, Kastilya kralı VI. Alfonsodan yardım istedi. Yahyâ el-Kâdir destek alarak Belensiye'ye saldırdı. Belensiye eşrafı, şehirlerinin Tuleytula gibi Alfonso tarafından işgal edileceğinden korktu. Şehri (478/1075) senesinde Yahyâ el-Kâdir'in idaresine bıraktı. Belensiye halkı, daha sonra Endülüs'te bulunan Murâbıtlar'ın komutanı İbn Cehhâf'ı şehre davet etti. İbn Cehhâf askerleriyle beraber Belensiye'ye girerek Yahyâ el-Kâdir'i idam etti ve şehrin hâkimiyetini ele geçirdi.²¹⁵

Belensiye hâkimiyeti Murâbıtlar'ın eline geçti. Ancak kısa zaman içerisinde Rodrigo Diaz de Vivar²¹⁶ *es-Sîd* birlikleriyle Belensiye'yi kuşattı. Kuşatmada Murâbıt birliklerinin yenilmesi üzerine şehir emanla Rodrigo'ya (488/1095)'te verildi. Emanla şehri teslim alan Rodrigo verdiği sözde durmayarak çoğu kişiyi öldürttü. Şehrin hâkimi olan İbn Cehhâf'ın mallarına el konuldu ve ateşe atılarak yakıldı. Rodrigo'nun ölümünden sonra Belensiye'nin hâkimiyeti karısı Jimena'ya geçti. Bir süre sonra Belensiye'yi yeniden kuşatan Murâbıtlar (495/1102)'de şehrin hâkimiyetini ele geçirdi.²¹⁷

²¹⁴ Müellifi Meçhul, *Cronica anonima de los Reyes de Taifas*, 47-48.

²¹⁵ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib*, 4/149-151; el-Makkârî, *Nefhu 't-tib min ğusni 'l-Endelüsi 'r-ratib*, 4/455.

²¹⁶ Mehmet Özdemir, “Sîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2024).

²¹⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri mülûki 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib thk. G.S. Colin*, 2/305-306; Yûsuf Eşbâh, *Târîhu 'l-Endelüs fî asri 'l-Murâbutîn ve 'l Muvahhidîn*, çev. Muhammed Abdullah İnân (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1996); Abdülkerim Özaydın, “Âmirîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2024).

SONUÇ

Müslümanların İber Yarımada'sında kurdukları Endülüs Devleti çeşitli dönemlerden geçmiştir. İhtişamlı ve zengin devlet olma hüviyetini ise III. Abdurrahman'ın hilafeti ilan etmesiyle başlamıştır. Hilafetin ilanı ve III. Abdurrahman'ın idaresi Endülüs toplum ve medeniyetini zirveye ulaştırmıştır. III. Abdurrahman'ın vefatından sonra yerine geçen II. Hakem babasının devlet politikasını sürdürmüştür. O ilmî gelişmelere ve âlimlere değer veren bir idare biçimi uygulamıştır. Kendiside âlim bir hükümdar olmuştur.

Endülüs Emevî Devleti'nin hilafet döneminde ve II. Hakem'in hükümdarlığı sırasında devlet sarayına giren İbn Ebû Âmir, sarayda yükselmeye başlamıştır. Çalışkan ve dirayetli tutumuyla kısa sürede devlet adamlarının iltifatına mazhar olmuştur. Bu vesileyle birçok devlet kademesinde yükselmiştir. Asıl amacı Endülüs Emevî Devleti'nde halifeden sonra en yetkili kişi olan hâciblik makamına ulaşmayı hedeflemiştir. II. Hakemin oğlu Hişâm'ın mallarından sorumluyken halifenin eşi olan Subh'un takdirini kazanmıştır. Halife vefat ettikten sonra daha fazla etkili olmayı başarmıştır. İbn Ebû Âmir, kendisine rakip olabilecek devlet adamlarına karşı tedbirli davranmıştır. İlk başta bu devlet adamlarıyla iyi ve dostça ilişkiler kurmuştur. Fakat iktidarını pekiştirmek için rakibi olabilecek şahsiyetleri siyasi dehasıyla çatıştırarak yıpratmaya çalışmıştır. Endülüs'ün en

yetkili devlet adamları olan Hâcib Câfer el-Mushafî ve Gâlib b. Abdurrahman'ı birbirine düşürmüştür.

İbn Ebû Âmir'in devletin iç siyasetinde önde gelen devlet adamlarını etkisiz bırakmasının amacı kendi hâkimiyetini genişletip pekiştirmektir. Bu şekilde devlet içerisinde farklı emelleri bulunmaktaydı. Başarılı iç politikası sayesinde Emevî hanedanını zayıflatmıştı. Emevî hanedanını Âmirî ailesinin güdümüne sokan bir yapı oluşturmuştu. Emevî hanedanına bağlılık arz eden tehlikeleri kaldırmıştı. İbn Ebû Âmir, devleti kuran asli unsurları yok etmeyi hedeflemişti. Âmirîler'in Endülüs'e yapmış olduğu hizmeti kalıcı bir hale getirmeyi istemişti. Bunun içindir ki Emevî ailesinin etkinliğine bir nevi son vermeyi hedeflemişti. Ancak bunun toplumsal anlamda infiale yol açacağını bildiğinden böyle bir şeyi yapmaktan çekinmişti. Emevî hanedanını sembolik bir duruma getiren İbn Ebû Âmir, kendi merkezi idaresini kurarak devletin tüm kurumlarını idaresine almıştı. Özellikle ordunun tüm hâkimiyetini ele geçirerek nüfuz alanını düşmanlarına karşı genişletmişti. Ordu gibi askeri unsurları arkasına toplayan İbn Ebû Âmir, hem başarılı iç politikalar sergilemiş hemde dış siyasete yönelmeyi başarmıştı.

Endülüs'ün iç siyasetinde hâkimiyetini sağlayan İbn Ebû Âmir, bundan sonra dış siyasete odaklanmıştır. Hristiyan İspanya krallıklarına baskı kurmuştur. II. Hakemden sonra durgunlaşan seferleri tekrar başlatmıştır. O yaz ve kış olmak üzere Hristiyan krallıklarına seferler düzenlemiştir. Çıktığı seferlerin çoğundan zaferle dönmüştür. İbn Ebû Âmir'in seferleri Hristiyan krallıklar içinde korku ve endişeye yol açmıştır. Onun seferlerden zaferle dönmesi Endülüs toplumunun refah seviyesini yükseltmiştir. İbn Ebû Âmir, Endülüs'ün geleceği için kuzey Afrika'daki Şîî Fatımî tehlikesini de ortadan kaldırmıştır.

İbn Ebû Âmir, vefat ettikten sonra ardında güçlü bir devlet bırakmıştır. Yerine geçen oğlu Hâcib Abdülmelik b. Mansûr, babasının idaresini sürdürmeye gayret etmiştir. Babasının verdiği öğütleri yerine getiren Abdülmelik b. Mansûr devleti idare etmede başarılı olmuştur. Başarılı idaresi ve seferlerden zaferle dönmesi halifenin ona el-Muzaffer lakabı vermesine neden olmuştur. Ancak idaresi kısa sürede biten Abdülmelik b. Mansûr vefat etmiştir. İbn Ebû Âmir'in diğer oğlu Abdurrahman b. Mansûr, ağabeyi

vefat edince onun yerine geçmiştir. O kötü ahlakıyla idarede başarılı olamamıştır. Hırsı ve ihtirasları yüzünden Endülüs toplumu tarafından sevilmemiştir. Halifeyi sürekli baskı altına alarak emellerini gerçekleştirmiştir. Endülüs idaresini ailesinin idare ettiğini dile getirerek hilafet makamının kendilerinin hakkı olduğu cürretini göstermiştir. Bu hareketiyle artık Endülüs halkı ve Emevî hanedanı tarafından istenmeyen kişi olmuştur. Abdurrahman b. Mansûr çıktığı bir seferde artık Kurtuba'da istenilmemiştir. Kurtubaya döndükten sonra idam edilmiştir. Yaklaşık otuz sene boyunca Endülüs idaresini elinde tutan Âmirî hanedanı Abdurrahman b. Mansûr'un dirayetsiz yönetimiyle dört aylık bir sürede yıkılmıştır.

Endülüs idaresine hâkim olan İbn Ebû Âmir, kırılğan olmayan politikalarla Endülüs medeniyetinin zirvesini devam ettirmiştir. Halifenin çocuk yaşta olması idare ve yönetime zarar getirmemiştir. Fakat Emevî hanedanın gözden düşmesine neden olmuştur. Âmirî hanedanına mensup İbn Ebû Âmir'in oğlu Abdülmelik b. Mansûr'da kırılğan politikalar uygulamamıştır. Ancak Abdurrahman b. Mansûr, Âmirî hanedanını bitirecek politikalar uygulamıştır. Abdurrahman, sadece Âmirî hanedanını değil Endülüs'ün geleceğini de tehlikeye atan bir siyaset izlemiştir.

Endülüs'ün geleceğini tehlikeye atan Abdurrahman b. Mansûr idam edildikten sonra buhran dönemi başlamıştır. Kurtuba'da yaşanan iç karışıklık Endülüs'ün parçalanmasına neden olmuştur. Endülüs Emevî Devleti'nin hâkimiyeti bitip hilafet makamı ilga edilmiştir. Bu dönemden sonra Endülüs topraklarının çeşitli yerlerinde bulunan Müslümanlar, bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu döneme Mülûkût-tavâif denilmiştir.

Âmirî hanedanı Mülûkût-tavâif döneminde de varlıklarını sürdürmüştür. Ordu içinde bulunan ve Âmirî hanedanına hizmet eden saklebî komutanlar Belensiye şehrine gitmiştir. Burada idareye hâkim olan komutanlar güçlerini kaybetmiştir. Belensiye halkı Âmirî hanedanına mensup ve İbn Ebû Âmir'in torunu Abdülazîz b. Abdurrahman'ı hükümdar olarak seçmiştir. Bulunduğu bölgenin hâkimiyetini başarılı siyasetiyle sürdürmüştür. Komşularıyla iyi ilişkiler kurarak onlarla çatışmaktan kaçınmıştır. Abdülazîz b. Abdurrahman Belensiye'deki hâkimiyetini kırk yıl boyunca devam

ettirmiştir. Vefat ettikten sonra yerine geçen oğlu Abdülmelik el-Muazaffer kırılgan politikalar sürdürüp hâkimiyet alanına pek ihtimam göstermemiştir. Bunu fırsat bilen Kastilya ve Leon kralı I. Fernando, Âmirî idaresindeki Belensiye'ye saldırmıştır. Bu saldırı ve komşuları olan Zünnûnîlerin de saldırması sonucu Âmirîler zayıflamıştır. Murâbıtlar'ın Belensiye'yi kuşatıp Hıristiyanlardan almasıyla Âmirî hâkimiyeti de son bulmuştur. Neticede Âmirî hanedanı çeşitli dönemlerde varlık bulmuşsa da İbn Ebû Âmir'in idaresi kadar parlak bir dönem yaşayamamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbadi, Ahmed Muhtar el-. *Fî Târihü'l Mâğrib ve'l Endelûs*. Beyrut: Dâru'l Nehdatî'l Arabiyye, 2008.
- Abdullah b. Bulukkîn. *Kitâbü't-Tibyân thk. Emin Tevfik Tîbî*. Rabat: Mektebetü'l-Emân, 2011.
- Abdülvâhid el-Merrâküşî. *el-Mucib fî telhîsi ahhâri 'l-Mağrib*. 1 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 1. Basım, 2010.
- Adıgüzel, Cumhur Ersin. “Mülûkü't-Tavâif Dönemi”. *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*. ed. Mehmet Özdemir. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Adıgüzel, Cumhur Ersin. “Vâdilkebir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vadilkebir>
- Adıgüzel, Cumhur Ersin. *XI. Asırda Endülüs'te İlmi Hayat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2016.
- Apak, Âdem. *Erken Dönem İslam Tarihinde Asabiyet*. Ensar Neşriyat, 2022.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Endülüs'ün Fethi ve Musa B. Nusayr*. Araştırma Yayınları, 2002.
- Atçeken, İsmail Hakkı. “Târik B. Ziyâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarik-b-ziyad>
- Ballestín, Xavier. “Centralization and Consolidation: The Cordoban Umayyads and the Amirids”. *The Routledge Handbook of Muslim Iberia*. Routledge, 2020.
- Bekrî, Ebû Ubeyd el-. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. 2 Cilt. Tunus, 1992.
- Belâzurî, Ahmed B. Yahya. *Fütûhu'l Büldân*. çev. Mustafa Fayda. Siyer Yayınları, 2013.
- Bozkurt, Nahide. *Abbasiler*. Ankara: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.
- Collins, Roger. *Visigothic Spain 409 - 711*. Malden, Mass., 1. Basım, 2006.
- Çiftçi, Merve. *Endülüs Emevî Halifeliği Yönetim Merkezi Olarak İki Saray: Medînetüzzehrâ ve Medînetüzzâhire*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Dabbî, Ahmed b. Yahyâ. *Buğyetü'l-mültemis*. Kahire: Darû'l Kitâbü'l Mısriyye, 1. Basım, 1989.

- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Spanish Islam: a history of the Moslems in Spain*. 1 Cilt. London: Chatto&Windus, 1. Basım, 1913.
- Eşbâh, Yûsuf. *Târîhu'l-Endelüs fî asri'l-Murâbitîn ve'l Muvahhidîn*. çev. Muhammed Abdullah İnân. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1996.
- Güzel, Ahmet. *Hulefa-i Raşidin Döneminde İdari Yapı Dört Halife'nin Devlet Yönetimi*. Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2011.
- Halef, Sâlim Abdullah el-. *Nazmü hükmi'l Emeviyyîn ve rusûmihim fî'l-Endelüs*. 1 Cilt. Medînetü'l-Münevvere: el-Câmiatü'l-İslamiyye, 2. Basım, 1994.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *et-Târîh*. Dımaşk, 1968.
- Hamevî, Yâkût b. Abdullah el-. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Sadr, 1993.
- Harekât, İbrahim - Beksaç, Engin. "Mağrib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/magrib#1>
- İbn Bessâm, Ebü'l-Hasen Alî b. Bessâm eş-Şenterînî. *ez-Zâhire fî mehâsini ehli'l-Cezîre*. 8 Cilt. Libya: Dâru'l-Arabiyyetü'l-Küttâb, 1. Basım, 1979.
- İbn Beşküvâl, Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mes'ûd b. Mûsâ. *Kitâbü's-Şıla fî târîhi e'immeti'l-Endelüs*. 2 Cilt. Tunus: Dâru'l Ğarb'il İslâmî, 2010.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime*. 2 Cilt. Dımaşk: Dâr'u Ya'rûb, 2. Basım, 2004.
- İbn Haldûn, Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede'i ve'l-haber fî eyyâmi'l- Arab ve'l- Acem ve'l-Berber ve men-âssarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru's Sadr, 1972.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *Naktu'l-arûs fî tevarihi'l-Hulefa 'bi'l-Endelüs thk. İhsan Abbas*. Beyrut: y.y., 1987.
- İbn İzârî, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib thk. G.S. Colin*. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Saîd el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Mûsâ. *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1955.
- İbnü'l-Kûtiyye, Ebû Bekir Muhammed b. Ömer. *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*. Kahire: Dâru'l-Kitabî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1989.

- İbnü'l-Ebbâr, Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh el-Kudâî. *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1985.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn. *el-Kâmil fi't-târih thk. İhsan Abbas*. 11 Cilt. Beyrut: Darûl Kitabîl Arabiyye, 1999.
- İbnü'l-Hatib, Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî. *A 'mâlû'l-a lâm f'i men bûyi'a kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- İbnü'l-Hatib, Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî. *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İmamüddîn, S. Muhammed. *Endülüs Siyasi Tarihi*. çev. Yusuf Yazar. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990.
- İnân, Muhammed Abdullah. *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Basım, 1997.
- James, David. "A history of early Al-Andalus The Akhbâr majmû'a". <https://doi.org/10.4324/9780203807576>
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ'*. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 2010.
- Kemal es-Seyyid, Ebû Mustafa. *Târihu medîneti Belensiyeti'l-Endelüsiyye fi'l-asri'l-İslâmî*. İskenderiye: Merkezü'l-İskenderiyye Li'l Kitâb, ts.
- Kennedy, Hugh. *Endülüs Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyasi Tarihi*. çev. Ayşenur Demir. Dergâh Yayınları, 2019.
- Koyuncu, Mevlüt. "Velîd I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/velid-i>
- Küçüksipahioğlu, Birsal. "Endülüs Emevileri". *İslam Tarihi ve Medeniyeti Endülüs*. ed. Mehmet Özdemir. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Makkarî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain*. çev. Pascual de Gayangos. 2 Cilt. London: W. Hughes Allen and Company, 1840.
- Makkârî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-. *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1997.

- Makki, Mahmoud. “The Political History of Al-Andalus (92/711-897/1492)”. *The Legacy of Muslim Spain*. 3-87. Brill, 1992. https://doi.org/10.1163/9789004502598_006
- Mutlak, E.Habib. *el-Hareketü'l-lugaviyye fi'l-Endelüs*. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 1967.
- Müellifi Meçhul. *Cronica anonima de los Reyes de Taifas*. ed. Felipe Maillo Salgado. Madrid: Ediciones Akal, 2010.
- Müellifi Meçhul. *Zikru bilâdi'l-Endelüs*. ed. Louis Molina. Madrid: Consejo Superior Investigaciones Científicas, 1. Basım, 1983.
- Na'naî, Abdülmecîd en-. *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fi Endelüs*. 1 Cilt. Dârü'n-Nahdati'l- Arabiye, 1. Basım, 1986.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*. 33 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Özaydın, Abdülkerim. “Abdûlmelik b. Mansûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Temmuz 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmelik-b-mansur>
- Özaydın, Abdülkerim. “Âmirîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/amiriler>
- Özdemir, Mehmet. “Batı Emevîleri (Endülüs)”. *İslam Tarihi El Kitabı*. ed. Eyüp Baş. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*. Ankara: TDV yayınları, 4. Basım, 2017.
- Özdemir, Mehmet. “Endülüs’ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVI* (1997), 233-254.
- Özdemir, Mehmet. “Gâlib b. Abdurrahman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/galib-b-abdurrahman>
- Özdemir, Mehmet. “MANSÜR, İbn Ebû Âmir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mansur-ibn-ebu-amir>
- Özdemir, Mehmet. “Mülûkü't-Tavâif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mulukut-tavaif>
- Özdemir, Mehmet. “Müvelledûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muvelledun--endulus>

- Özdemir, Mehmet. “Müvelledûn’un Endülüs Emevîleri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXIV (1993), 175-208.
- Özdemir, Mehmet. “Sîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sid>
- Özkuyumcu, Nadir. “İfrîkiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifrikiye>
- Parlak, Nizamettin. *Endülüsün Çöküşü*. Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Parlak, Nizamettin. *Endülüsün Doğuşu-Endülüs’ün Fethi ve Endülüs Emevîleri’nin Kuruluşu*. Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Paşa, Ziya. *Endülüs Tarihi*. Timaş Yayınları, 2020.
- Poole, Stanley Lane - Gilman, Arthur. *Endülüs Arapların İspanya’yı Fethi ve Sonrası*. çev. Ekin Duru. Say Yayınları, 2021.
- Provençal, E. Lévi. *el-Hadâratü’l-Arabiyye fî İsbânya*. çev. Tâhir Akmed Mekkî. 1 Cilt. Kahire: Dâru’l-Maârif, 2. Basım, 1985.
- Provençal, E. Lévi. *Histoire de l’Espagne Musulmane*. ed. Maisonneuve. Paris, 1953.
- Provençal, E. Lévi. “Mansur”. *İA*. C. 7. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Provençal, E. Lévi. “Muzaffer”. *İA*. C. 8. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Rayyıs, M. Ziyaüddin. *İslam’da Siyasi Düşünce Tarihi*. çev. İbrahim Sarmış. Yeni Zamanlar Sahaf, 1995.
- Sâid el-Endelüsî. *Tabakâtü’l-ümem*. Beyrut: y.y, 1912.
- Sakallı, Talat. “İbn Futays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-futays>
- Sarıçam, İbrahim - Aycan, İrfan. *Emevîler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı., 1993.
- Sarıçam, İbrahim - Erşahin, Seyfettin. *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Seybold, C.F. “Abdurrahman”. *İA*. C. 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.
- Şeyban, Lütfi. *Endülüs Alimleri (Bilginin Toplumsal Rolü)*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 3. Basım, 2022.

- Şeyban, Lütfi. “Endülüs Emevi Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevileri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 11/3-4 (1998).
- Şeyban, Lütfi. *Reconquista*. İz Yayıncılık, 2016.
- Şeyban, Lütfi. “Zenâte”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zenate>
- Taneri, Aydın. “Hâcib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Eylül 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacib>
- Taş, Sema. *Endülüs Emevî Devletinde Hâciblik (756-1031)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Taşagıl, Ahmet. “Sakâlîbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakalibe>
- Tomar, Cengiz. “Mısır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#7-ilim-kultur-ve-medeniyet>
- Tourneau, R. le. “Birzâl”. *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. C. 2. Brill, 2012.
- Ubûdî, Câsim el-. “Mûsâ b. Nusayr”. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa-b-nusayr>
- Uzrî, Ahmed b. Ömer b. Enes. *Nusûs anî'l -Endelüs min kitâbi Tersî'u'l-ahbâr ve tenvî'u'l-âsâr ve'l büstan fî garâibi'l-büldân ve'l-mesâlik ilâ cemî'i'l-memâlik*. ed. Abdülazîz el-Ehvânî. Madrid: el-Ma'hedü'l Mısırî li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye bi'l-Madrid, 1965.
- Vâkıdî. *Fütûhu 'ş-Şâm*. Beyrut: Dârü'l-cîl, ts.
- Viguera Molins, Maria Jesus. *Los Reinos de taifas y las invasiones magrebies*. Madrid: Editorial Mapfre, 1992.
- Wasserstein, David. *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain, 1002-1086*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1985.
- Watt, W. Montgomery - Cachia, Pierre. *Endülüs Tarihi*. çev. Qiyas Şükürov - Cumhur Ersin Adıgüzel. Küre Yayınları, 2018.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbâsiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#1>
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abdurrahman I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-i>

Yıldız, Hakkı Dursun (ed.). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 14 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1. Basım, 1988.

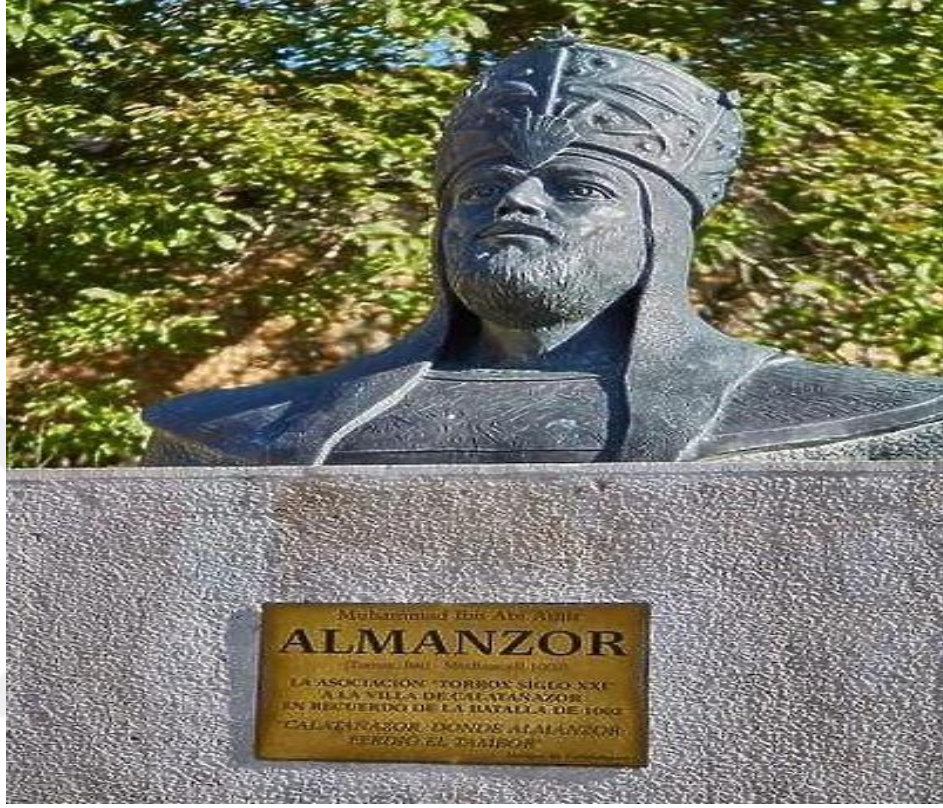
Yılmaz, Metin. “Şurta, Hares, Ases / İç Güvenlik”. *İslâm Kurumları Tarihi*. ed. Eyüp Baş. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2018.

Zeydân, Corcî. *İslam uygarlıkları tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

EKLER

EK 1. HEYKEL

Şekil 1. İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un İspanya'da ki Calatanazor beldesinde bulunan anıt heykeli.²¹⁸

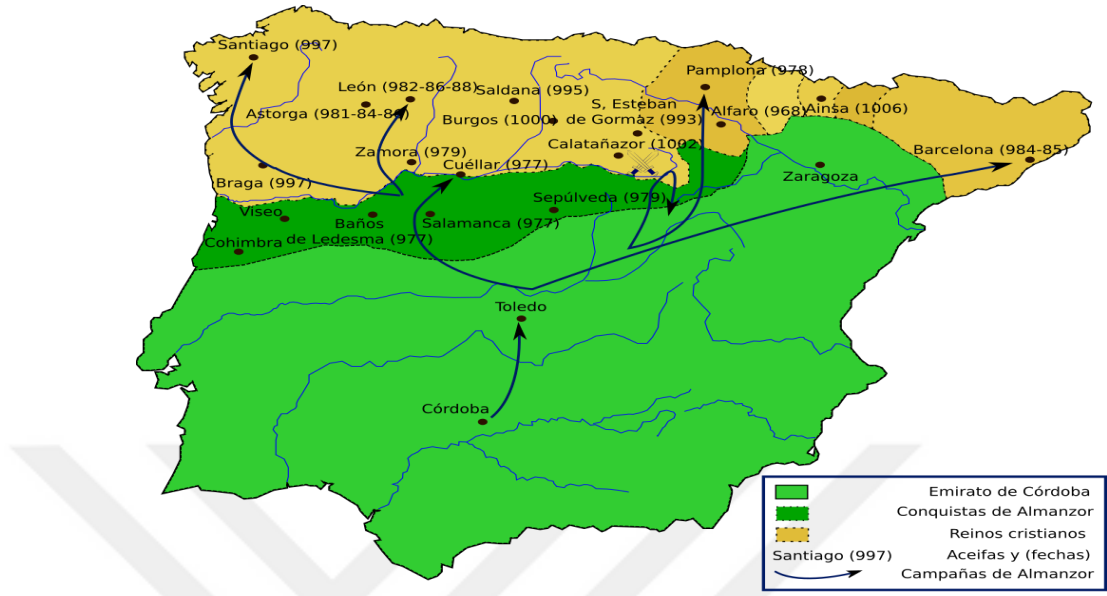
²¹⁸ <https://prints.alamy.com/statue-al-mansur-almanzor-military-leader-age-38955241.html>

EK 2. HARİTALAR

Şekil 2. İber yarımadasında Endülüs Emevî Devleti ve Hıristiyanların hâkimiyetindeki bölgeler.²¹⁹

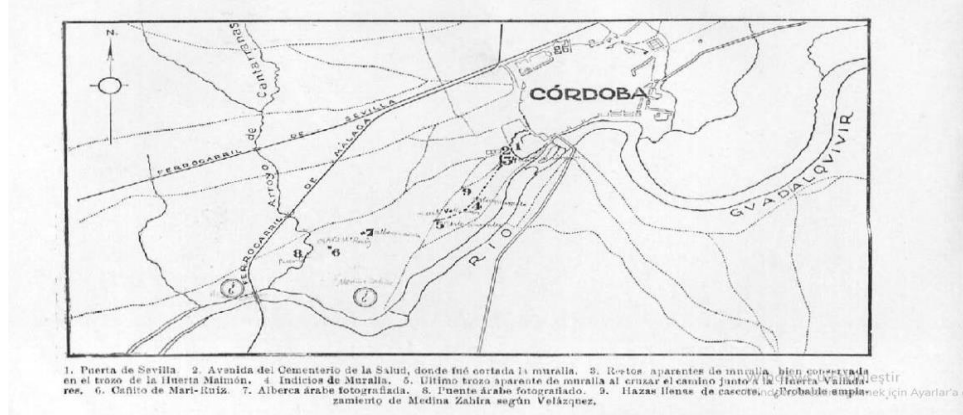
²¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus#1>

Şekil 3. Haritada açık yeşil renkteki yerler daha önce Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Koyu yeşil renktekiler İbn Ebû Âmir'in çıktığı başlıca seferleri ve tarihleri göstermiştir.²²⁰

²²⁰ Redtony: https://en.wikipedia.org/wiki/Almanzor#/media/File:Map_Almanzor_campaigns-es.svg

EK 3. SARAYLAR

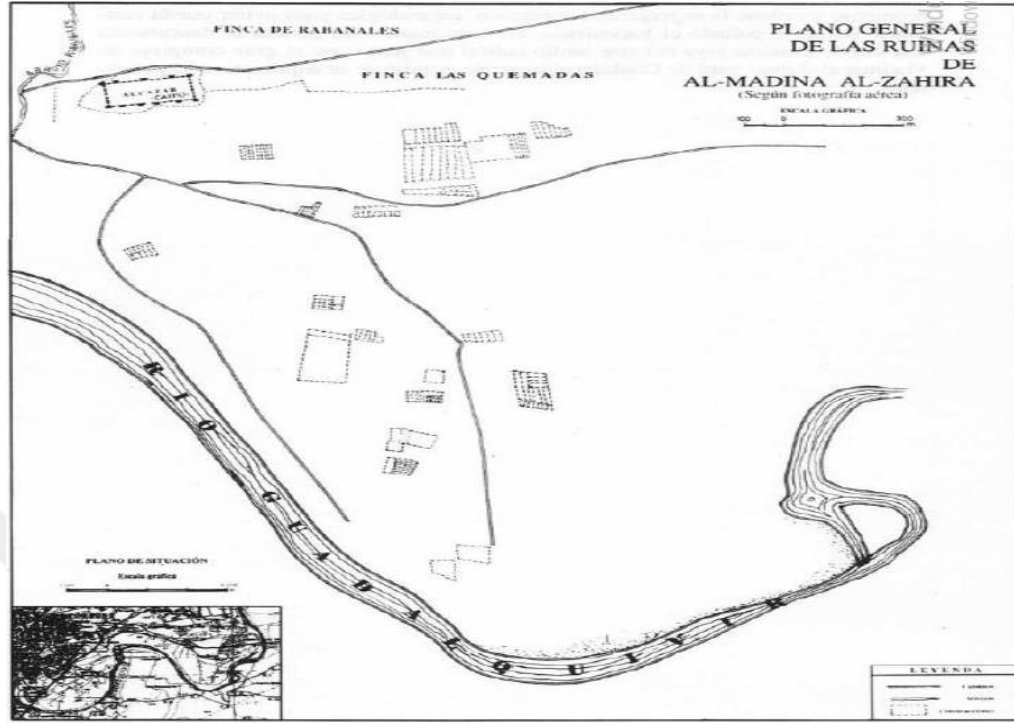
Şekil 4. Medînetüzzehra ve Medînetüzzahire'nin bulunduğu bölgeyi gösteren tahmini kroki.²²¹

Şekil 5. Medînetüzzehra sarayının kalıntıları.²²²

²²¹ Rafael Castejon, "Medina Zahira, Una Córdoba desapai-ecida y misteriosa", *Bellas Letras y Nobles Artes de Córdoba* (Bol. de la Real Acad. de Ciencias, 1924), 151-174.

²²² Torres - Acien, *Junta de Andalucía Consejería de Cultura*, 157.

Şekil 6. İbn Ebû Âmir tarafından idare merkezi olarak kullanılan Medînetüzzâhire'nin planı.²²³

²²³ Antonio Arjona Castro vd., “Localización de Los Restos de Al-Madina Al-Zahira (La Ciudad de Almanzor).”, *Boletín de la Real Academia de Córdoba de Ciencias, Bellas Letras y Nobles Artes*, (1994), 268.